

REVISTA ARHIVELOR

OCTOMBRIE • NOIEMBRIE • DECEMBRIE 4/1990

**REVISTA TRIMESTRIALĂ A DIRECȚIEI
GENERALE A ARHIVELOR STATULUI
DIN ROMÂNIA**

Redacția: București, B-dul. Mihail Kogălniceanu
nr. 29, sector 5. Telefon: 15.41.60

S U M A R

EDITORIAL

ION MUNTEANU—1 Decembrie 1918 349

MAREA UNIRE DE LA 1 DECEMBRIE 1918

ION FRĂȚILĂ—Românii hunedoreni în luptă
pentru apărarea drepturilor și libertăților naționale sub regimul dualist austro-ungar 354

IOAN RANCA—Strategia dualistă de colonizare a Transilvaniei 363

IOAN PLEȘA—Contribuția românilor de pe meleagurile Albei la realizarea actului istoric de la 1 Decembrie 1918 371

STUDII ȘI COMUNICĂRI

ELVIRA CIULIN—IONESCU, GION IONESCU
Penetrația marelui domeniu în moșia Teișani 380

DOCUMENTE

COSTIN FENEȘAN—Statutul din 1480 al breslei blănarilor și cojocarilor din Baia Mare 396

DAN LIVEZEANU—Documente referitoare la organizarea și funcționarea Companiei grecești din Sibiu 405

PROBLEME DE ARHIVISTICĂ

TUDOR MATEESCU—Despre limitele cronologice ale selecționării documentelor 412

TEHNICA ÎN ARHIVE

FLOREA OPREA—Tehnologia de restaurare a documentelor și cărții de patrimoniu prin turnare de pastă celulozică 418

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

MILIANA ȘERBU — Diplomați români :
GRIGORE GAFENCU (IV). 428

OPINII

MARIN RADU MOCANU—Documentul istoric—izvor de cultură 437

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE 443

RECENZII ȘI PREZENTĂRI 450

INSTRUMENTE DE LUCRU

MILIANA ȘERBU—Lista documentelor publicate în volumul III 454

Redactor șef :

TUDOR MATEESCU

Redactor principal :

MILIANA ȘERBU

Secretar de redacție :

IRINA HRIȚCU

EDITORIAL

1 Decembrie 1918

ION MUNTEANU

În multimilenara istorie a poporului român, Marea Unire înfăptuită la 1 Decembrie 1918 s-a înscris pentru totdeauna ca un eveniment de o excepțională însemnătate. Asemenea acte istorice de valoarea celui menționat nu sînt hotăriri spontane și nici măcar rodul strădaniilor unei singure generații, ci *izbînda unor lupte îndelungate și pline de sacrificii*.

În evul mediu, deși despărțit din punct de vedere politic, poporul român și-a păstrat neștirbită *conștiința originii române*, a unității sale etno-lingvistice și etno-culturale, a legăturilor economice și politice neîntrerupte, a tradițiilor de civilizație prin care s-a afirmat în timp ca individualitate istorică distinctă. Pe temeiul acestei comunități, la care s-a adăugat nevoia unirii eforturilor în fața primejdiei externe, s-au născut tendințele unirii politice a celor trei țări românești în pragul trecerii de la veacul al XVI-lea la cel următor. Domnul român Mihai Viteazul a adus sub autoritatea sa teritoriile vechii Dacii (*supranumit de aceea și „restitutor al Daciei”*), neprecupețind nimic pentru împlinirea idealului fundamental al românilor pentru unitatea lor politico-statală. Așa cum el însuși mărturisea marelui duce toscan Ferdinand I de Medici: *„Am cîrmuit trei țări românești: Țara Românească, Transilvania și Moldova. În vremea aceea, oricine poate vedea că n-am cruțat nici chel-tuieli, nici osteneală, nici sînge, nici propria-mi viață”*. Și am adăuga din același memoriu *„aș fi putut și eu să șed pe tron ca orice nevolnic dar cauza română nu m-a lăsat”*.

Mihai Viteazul a avut ideea conștiinței naționale încă de acum 400 de ani, nu așa cum s-a afirmat și scris de către foarte mulți istorici, tributari unor idei străine. Dăm doar două exemple :

1. Invitat de către turci să ocupe o parte din Ungaria a refuzat motivînd că acolo nu locuiesc români ; 2. Scrisorile particulare le scria numai în limba română, deși mai cunoștea alte 4 limbi.

Istorică înfăptuire a străbătut veacurile generînd alte încercări, susținute de ideea devenită o doctrină politică a unității naționale.

După Mihai Viteazul toți marii patrioți au luptat pentru îndeplinirea testamentului său politic. O spune și Bălcescu, și mai târziu Nicolae Iorga—marii executori testamentari ai Viteazului. *Credem că testamentul lui Mihai ne-a dat tăria să rezistăm, ne-a turnat mercur în vene.*

Supus unor presiuni îndelungate, poporul român i s-au pus noi stavile în calea înfăptuirilor sale de unire și independență deplină. Imperiile habsburgic și țarist, în plină ascensiune, au silit Imperiul otoman, în declin, să recunoască cōtropirea unor provincii românești. După ce la 1688, Principatul transilvan este încorporat în Imperiul habsburgic, la 1775 este anexată și partea de nord a Moldovei — ce se va numi de atunci Bucovina — iar în urma războiului victorios al Rusiei țariste de la 1806—1812 împotriva Imperiului otoman, încheiat cu pacea de la București, Rusia a anexat partea de răsărit a Moldovei, cuprinsă între Prut și Nistru. (De atunci apare în istoria românilor și problema Basarabiei).

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a celui următor, tendințele de unitate se transformă în lupta pentru realizarea unirii politice a țărilor române.

Revoluția de la 1848 a constituit impulsul nestăvilit spre realizarea programului și acțiunilor comune peste granițele politice ale vrenaii.

Exprimînd acest crez politic care însuflețea pe toți revoluționarii de la 1848, ziarul „Constituționalul” scria că : „toate țărilor locuîte de români trebuie să se numească îndeobște România și să formeze un stat, pentru că toate sînt patria românilor și pentru că toți patrioții români, locuitori pe dinsele, formează națiunea românească care să fie una și nedespărțită”.

Dar cerințele obiective și aspirațiile vitale ale poporului român nu și-au putut găsi împlinirea atunci, datorită intervenției brutale a reacțiunii internaționale. În perioada care a urmat revoluției, lupta pentru unire s-a amplificat, a căpătat noi dimensiuni. Idealul unirii a devenit o forță materială fiind afirmat tot mai mult în strînsă legătură cu necesitățile stringente ale dezvoltării societății românești.

Unirea Moldovei și Țării Românești, realizată în 1859 prin indoita alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, a fost dovada elocventă a dorinței românilor de a-și constitui statul național unitar liber și independent.

Un nou pas hotărîtor în lupta pentru unirea tuturor provinciilor românești l-a constituit cucerirea independenței depline a României și restabilirea autorității statului național modern român asupra Dobrogei.

În preajma primului război mondial, dezvoltarea social-economică și politică a României precum și amploarea fără precedent a luptei de eliberare națională a românilor de pretutindeni au ridicat în fața națiunii necesitatea inexorabilă a desăvîrșirii unității statale, a eliberării tuturor

provinciilor românești. De altfel, intrarea României în război, în vara anului 1916, a avut drept scop unirea cu patria mamă a provinciilor românești, un mobil ce a constituit suportul real pentru jertfele grele umane și materiale, acceptate eroic de poporul român în timpul războiului.

Unul din exponenții cei mai autorizați ai neamului, Ionel Brătianu, angajat în marea lucrare cu sufletul și trupul preciza în 1916 : „Dacă nu va ieși bine, să mă împușcați”. În condițiile istorice ale răsturnării țarismului, mișcarea națională a cuprins și populația românească de dincolo de Prut, care își manifesta tot mai hotărît dreptul la autodeterminare.

La 9 aprilie 1918 (27 martie — stil vechi), Sfatul Țării, întrunit la Chișinău, exprimînd dorința maselor populare, a adoptat cu 86 de voturi contra și 26 abțineri (13 deputați fiind lipsă) hotărîrea unirii Republicii Democratice Moldovenești cu România. „Republica Democratică Moldovenească (Basarabia) în hotărele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului ca noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România”.

În lunile octombrie și noiembrie 1918, poporul român din cuprinsul Austro-Ungariei a declanșat revoluția de eliberare națională, de făurire a statului unitar național român. La 12 octombrie 1918 fruntașii românilor ardeleni întruniți la Oradea au redactat o Declarație, citită în Parlamentul de la Budapesta la 18 octombrie, prin care popoarele lumii erau înștiințate că, pe temeiul dreptului firesc al fiecărei națiuni de a-și hotărî singură soarta, națiunea română din Transilvania hotărâște așezarea sa între națiunile libere, stabilirea de legături cu celelalte națiuni libere și reprezentarea sa la Congresul de pace prin reprezentanții aleși de adunarea sa națională.

În acest climat de adinci prefaceri, *la 27 octombrie 1918*, deputații români bucovineni din Parlamentul *de la Viena*, primarii români din localitățile Bucovinei și alți reprezentanți ai românilor din aceste părți ale Moldovei s-au reunit la *Cernăuți* într-o Adunare Constituantă, adoptînd o Moțiune care prevedea „*Unirea Bucovinei cu celelalte țări românești, într-un stat național independent*”. Adunarea de la Cernăuți, a hotărît întrunirea la *28 noiembrie 1918* a Congresului general al Bucovinei care să hotărască asupra viitorului acestei provincii. Întrunit la Palatul metropolitan din Cernăuți, Congresul general al Bucovinei, la care au luat parte 74 de delegați ai C.N.R., 13 ai comunelor ucrainene, 7 ai Consiliului Național German și 6 ai Consiliului Național Polonez, a votat în unanimitate o Moțiune în care, după ce se făcea un scurt și zbuciumat istoric al acestei provincii românești răpite de Habsburgi la 1775, se chidea : „*Congresul general al Bucovinei, întrupînd suprema putere a țării și fiind investiți singuri cu puterea legiuitoare, în numele suveranității naționale, hotărîm : Unirea necondiționată și pe vecie a Bucovinei, în vechile ei hotăre pînă la Ceremuș, Colaciu și Nistru cu regatul României*”.

La rîndul lor, românii din Transilvania își constituie organe administrative la toate nivelurile, consilii naționale alese democratic.

Sub impulsul dorinței nestăvilită a românilor din Transilvania de a-și hotărî singuri soarta, *Consiliul Național Român Central* a decis convocarea Marii Adunări Naționale Constituante la Alba-Iulia pentru a consfinți Unirea Transilvaniei cu România.

Alba-Iulia avea să devină, prin actul de la 1 Decembrie 1918, după jertfe de secole, orașul realizării marelui ideal al poporului român: unitatea politică.

Convocarea la Alba-Iulia de către Consiliul Național a unei adunări care să întruchipeze în mod cât se poate de demn toate straturile națiunii noastre a fost întâmpinată pretutindeni cu o nemărginită însuflețire. Toate consiliile naționale lansează apeluri și chemări pentru o participare care să reprezinte într-adevăr întregul popor român.

Pentru a fi prezenți la hotărârile Adunării, cu o săptămână înainte, pornesc spre Alba-Iulia mulțimile din zone mai îndepărtate. Cu căruțele pe jos, cu trenul, grupuri de români se îndreaptă spre orașul de pe Mureș. În haine de sărbătoare, cu drapele tricolore, ei curg valuri-valuri din toate părțile, de pe toate văile și din cetatea Munților Apuseni.

În această atmosferă entuziastă se desfășoară Adunarea de la Alba-Iulia din 1 decembrie. Pe porțile cetății pe unde cu 319 ani în urmă intrase triumfător Mihai Viteazul, în ziua de 1 decembrie se revarsă nestăvilit poporul într-o ordine impresionantă.

După cuvîntul de deschidere rostit de președintele adunării, George Pop de Băsești, a luat cuvîntul Vasile Goldiș. Făcînd un pătrunzător istoric al luptelor românilor pentru libertate și unitate, a prezentat delegaților mult așteptata propunere de unire: „*Națiunile trebuie esc eliberate — a declarat autorul. Între aceste națiuni se află și națiunea română din Transilvania. Libertatea acestei națiuni însemnează: Unirea ei cu Țara Românească*”. În încheierea discursului său, Goldiș dă citire Rezoluțiilor elaborate de comisia Consiliului Național pentru a dobîndi aprobarea adunării. La primul punct se spune: „Adunarea națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor întruniți la Alba-Iulia în ziua de 1 decembrie 1918, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dînșii cu România”.

După declarația de Unire, Vasile Goldiș a prezentat în continuare principiile fundamentale în alcătuirea noului stat român: deplina libertate și drepturi egale tuturor naționalităților conlocuitoare; egalitate și libertate confesională; regim democratic în toate domeniile vieții politice; vot universal, direct egal și secret; libertatea presei; reformă agrară radicală; drepturi pentru muncitorimea industrială; asigurarea de către Congresul de pace a dreptății și libertății pentru toate națiunile mari și mici deopotrivă; eliminarea războaielor ca mijloc de reglementare.

Au luat apoi cuvîntul, pentru a motiva și pentru a cere adunării votarea rezoluțiilor propuse, reprezentanții P.N.R. și ai Partidului Social Democrat. După aceasta, președintele adunării, considerînd discuțiile încheiate, pune adunării întrebarea dacă voiește ca rezoluția să fie votată punct cu punct sau în totalitate. Prin toate glasurile sale adunarea se pronunță pentru votarea în întregime a tuturor punctelor cuprinse în

rezoluție. Cităm după procesul verbal, înregistrarea oficială a concluziei adunării.

„După mai multe minute, în sînul cărora însuflețirea tuturor se manifestă în aclamări frenetice, președintele Gh. Pop de Băsești anunță că adunarea națională a poporului român din Transilvania, Banat și părțile unghurene a primit rezoluția prezentată prin Vasile Goldiș în întregimea ei și astfel Unirea acestei provincii românești cu țara-mamă... este pentru toate veacurile decisă”. Profeticele cuvinte rostite la Procesul memorandiștilor : „Existența unei națiuni nu se discută, ci se afirmă” au devenit un fapt împlinit.

Se săvîrșea astfel, într-o atmosferă înălțătoare, prin chibzuința matură a unui popor întia oară chemat de a-și hotări viitorul, cel mai însemnat act din istoria milenară, dramatică și eroică a românilor. Națiunea română se prezenta în fața lumii matură și hotărîită, senină și chibzuită, dînd uitării în acele clipe mărețe, suferințele îndurate, și chemînd la marea sărbătoare pe toți cei cu care era sortit să trăiască și să muncească.

Adusă la cunoștința mulțimilor ce așteptau răbdătoare, ceasuri întregi, în zăpadă și lapoviță, hotărîrea a fost primită cu tot entuziasmul de care era capabil un popor. A fost cea mai măreață manifestare a suveranității naționale, nu numai prin covârșitoarea mulțime participantă, ci și prin însuflețirea și demnitatea omenească.

Hotărîrile de la Alba-Iulia, cele proclamate în același timp în sate și orașe de cei ce nu au putut participa, cuprind tot ce a frămîntat o națiune în veacurile de restriște, credința neclintită în adevărurile luminoase ale unității.

Cu același entuziasm a fost întîmpinată vestea unirii și dincoace de Carpați, ecoul ei aflîndu-se pe lingă reportajele și articolele din ziarele timpului, în numeroase telegrame trimise pe adresa adunării.

Prezentînd actul Unirii în fața conducătorilor țării de atunci, Vasile Goldiș, membru al delegației transilvănene, a subliniat printre altele : „Românii din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor la Alba-Iulia, în ziua de 1 Decembrie 1918, au decretat unirea lor și a acestor teritorii cu regatul român. Prin această Unire, după cea a Basarabiei, apoi a Bucovinei, s-a împlinit visul de o mie de ani al neamului românesc : *Unirea într-un singur stat a tuturor românilor*”.

Prin decretele-legi din 24 și 31 decembrie 1918, Consiliul de Miniștri, iar la 11 ianuarie 1919 forurile superioare legislative — Camera și Senatul — au ratificat reunirea tuturor provinciilor românești cu țara-mamă ROMÂNIA.

Tratatele de pace de la Saint-Germain (1919) și Trianon (1920) au consfințit pe plan internațional, o situație de fapt creată prin lupta multiseculară a maselor populare.

Această Unire, declara Vasile Goldiș, a fost „o pretențiune a istoriei și o cerință a civilizației românești”.

Românii hunedoreni în luptă pentru apărarea drepturilor și libertăților naționale sub regimul dualist austro-ungar

ION FRĂȚILĂ

Proclamat în 1867, regimul dualist austro-ungar a privat Transilvania de atributul unui principat autonom, prin integrarea în statul ungar, contra voinței poporului român. În acest fel, locuitorii de pe acest străvechi pământ românesc s-au văzut lipsiți de cele mai elementare drepturi, fiind supuși unei crunte și duble exploatare și asuprii naționale. După cum se știe, încheierea actului dualist austro-ungar a însemnat compromisul și cirdășia latifundiarilor unguri cu dinastia habsburgică. Elementele dominante din Ungaria au acceptat supremația habsburgică în domeniul financiar, militar și extern, obținând în schimb mină liberă în privința asuprii celorlalte popoare ale „regatului ungar”. Dualismul a extins sistemul de asuprire națională și socială, constituind o frână în afirmarea națională și democratică a popoarelor din Imperiul austro-ungar. Această perioadă se înregistrează ca una din paginile cele mai negre ale istoriei popoarelor subjgate din monarhia austro-ungară și singura când Ungaria și-a cistigat, cu sprijinul Habsburgilor, o dominație efectivă asupra Transilvaniei. Prin această prismă merită reținut faptul că, numai 51 de ani, Transilvania va fi alipită la Ungaria și, conform adevărului istoric, numai în parte, întrucât domeniile vitale politico-economice au rămas mai departe în mina Habsburgilor.

De abia încoronat rege al Ungariei, la 8 iunie 1867, Francisc Iosif I anulează legile votate de Dieta Transilvaniei în 1863 și sancționează legea încorporării Transilvaniei la Ungaria. Parlamentul ungar, care nu era deloc străin de aceste măsuri împărătești, se întrunește în grabă în anul următor și sancționează, la rindu-i, trei legi avind drept țel de-naționalizarea tuturor cetățenilor nemaghiari (români, slovaci, ruțeni, croați, sirbi, polonezi, italieni ș.a.), ridicând la rang de principiu „individualitatea națiunii maghiare și obligativitatea folosirii limbii maghiare în stat”. Este vorba de Legea naționalităților, Legea instrucțiunii publice și Legea încorporării Transilvaniei la Ungaria. Ulterior, timp de o jumătate de secol, populația românească din Transilvania a fost supusă unor legi prin care se preconizau noi măsuri pentru interzicerea limbii române în școlile confesionale (legile Trefort din 1879, noua lege școlară din 1883, legea grădinițelor de copii din 1891, Berzeviczy din 1904, Apponyi din 1907), reducerea autonomiei bisericești și de-naționalizarea românilor prin intermediul bisericii (cazul Haidudorog din 1912—1913), prin sistemul de colonizare pentru izolarea „complexelor valahe” din 1894, prin sistemul electoral cenzitar, prin așa-zisele zone culturale, cre-

ate în anii 1915—1916, prin sistemul bancar și de credite, prin legea presei, prin numeroase procese, închisori și spînzurători.

Încorporarea Transilvaniei la regatul ungar în 1867, însemna nu numai o vădită nedreptate, potrivnică mersului obiectiv al istoriei, ci și o încercare a nemeșimii maghiare de a pecetlui pentru totdeauna un statut de inferioritate economică, politică și spirituală a națiunii române.

În politica lor de refuzare a drepturilor cuvenite naționalităților, guvernării austro-ungari s-au izbit de o dîrză rezistență a comunităților hunedorene cu populație românească majoritară pe aceste străvechi meleaguri. Semnificativ în acest sens este memoriul din 3 martie 1867, adresat de românii din Țebea, Căraci, Lunca și Cărstău ministrului de interne al Ungariei, prin care se protestează împotriva încercărilor de înlocuire a comitelui suprem al Zarandului, Ioan Pipoș. Iată ce se spune în acest memoriu : „În comitatul nostru Zarand nu este nici o comună ca să nu fie română, ci se constată că în acest comitat fii de altă națiune, precum și națiune maghiară și nemți, într-un număr însemnat numai ici-colea împrăștiați locuiesc. Și toată fracțiunea aceasta neînsemnată a fraților maghiari stătătoare din 60—70 persoane, dintre care cei mai mulți stau în serviciul privat și prin urmare se pot considera de servitori, seduși de conducătorul lor Francisc Rîbiczei, un proprietăraș în Rîbița și Baia de Criș, spre iritația, tulburarea și mîhnirea spiritelor noastre, nu se sfiește a ne spune pe față că țara și puterea este numai a lor și așa numai ei trebuie să fie domni și că prin urmare comitele nostru de acum, fiu din rîndul și inima națiunii noastre, precum și toți oficialii noștri de acum, iarăși fii din singele nostru, vor fi destituiți, răsfirați și alungați și vor fi înlocuiți cu maghiari. Ba, ce e și mai mult, se afirmă că numitul Francisc Rîbiczei să ne vină de comite suprem, acest om care în anul 1848 a fost unul din acei factori care a contribuit mai mult la evenimentele triste de atunci, adică a vărsat singele, a stîns viața fraților și conlocuitorilor din aceeași una patrie, acelei patrii ce de mii de ani îi nutrește comun”. Și mai departe : „Deși noi nu vrem a da crezare acelei posibilități ca Înalțul guvern constituțional să se lase a se duce de o fracțiune așa mică și cu protejarea aceluia să înfrîngă inima la 59 de mii de suflete române ce locuiesc în comitatul Zarand, făcînd pe aceștia a nu se bucura de constituția țării noastre comune, nu o credem, pentru că atunci constituția pentru noi ar fi mai mașteră decît însuși absolutismul cel mai aspru și decît cel mai schînbător... Noi nu vrem alta decît numai dreptatea, bazați pe aceea că comitatul nostru Zarand este locuit puramente de români și că dacă voința poporului este a se lua în considerare undeva, aceea este în comitatul nostru. Cerem ca Înalțul guvern să binevoiască a ne lăsa de comite suprem pe comitele nostru de acum Ioan Pipoș, pentru că fiind noi convinși despre aceea că dînsul întru iubirea locuitorilor din comitat nu face deosebire, ci iubește pe toți asemenea și stăruiește pentru binele nostru și al patriei noastre, și noi din toată inima îl iubim și avem deplină încredere în dînsul și așa îl dorim și pretendem să fie și mai departe al nostru”¹.

¹ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Ungaria, rola 81, c. 408—411.

Împotriva dominației politice, economice și a maghiarizării forțate a poporului român, burghezia și intelectualitatea română răspundeau prin acțiuni menite să ducă la înaintarea în cultură, la ridicarea nivelului de civilizație, prin puterea spiritualității românești. De aceea, tendința ulterioară spre dezvoltarea limbii naționale, a culturii și învățămîntului în limba română au constituit probleme care au stat în atenția celor mai înaintați reprezentanți ai maselor populare românești. Iată ce spune Nicolae de Crainic, protoprezbiter de Dobra în adresa nr. 34/1867, înaintată comitelui suprem de Hunedoara: „La întîmpinarea a multu lăudatei reveniri sub numărul prezidialu 484 din 2 maiu a.e., am onoarea a me deschieva, ca una lăudata ordinațiune din următoarele motive nu să poate primi la acest oficiu Protopresviterali: — I. Pentru că preoțimea română nu este în stare și nu scie limba ungară; II. Pentru că această ordinațiune are lipsă de a se descopia preoțimei spre a o publica poporului în limba română; — III. Pentru că de la 1861, de cîndu sub numărul 47 din 29 iunie au arătatu Officiului Comitatensu a se respecta limba noastră română, fiindu considerată cu cea maghiară în comitatu, pînă acum am primit și mi-au scrișu toate corespondențele de la Nobilulu Comitatu către și de la fostul comite suprem în limba poporului acestui comitatu; — și IV. Pentru că duple legile sustatatoare limba noastră română este egalu îndreptățit și sancționată de Maies-tatea Sa, — dreptu aceea în poserea acestei legi remitu suslăudata aminită ordinațiune pre lînga aceea officioasa rogare ca să binevoii a ne serie și în limba noastră — despre care totu respectul și cuvenita onoare remainu”².

După înlăturarea comitelui Ioan Pipoș și înlocuirea lui cu Alexandru Haller, se simte pe meleagurile zărândene o înăsprire a politicii elementelor dominante față de populația românească majoritară. De aceea, fruntașii politici ai acestora s-au manifestat deosebit de activ, demascînd abuzurile săvîșite de autorități, constituind un suport moral al întregii activități desfășurate împotriva oprîmării naționale, pentru dezvăluirea caracterului reacționar al legilor și al politicii de deznaționalizare forțată, împotriva permanentului atentat la viața culturală, de sine stătătoare a maselor românești, la afirmarea năzuințelor și aspirațiilor tuturor românilor. Pe această linie, deosebit de convingător se înscrie o moțiune făcută în ședința extraordinară a comitetului din comitatul Zarand, din 22 aprilie 1872, de către Teodor Pop, membru în sus-numitul comitet, prin care se cere ca toate deciziile, concluziile și discursurile oficiale ale comitetului să fie enunțate și în limba română, care este limba majorității populației de aici. Desigur că sus-numita cerere se bazează și pe faptul că acest drept a fost cîștigat de români încă din 1861, drept anulat în mod abuziv, în 1869. Deci, Teodor Pop face următoarea moțiune: „Considerînd că majoritatea membrilor comitetului municipalității Zarand absolutamente nu pricep limba maghiară, în care se enunță exclusivamente toate anunțurile prezidiale; Considerînd că de la anul 1861 adică de la reintroducerea formei constituționale în municipalitate pînă în anul 1869, 19 ianuarie exclusiv, prezidiul acestui comitet în toate afacerile sale s-a folosit de ambele limbi: româna și maghiara la enunțarea acelora; Considerînd că limba officioasă a acestei municipalități

² Arh. St. Deva, fond Prefectura județului Hunedoara, dosar 9/1867, f. 14.

este cea română și; Considerînd că de la 1869, 19 ianuarie, prezidiul în toate afacerile oficioase, respectiv în toate enunțurile prezidiale, se folosește exclusivamente numai de limba maghiară cu delăturarea celei române, singura pricepută de majoritatea absolută a comitetului: Din toate aceste considerente: Propun: Ca în viitor, în toate adunările comitetului acestui comitat, toate anunțurile prezidiale și respectiv decideri, concluziuni și vorbiri în orice afaceri oficioase, să se enunțe prin prezidiu în ambele limbi: română și maghiară. Cerînd în fine petrațarea formală a acestei moțiuni”³.

În 1871 începe să funcționeze la Deva un liceu maghiar de stat, care treptat devine cea mai importantă școală de grad secundar din comitatul Hunedoara, atît prin mărimea ei cît și prin calitatea pregătirii pe care reușea să o facă elevilor săi. Cheltuielile de construcție și înzestrarea edificiului au fost făcute în mare proporție din banii populației comitatului, care era în majoritate română. Dar în condițiile dualismului austro-ungar, prin elaborarea cunoscutelor legi antidemocratice și reacționare referitoare la învățămînt, copiii românilor hunedoreni nu puteau să-și însușească izvoarele învățăturii la această școală în limba lor maternă. De aceea ni se pare îndreptățită nota raport pe care dr. Lazăr Petco, membru al Consiliului orașului Deva, o înaintează, în anul 1880, comitatului Hunedoara și care merită a fi reprodușă în întregime. „Considerîndu că cultura și educațiunea fiecărui popor, de regulă se poate cîștiga cu temeliu numai în limba născerii și pe lengă toată asta regimul actualu pentru cultură și educațiunea poporului, de naționalitate nemaghiară pînă acum faptice, nece macaru semne n-a datu de îngrijire; — considerăm că den una astfelu de neingrijire întru unu statu poliglotu, nu se poate născ și cresce poterea și vedea statului nece în lăuntru și cu atîtu mai puțin în afară; considerîndu că poverile publice toți locuitorii le suportă după proporțiunea averei și numerosității lor, fără deosebire; așea dreptatea frățească și acuitatea, încă pretendu, ca și din bine, toți să fie împărtășiți de una potriva după cum suportă și averile publice; considerîndu mai departe speciale aici la comitatulu Uniadoarei locuit de 180.000 români abia vro 5.000 naționalități, că în Deva s-a înființat una școala reale, spre a cărei susținere contribuiesc locuitorii acestui comitatu, după contulu contribuției; și pren urmare români mai multu, ce au făcutu de începutulu în urma promisiunei și învoirei făcute den partea și cu frații maghiari den acestu comitatu, ca limba română la amintita școală va fi asemenea cu cea maghiară în respectulu propunerii de învățămîntu, în considerare că la acea școală pînă acumu limba română ca limbă de propunere nu se întrebuintează, fiendu eschiusivmente cea maghiară; — în considerare că unu numeru de români atîtu de mare, a se îndreptăți și mai departe altu ceva, decîtu că regimul nu-și cunoasce marea sa misiune, și cu elu împreună, toți locuitorii den acestu comitatu fără deosebire considerîndu că altulu are nemillocita datorie a nu se lasa nece decîtu vedere, educațiunea și cultura poporulu și în acesta cu atîtu mai vertosu, care e descrișă cu culorile cele mai triste, deși nu poporulu e de vină, fără negrigia cuvenită și drăpță din partea celor care au puterea și midiloce în mină, pren

³ Ibidem, fond Comitatul Zarand, dosar 59/1872, f. 29—30.

aceste vinu a face în numele poporul român den acestu comitatu, cu privire la școala reală din Deva următoria propunere : Comitatulu este, se decretează se face una reprezentățione către Ministerulu Culteloru, în care se cere ca studiile prescrite pentru școala reale den Deva să se propună eleviloru români în limba română, ca astfelu să dispară citu mai curind petele cele negre, cari de diasescu atitu de tare acestu comitatu”⁴.

Noua lege școlară, promulgată de parlamentul ungar în 1883, prevedea, printre altele, sporirea orelor de predare a limbii maghiare la școlile medii ale celorlalte naționalități, examinarea la orele de curs în limba maghiară, iar susținerea examenelor finale să fie făcută în fața unei comisii numite de guvern. În acest mod, textul legii încălca autonomia confesională, cu scopul vădit de deznaționalizare a tuturor nemaghiarilor. Contra proiectului de lege și-au spus cu hotărîre cuvîntul masele largi în adunări de protest. O asemenea adunare de protest contra legii menționate a fost convocată la Deva în luna martie 1883. În convocatoru lansat cu acest prilej, semnat, printre alții, de către cunoscuții fruntași ai luptelor pentru libertate națională și dreptate socială ale românilor hunedoreni, Francisc Hossu Longin, Lazăr Petco, Virgil Olaru, Ion Papiu, George Secula, se arată : „Subscrișii, în conînțelegere și unire cu mai mulți amici, am aflat de indispensabila trebuinție a convoca o adunare a tuturor românilor din comitat în ziua de 10 martie 1883 stil nou, după amiază, ora 3, aici în Deva, pentru ca între marginile legei să găsim modalitățile eficace și măsurile corespunzătoare spre a întîmpina noul proiect de lege, pe care guvernul unguresc și camera din Budapesta se încearcă de nou a-l crea în contra existenței naționale, referitor la instrucțiunea din școalele medii, prezentat deja camerei : Dreptul aceea, cînd ne luăm voia a-ți atrage atențiunea asupra acestui momentos obiect, te invităm cu tot respectul să binevoiești a te prezenta negreșit la acea adunare, în tot cazul marcabilă, și totodată a stărui atît la inteligența cit și la poporul de rînd din giurul dumneatale, să se prezinte în număr cit se poate de considerabil ; ca astfel să putem da, chiar și prin numărul participanților, însemnătatea cuvenită acestui act ce este a se săvîrși”⁵.

Participanții la adunarea de la Deva, din 10 martie, glăsuiau în rezoluția lor : „...Considerînd că principalul factor al prosperității și îndestulării fiecărui popor sau naționalitate este luminarea prin instrucțiune și știință ; Considerînd că instrucțiunea fiecărui popor este mai accesibilă către acela prin instrucțiune în limba sa maternă ; Considerînd că poporul și naționalitatea română din această patrie este conștientă de existența și demnitatea sa națională, ca popor autohton cu drepturi și naturale și legale, și că națiunea română de aici nu se va sinucide nicicînd părăsind sorginea sa și timbrul său național genetic, pe care le-a păstrat între valuri și furtuni zdrobitoare și nimicitoare în interval de aproape 18 secole, apoi : Avînd în vedere că proiectul de lege chestionat vatămă eternul principiu de dreptate ca fiecare națiune să se poată instrui în limba sa maternă, căci firese, în școlile noastre românești dispozițiunea de a propune limba maghiară, a unui popor părtaş

⁴ Ibidem, fond Prefectura județului Hunedoara, dosar 10/1880.

⁵ Ibidem, fond Vicariatul greco-catolic Hațeg, dosar 187/1883, f. 16.

Episcopul Iuliu Hossu dă citire hotărârii Unirii tuturor românilor.

Cuvîntul adresat la Alba Iulia de către episcopul Miron Cristea către poporul din „Țara Hațegului”.

în patria comună, în limba sa genetică, ca disciplină de supraveghere dărimătoare, și ca calificarea institutorilor sau profesorilor în școlile noastre să nu se poată obține decât în institute și forme străine de sistemul nostru secular de până aici; ... Având în vedere că deși statul ar avea imperioasă datorie de a subsidia institutele românești de învățămînt din bugetul statului în proporțiunea contribuțiilor bănești solvite erariului public de patrioții români, totuși nici un singur institut de învățămînt românesc nu este nici măcar ajutat din partea statului, ci sîntem avizați a le susține abia și pe modestele noastre puteri; Avînd în vedere că prin proiectul de lege vedem voința de a surpa absolut existența noastră națională, dînd curs și dezvoltare liberă curentului sinistru din țară, înscăunat de fanatism pentru maghiarizarea a toată populația țării în mod nepatriotic și care este un atentat ce se comite condamnabil contra naționalității noastre; În fine, avînd în vedere că suprema condițiune a bunăstării și înfloririi patriei nu poate să condiționeze de la nemulțumirea absolută a unei populațiuni a patriei în număr de aproape de trei milioane de suflete, oricît de salutară ar părea aceea elementului astăzi domnitor, rasei maghiare genetice; În fața țării, în fața patriei pe care mult și cu duiosenie o iubim și în fața lumii, contra acestei încălcări a civilizațiunii prin instrucțiune protestăm cu solemnitate”⁶.

Împotriva dominației politice, economice și a maghiarizării forțate a poporului român, burghezia și intelectualitatea română răspundeau prin acțiuni menite să ducă la ridicarea culturală a maselor, la dezvoltarea conștiinței lor naționale. În complexul de împrejurări ale perioadei la care ne referim se remarcă „Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român”, cunoscută sub denumirea prescurtată de „Astra”, menită a făuri în cultură ceea ce nu s-a putut cîștiga prin lupta armată și prin cea politică. „Astra” preia, continuă și dezvoltă ideea luptei pentru eliberarea națională a românilor transilvăneni, ea fiind de la început, așa cum spunea T. Cipariu, „... un razim naționalității române. Plămădită într-un timp de apărare politică, cînd popoarele aruncate la pămînt de puterea baionetelor tinjeau sub dominația unui absolutism aspru, dar deopotrivă pentru toți în asprimea sa, ea vestea zorile unor zile mai senine, visate și dorite de vînjoasa generațiune din anul 1848. Orice manifestare politică fiind pe atunci împiedicată, energia națională își caută și-si află alt cîmp de acțiune, un cîmp mai neted și mai mănos: cîmpul nesfîrșit și vecinic roditor al culturii”⁷.

Folosind legalitatea instituției, cei mai de seamă conducători ai „Astre” au fost la vreme de trebuință și reprezentanți ai mișcării politice românești, susținînd, uneori cu grele sacrificii, interesele neamului. Adunările generale ale asociațiunii au constituit cele mai prielnice ocazii de manifestare. După cum se știe, acestea se țineau de fiecare dată în altă localitate, la ele luînd parte reprezentanți ai tuturor păturilor sociale românești.

De un deosebit prestigiu, alături de altele, s-au bucurat adunările generale care s-au ținut, începînd cu anul 1863, la Hațeg, la Deva, la

⁶ „Observatorul”, nr. 29 din 2/14 martie 1883, p. 66.

⁷ Andrei Birseanu, *La jubileu de 50 de ani al „Asociațiunii”*, în „Transilvania”, XLII (1911), nr. 4, p. 317.

Orăștie și la Baia de Criș. Spațiul nu ne permite să analizăm pe larg problemele dezbătute cu prilejul acestor adunări, în cele ce urmează limitându-ne a reproduce cuvântul de deschidere rostit de cunoscutul luptător pentru drepturile românilor hunedoreni Francisc Hossu Longin, cu prilejul adunării generale a „Astrei”, care a avut loc la Deva în zilele de 27—28 august 1889: „Ce dulce, ce însuflețitor este momentul când fiii și fiicele aceluiași neam, încălzii de aceeași ardere, cuprinși de aceeași gânduri, se întrunesc cu dor și dragoste, ca să deie mărturie de setea ce au pentru înaintarea în cultura lor proprie. Unde poate fi o serbare mai înălțătoare decât când frații se întrec a se înrola sub mîndrul steag al culturii lor naționale! Un popor deștept și viguros de la natură, așezat de mii de ani într-o țară atît de frumoasă, precum este scumpa noastră țară, are drept să însătoșeze de cultură. Drept aceea, fiecare, oricît de muncit și de ar da de cele mai mari piedici, fiecare român are dreptul și datoria să alege cu însuflețire acolo unde s-a ridicat stindardul înaintării, stindardul luminării. Adunarea noastră nu e nici înfiorătoare, nici nimicitoare de vieți și averi, ci ea țintește de a dezarma cu lumină, a rivaliza cu produse spirituale și a cuceri cu conștiința puterii sale intelectuale! Oștirea noastră nu rîvnește la comoara nimănui și știe să prețuiască agoniseala oricărui neam. Oștirea noastră cinstește pe toți cari luptă pe asemenea teren cu ea și se bucură de orice progres ce se face pe vastul cîmp al culturii. Oștirea noastră nu invidiază, nu dușmănește oștirile străine, dar aderă și apără cu bărbăție comorile ce le avem și ce le vom mai aduna în viitor. Sint 30 de ani și mai bine de cînd oștirea noastră, pe al cărei steag a scris cu litere de aur: „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român” an de an străbate cu mindrie în mijlocul poporului român. Cită lumină a re-vărsat, cită bunătate a dus și ce progres a făcut o știe și țara, o știe și o simte fiecare român. Acest steag l-am adus aici în mijlocul vostru, iubiți frați și iubite surori, acest steag îl ridicăm azi și sub acest steag vă rugăm să vă înrolați cu toții, apoi veniți să chibzuim cum să-l putem ridica tot mai sus, cum să-l asigurăm urmașilor noștri mai cu temei și cum să ne înșirăm la munca ce ne așteaptă mai cu vrednicie”⁸.

Aceste fapte expuse dovedesc în mod pregnant că lupta împotriva regimului dualist a fost permanentă, înregistrînd perioade de avînt și uneori de incetinire. Ea s-a încadrat însă în marele val al luptelor de pe întinsul întregii Transilvanii, care a înscris o traiectorie mereu ascendentă, pînă la înlăturarea definitivă a jugului național.

RÉSUMÉ

L'auteur met en relief le fait qu'après 1867, quand on a installé le régime dualiste autrichien-hongrois, les habitants de la Transylvanie ont été dépourvus de leurs droits les plus essentiels et ont été soumis à une sévère exploitation et oppression nationale. Après que la loi pour l'annexion de la Transylvanie à l'Hongrie a été ratifiée, on a donné d'autres lois aussi, par lesquelles on préconisaient des nouvelles mesures pour interdire l'emploi de la langue roumaine dans les écoles confessionnelles, réduire l'autonomie ecclésiastique, organiser de nombreux procèses etc. Faisant usage des extraits de certains documents représentatifs, l'a-

uteur met en évidence que, dans sa politique oppressive de refus vis-à-vis les droits des nationalités, l'administration autrichienne-hongroise s'est confrontée avec la ferme opposition des communautés roumaines de la région de Hunedoara.

SUMMARY

The author underlines the fact that after 1867, when the dualistic Austro-Hungarian regime was set up, the inhabitants of Transylvania found themselves deprived of the most elementary rights, being subject to an increased national exploitation and oppression. After the aprobation of the law by which Transylvania was incorporated to Hungary, some other laws were issued which stipulated new measures in order to prohibit the use of the Romanian language in confessional schools, to diminish the ecclesiastical autonomy, to organize numerous trials etc.

By using excerpts from some illustrative documents, the author emphasizes that the Austro-Hungarian governors' oppressive policy of rejection for the rights of the nationalities had to face the steadfast opposition of the Romanian communities from Hunedoara county.

Strategia dualistă de colonizare a Transilvaniei

IOAN RANCA

Cercetările din ultimul timp scot la lumină episoade istorice importante din lupta pentru păstrarea ființei naționale a poporului român¹. Unul din acestea este legat de demersurile inițiate de diferite asociații și reuniuni cu un pronunțat caracter naționalist, de a schimba la cumpăna secolului trecut, raportul etnic² din unele zone compact românești din Transilvania, prin colonizarea unor populații aduse din Ungaria propriu-zisă, din localități transilvănene cu preponderență maghiară sau din zone locuite de secui.

Măsurile sînt în strînsă corelare cu pregătirea opiniei publice ungurești în favoarea colonizării Transilvaniei, sugerîndu-i-se teama că, după desființarea iobăgiei prin Patenta din 1854, românii, avînd preponderență numerică și devenind proprietari în Transilvania, vor înclina echilibrul politico-economic în favoarea lor. Prin această tactică se urmărește accelerarea procesului de colonizare și promovarea ca politică de stat a programului pregătit și lansat de contele István Bethlen în anul 1907³, ca urmare a punerii în aplicare, timp de 13 ani, a Articolului, respectiv a Legii nr. V din 1894 „Despre colonizare”, sancționată la 17 martie 1894 și publicată în același an⁴.

Literatura de specialitate și publicistica maghiară a vremii s-a pus cu tot entuziasmul în slujba acestei noi strategii, adoptată de stat în urma încercărilor insuficient valorificate în domeniul deznaționalizării, inițiate după 1867 în sfera învățămîntului, a educației, administrației etc.

Din ampla literatură pusă la dispoziția politicii de stat, de colonizare, fac parte și ideile cuprinse în memoriile lui Mikó Imre, personaj de prim rang în peisajul politic transilvănean, fost tezaurar, apoi președinte al Guberniului în timpul revoluției de la 1848 și după 1861.

Văzînd creșterea puterii economice a românilor, majoritari în Transilvania, și orientarea lor spre achiziționarea pămîntului de la nobilimea falimentară ungurească a timpului, Mikó nota: „Între alte nenorociri, cu cea mai îndurerată inimă privesc la tot mai intensă înstrăinare de fiecare zi a proprietăților ungurești”⁵. Încă din 1861, același Mikó aprecia

¹ A. Plămădeală, *Un episod important în lupta pentru limba română*, în „Ortodoxia”, XXX (1978), nr. 3, p. 417.

² Din literatura noastră istorică cu privire la această problemă vezi Ioan Luca Ciomac *Despre stările agrare din Transilvania sub regimul maghiar și Cercetări asupra situației exploărilor agricole după reforma agrară*, în Supliment la „Buletinul Ministerului Agriculturii și Pomeniilor”, București, 1931. A se vedea și același, *Observațiuni tehnice agricole și economice generale asupra Cîmpiei ardelenne*, extras din „Societatea de miine”, Cluj, f.a., 17. p; Ștefan Manculea, *Cîmpia Transilvaniei*, București, 1944, p. 119–128. Un studiu despre coloniările de străini în Banat semnează și profesorul Silviu Dragomir, în 1925, sub titlul *Vecimea elementului românesc și coloniările străine în Banat*, Cluj, 1925.

³ István Bethlen, *A mezőség es az Erdély magyarság*, (Cîmpia Transilvaniei și ungurimea ardeleană), discurs ținut la Adunarea generală a Uniunii societăților secuiești desfășurată la Gherla la 6 august 1907, extras din numerele din 11 și 13 ale ziarului „Szabadság”, Tirgu Mureș, august 1907.

⁴ *Codex Hungaricus Magyar Törvények 1894–1896*, Budapeșt, 1911, p. 2.

⁵ Imre Mikó, *Irányeszmek Kalönlennyomat a Budapești Szemléből*, Pest, 1861, p. 59.

că scăderea pământului din proprietatea agrară ungurească cu timpul va determina „... o mare lichidare statistico-politică”⁶. Cumpărarea pământului din mâinile grofilor maghiari nu constituia nici un secret că se constituise și pentru români într-o strategie vitală adoptată, așa cum George Barițiu o sublinia într-o misivă din 1885: „... da, este un război economic care trebuie continuat exclusiv cu puterile noastre în tot cuprinsul țării, dacă vrem să existăm mai departe, dacă vrem ca într-adevăr să avem o țară”⁷. Însăpămintat, Mikó Imre cerea nobilimii proprietare să-și păstreze pământul⁸.

Este cunoscut faptul că încorporarea Transilvaniei la Ungaria în anul 1867 a fost întâmpinată de români cu justificate proteste, întemeiați pe lipsa de realism a acestei odioase fuziuni și pe totala ei netemeinicie. Legea uniunii, redactată în expresii liberale, asigura, ce e drept, egalitatea tuturor cetățenilor Ungariei și Transilvaniei sub aspect civic, dar încorpora în substratul ei organic un profund conținut reacționar, rasial chiar, întrucît s-a înfăptuit pe baza hotărîrii Dietelor nobiliare de la Pojon (Bratislava) și din Cluj, din anul 1848, iar legea nr. 1 a acestei ultime diete, în pofida protestelor românești exprimate în Adunarea Națională de la 3/15 mai a aceluiași an de la Blaj, nu a recunoscut existența legală de sine stătătoare a națiunii române, ci doar prerogativele națiunilor zise maghiară, secuie și săsească.

Subliniem acest fapt întrucît el a fost „izvorul” de drept invocat după actul dualist din 1867 de către autoritatea statului totalitar ungar în numeroasele încercări de subminare a ființei naționale a populației românești a Transilvaniei, menite a o nega sau a o face să-și piardă definitiv identitatea națională.

Acțiunile politico-legislative declanșate cu mari speranțe de către autoritatea de stat ungară prin adoptarea legilor pentru maghiarizarea școlilor populare (1879), a școlilor de grad gimnazial (1883), a grădinițelor de copii (1891), de maghiarizarea apoi a patronimelor etc., în pofida faptului că a înregistrat unele progrese, n-au fost însă pe măsura așteptărilor.

Înregistrarea, așadar, numai a unor succese relative, necorespunzătoare, i-a determinat pe guvernanții de la Budapesta, care urmăreau deznaționalizarea prin orice mijloace a popoarelor nemaghiare, să investeze noi domenii de acțiune pentru maghiarizare, între care economic și demograficul aveau să prevaleze. Spre exemplu, Ministerul de Finanțe regal ungar a inițiat întemeierea a 19 colonii pe moșiile fiscului, dar acțiunea n-a dat rezultate.⁹

Cîteva ani mai tîrziu, în anul 1894, succesele limitate ale acestor colonizări determină guvernul de la Budapesta să dea colonizărilor un scop politic, să le prindă într-un sistem susținut cu mijloace financiare și cu legi. În acest scop obține votarea Articolului de lege nr. V „Despre colonizări”.

⁶ *Ibidem*.

⁷ V. Căpîlnean *Scrisori inedite ale lui George Barițiu în Arhivele maramureșene*, în „Revista Arhivelor”, anul LVII (1980), vol. XLII, nr. 1, p. 69–70.

⁸ Imre Mikó, *op. cit.*, p. 59.

⁹ Ion Luca Ciomac, *Despre stările agrare...*

Scopul — mărturisit fără rezervă — era spargerea unității teritoriale și etnice a naționalităților nemaghiare, a românilor în primul rînd. Strategia adoptată viza întărirea cu noi etnici a văilor rîurilor principale, colonizarea deci tocmai pe căile de pătrundere inițială în Transilvania a primilor unguri. Se intenționa astfel închegarea într-un singur bloc a insulelor maghiare presărate prin văile afluenților Tisei (Mureșul, Crișurile și Someșul) înspre Cîmpia Transilvaniei și pînă în interiorul arcului carpatic.

„Politica de colonizare și cea industrială — scria Beksics Gustáv, un alt ideolog al colonizărilor — are ca scop întărirea și expansiunea unгурilor; ne poate ajuta să ajungem în mijlocul naționalităților. Politica de colonizare poate să dea pe mîna unгурimii toate văile rîurilor din Ardeal și astfel poate să izoleze complexe valahe de cele săsești... În același timp, cultura maghiară va ajuta și ea la lărgirea bazei naționale. Va contopi mai înainte toată populația nemaghiară a orașelor. Apoi, ajutată de propagația de rasă, va pătrunde, pas cu pas, tot mai tare prin ținuturile locuite de naționalități. Excepționînd pe sași, pot fi contopiți în neamul nostru aproape toți germanii (din Ungaria), o parte a slovacilor și chiar dintre valahi o parte destul de însemnată: aeolo unde-s înconjurați de unguri în majoritate covîrșitoare. Iar sub contopire nu înțeleg numai a-i învăța să vorbească ungurește. Am spus de multe ori că învățarea limbii maghiare, deși este neapărat necesară, încă nu înseamnă contopirea în neamul maghiar. Contopirea este cînd germanul, slovacul, românul, sîrbul etc. și-au pierdut conștiința națională și au primit pe cea maghiară”¹⁰. Am dat întregul citat din lucrarea lui Beksics, întrucît el se constituie în adevăratul program al apologetilor planurilor de făurire, înainte de primul război mondial, a statului maghiar totalitar.

Legea din 1894 prevedea alocarea sumei de 3.000.000 de forinți pentru punerea în operă a politicii de colonizare, fiind administrată ca fond rambursabil aflat la dispoziția Ministerului Agriculturii. La rîndul lui, acesta, întemeiat pe verificarea temeinică a condițiilor locale, cu avizele organelor de specialitate, era autorizat a cumpăra de la marii proprietari, dispuși a-și plasa capitalul în industrie sau afaceri bancare, moșii pe care statul să colonizeze etnici unguri din pătura săracă sau mijlocie, în vederea completării grupurilor etnice ungurești minoritare din zonele preconizate, făurind astfel un bloc etnic continuu din Ungaria pînă în părțile locuite de secui, urmînd, cum se plănuiise, cursul rîurilor și Cîmpia Transilvaniei. Planul era conceput astfel încît zona strategică de colonizare să traverseze Transilvania și să asigure posibilități ulterioare de penetrație, prin fenomenul de iradiere, a maghiarismului pînă în cele mai inaccesibile zone, căci, același Beksics, îndemnînd pe aristocrații unguri să achiziționeze terenuri și în munți, zicea: „Să zidească aci castele de vînătoare și fabrici, ca astfel să cucerească pentru ideea de stat național maghiar regiunile cele mai ascunse ale slovacimii și vlahimii”¹¹.

¹⁰ Gustáv Beksics, apud Ioan Rusu Sirianu, *Românii din statul ungar*, București, 1904, p. 106.

¹¹ *Ibidem*.

Un alt cunoscut propagandist al ideii de maghiarizare, satrapul școlilor confesionale românești dinainte de 1918, Barabás Endre, socotea că „... dacă populația ungară din Cimpie continuă să nu acorde mai multă atenție acestei părți a țării, masa românească, superioară prin număr, proprietate și bogăție, va cuceri puterea; nu este decît o chestiune de timp”¹².

Pentru a putea urmări desfășurarea procesului de colonizare în timp și spațiu, redăm șase acțiuni de colonizare în tot atâtea așezări situate pe Cimpia Transilvaniei, aleasă ca punct strategic pentru masiva ei locuire de români și imposibil de evitat în cazul înșiruirii din Ungaria spre Secuime a lanțului de așezări destinate colonizării.

Sărmașul Mare, județul Cluj, plasa Sărmaș (azi Sărmașu, județul Mureș). Colonizarea avea scopul de a întări elementul unguresc deja existent. Urmărind realizarea acestui dezerat încă înainte ca parlamentul de la Budapesta să fi adoptat legea colonizării, contele Bethlen András s-a înțeles în vederea achiziționării moșiei proprietate comună a conților Teleki László, Sándor și Blanka, de 3910 jugăre¹³ cadastrale din Sărmașu și Tușin (județul Cluj, azi județul Mureș), la prețul de 1.200.000 coroane și a proprietății arendașului lor Lázár János, de 358 jugăre din Sărmașu. Prin colonizarea lor cu etnici unguri din județul Veszprém din Ungaria, Bethlen András urmărea să modifice compoziția etnică din această comună, mai răsărită, din inima Transilvaniei¹⁴, și să o transforme într-un centru de iradiere a maghiarismului în Cimpia Transilvaniei, zonă considerată încă prea compact românească¹⁵.

În total, din moșia cumpărată au fost parcelate 190 de loturi, din care 20 erau de cîte 50 de jugăre și 170 de cîte 20 de jugăre. Documentul încheiat cu statul¹⁶ prevedea ca 800 de coroane să fie achitate de colonist inițial, iar diferența pînă la lichidarea sumei totale să fie achitate în rate anuale de cîte 200 de coroane, timp de 50 de ani. Statul s-a îngrijit să sistematizeze și să canalizeze comuna, s-o doteze cu clădiri administrative, pretură de plasă, primărie, jandarmerie, școală de stat, grădiniță, casă parohială și biserică reformată, cu locuințe pentru directorul școlii și învățători, cu edificii „care dau străzii o coloratură orășenească”.

Nimigea Ungurească, județul Bistrița-Năsăud, plasa Năsăud, azi Nimigea, același județ, situată în Valea Someșului Mare, în pofida faptului că era populată în majoritate de unguri, a fost de asemenea colonizată în anul 1896 cu 25 de familii, atribuindu-li-se loturi de cîte 25 de jugăre, în aceleași condiții cu cele atribuite celor din Sărmașu. Din nefericire pentru inițiatori, în scurt timp colonizarea de aici a fost ratată, 20 de familii din cele aduse părăsindu-și locuințele și loturile spre a se reîntoarce la locul de baștină.

Vița, județul Solnoc, azi Vița. Și colonizarea de aici a avut un caracter de întărire a elementului unguresc majoritar, constînd din 1000

¹² Barabás Endre, *Az erdélyrészi nérfaqok birtokaránya (Raporturile de proprietate ale neamurilor din Ardeal)*, în „Gazdasági Szemle”, 1905, p. 817—836.

¹³ Lovas Sándor, *A legujabb állami települések Magyarországon*, Darányi Ignác M. Kir. Földművelésügyi Minister megbízásából írta..., Budapest, 1908, p. 174. (Cele mai noi colonizări de stat din Ungaria <luccrare> scrisă de Lovas Sándor din încredințarea ministrului regal ungar al agriculturii Darányi Ignác).

¹⁴ *Ibidem*, p. 175.

¹⁵ Ion Luca Ciomac, *op. cit.*, p. 75.

¹⁶ Sándor Lovas, *op. cit.*, p. 364—373.

de suflete de religie romano-catolică și 300 de calvini, care conviețuiau cu 111 suflete de români. Moșia destinată parcelării în vederea colonizării a fost achiziționată în numele statului în 1893 de groful Bethlen András, cu suma de 120.000 de coroane și consta din 686 de jugăre de teren bun, situat în zona Cîmpiei Transilvaniei. În 1908, la un bilanț parțial al stadiului colonizării, erau ocupate doar 5 din 25 de case cu loturi, 20 fiind părăsite, în pofida parcelelor destul de convenabile de 25 de jugăre ce le-au fost acordate. Și aici, ca și în celelalte cazuri de pe Cîmpie, colonistul trebuia să achite anticipat 800 de coroane, restul pînă la suma totală de 5880 de coroane urmînd a fi achitat în rate anuale timp de 50 de ani¹⁷.

Ludușul, comună mare cu peste 3000 de locuitori din județul Turda-Arieș, situat la vărsarea celei mai lungi văi omonime a Cîmpiei în Mureș, pe malul stîng al riului, (azi înfloritorul oraș Luduș, județul Mureș). Ludușul era comună reședință de plasă. Prin această politică se dorea ca pătura de intelectuali, funcționari, comercianți și meseriași unguri de aici să fie întărită cu o pătură de mici proprietari de aceeași naționalitate, pentru a transforma așezarea românească într-un centru unghuresc la poarta sudică a Cîmpiei. Transformarea a început însă din deceniile de la mijlocul secolului al XIX-lea, cînd, succesiv, statul înființează aici un oficiu poștal (1852), pretura de plasă (1871), circumscripția financiară (1891) și autoritatea de carte funciară (1895). Pe aceste căi, între 1869—1900 populația comunei crește de la 1290 la 2879 suflete și consta, după limba vorbită, din 1351 de unguri, 154 de germani și 1359 de români. Dintre locuitorii înregistrați ca unguri, 609 erau izraeliți vorbitori de limba maghiară. Aceștia din urmă dădeau așezării un caracter comercial.

Colonizarea a început în 1903¹⁸ și a durat pînă în 1906¹⁹, cînd întreaga suprafață, de 3722 jugăre cadastrale, achiziționată de stat a fost parcelată și atribuită succesiv, în patru valuri, la 141 familii. Și aici constitutivumul parcelei a fost convenabil, variînd între 20—27 jugăre cadastrale. Avansul inițial a fost de 750 de coroane de familie, iar diferența pînă la 7500 urma să se achite în rate anuale de cîte 262 coroane în 50 de ani, cu dobîndă de 3%. Prin sprijinul economic și demografic al guvernului de la Budapesta, în trei decenii proporția etnică a localității s-a schimbat: existau 2525 unguri și 1451 români, cu o creștere nesemnificativă și 756 de alte naționalități (evrei, germani ș.a.).

După o evoluție sinuoasă, trecînd prin mîinile mai multor familii nobiliare, domeniul feudal al Ludușului ajunge în proprietatea lui Eczken Sándor și a lui Andrásy Gyula. Primul vinde 1408 jugăre cadastrale și 1046 stînjeți pătrați, în mod condiționat, ca noua așezare sau cartier de coloniști să-i poarte numele, cu suma convenabilă de 316.000 coroane, gest pentru care este felicitat de însuși împăratul monarhiei bicefale. Aproape concomitent, și cel de al doilea vinde, cu 240 de coroane jugărul cadastral, moșiile sale de 1835 jugăre cadastrale din Luduș și de 478 jugăre cadastrale din Bogata, satul din imediata apropiere.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, tabelul sinoptic general.

¹⁹ Ion Luca Ciomac, *op. cit.*, tabelul general al colonizărilor.

Contractul încheiat între Eczken Sándor și Ministerul regal ungar al Agriculturii stipulează scopul politic declarat al colonizării, încă din primul său alineat, afirmînd că vînzătorul (denumit mai sus), „pătruns de sentimentul că pe Cîmpie colonizarea promovează cauza sporirii elementelor <ungurești> susținătoare ale statului, își vinde moșia ș.a. m.d.”²⁰. Eczken n-a vîndut însă numai terenul, ci și un important fond zootehnic, compus din animale de rasă, precum și produse agricole, instrumente și utilaje agricole, atît la conacul din Luduș cît și la hodăile din hotar care au trecut, odată cu imobilele în proprietatea coloniștilor, fapt apreciat a fi, în comparație cu situația diferită din alte colonii avantajul care a conferit durabilitatea colonizării de aici.

Colonizarea de adăugire din satul Cara, județul Cojocna, a început în anul 1903, încheindu-se în 1908, și a avut de asemenea ca scop întărirea elementului unguresc dispersat într-o masă românească compactă. Satul Cara era locuit de 800 de suflete, din care trei pătrimi români ortodocși, o optime țigani românofoni și 74 de suflete unguri de religie evanghelic-reformată, cei mai mulți dintre ei funcționari domeniiali sau servitori ai domeniului. Colonizarea de aici ținea cont de situația numerică precară a etnicilor unguri din sat și s-a apreciat de către autoritățile austro-ungare că dacă se aduc aici, pe cele 1009 jugăre cadastrale, deocamdată 31 de familii, apoi cu timpul altele din Gheorghenii Clujului, acestea nu vor sărăci de unguri tîrgul Cojocna sau orașul reședesc Cluj. În schimb, dacă se vor așeza aici acești unguri și statul le va zidi școală de stat și grădiniță, apoi sporind numărul maghiarilor și în alte sate pe care le va asigura cu preoți și învățători unguri, atunci nici Gheorghenii nu vor scădea numeric. Moșia de colonizare a fost achiziționată de la baroneasa Rottenthal Anna, născută Haller, cu 257—285 coroane jugărul cadastral, suma înglobînd și supraedificatele economice existente pe teren, care, împreună cu utilajele și instrumentele, ușurau de asemenea condiția inițială a colonistului. Din cele 31 de parcele defalcate pentru colonizare, numai 19 au fost ocupate, în pofida constitutivumului parcelei, care era chiar mai mare decît în alte sate, constînd din 27—30 jugăre. Aici parcela de colonizare era evaluată la 9660 de coroane, din care avansul s-a stabilit tot la 800 coroane, dobînzile după rata anuală de 353 de coroane fiind de 2—3%, de asemenea pe timp de 50 de ani.

Colonizarea din *Tritiul de Sus*, județul Turda—Arieș, azi județul Cluj, a avut de asemenea caracterul de întărire, prin adăugirea de noi familii de etnici unguri puținelor familii de aceeași naționalitate existente. Ambele Trutiuri, de Jos și de Sus aparțineau plășii Turda, formînd, împreună cu Cocul de Cîmpie și cu Urca, un notariat cercual cu sediul în Tritiul de Jos. Tritiul de Jos se întindea pe 3397 jugăre cadastrale, avînd o populație de 1316 suflete, din care doar 175 erau unguri, 1015 fiind români și țigani. Tritiul de Sus, de asemenea recunoscut și ca sat românesc, avea o întindere de 3457 jugăre cadastrale și o populație de 829 suflete. Aici proporția etnică este aproximativ aceeași: 100 de unguri și 729 români și țigani românofoni. Ambele sate aveau biserici și școli confesionale, iar Tritiul de Jos, în ciuda minorității etnice ungurești, pentru cele 20—30 de familii, avea biserică reformată

²⁰ Sándor Lovas, *op. cit.*, p. 401.

și școală de stat ungurească. Motivarea colonizării este găsită de autorități în trecutul așa-zis unguresc al celor două sate, versiune care însă nu rezistă criticii istorice. Actul de colonizare e de atribuit elementului maghiarofon în scopul declarat de iradiere a acestuia în zonă, în vederea realizării cordonului etnic est-vest preconizat.

În timp ce opinia publică din Ungaria lua cunoștință, prin intermediul presei, despre quasi falimentul politicii de colonizare, recunoscut ulterior chiar de lucrarea oficială de informare a lui Lovas Sándor, în extremitatea nord-vestică a Cîmpiei Transilvaniei, la 6 august, la Gherla avea loc adunarea generală a Uniunii societăților secuiești, la care conferențiarul principal a fost parlamentarul apologet al colonizărilor, groful Bethlen István.

În calitate de parlamentar, Bethlen István face la Gherla o amplă expunere despre rolul unghurimii în Cîmpia ardeleană, expozeu în care propune o nouă strategie a colonizărilor, de data aceasta nu cu unghurii din Ungaria propriu-zisă ci cu secui săraci din arcu carpatin, mai adaptabili și mai harnici decât unghurii utilizați în acest scop pînă atunci. Exegeț versat al problemelor complexe ale politicii agrare și implicit naționale ungurești din Transilvania, Bethlen constată, și nu ezită s-o spună deschis, că schimbările intervenite în proprietatea agrară, cu implicațiile lor politico-naționale, au fost constatate de contemporani și de aceea, în pofida eșecurilor suferite de politica de stat a colonizării, promovată de legea din 1894, ea trebuie reluată cu forțe și strategii noi, fortificate, fiindcă altfel, chiar în condiții de cîteva decenii de pace, unghurii vor trebui să facă o nouă descindere în Transilvania, în sensul că în acest timp ea ar fi devenit cu totul pierdută pentru ei, necesitînd o nouă ocupare (*uj honfoglalás*)²¹.

Cu referire la procesul cumpărării pămîntului de către români, Bethlen consideră că Transilvania nu va putea păstra caracterul unguresc atîta timp cît pămîntul este în mina românilor²². Apoi, înșirînd condițiile fizico-economice care fac ca între Transilvania și Ungaria să nu poată exista nici o unitate organică, constată că: „Depărtarea Ardealului de întinsul „Alföld” maghiar, aceste obstacole naturale care-i marchează depărtarea și izolarea lui, apoi tradițiile istorice diferite colvieuire <apoi> aici în prezența amenințătoare a celei de a treia națiunii compacte și numeric superioare, cea română, face să determine indiscutabil <imperativul> ca în această parte de țară, cu trecutul ei istoric diferit de cel din Țara mamă („anya ország”) Ungaria, unghurimea va trebui să ocupe locul dominant²³. Același Bethlen exprimă la modul imperativ gîndul, de altfel deloc singular, că ofensiva maghiarizării și implicit a colonizării este datoria generației lui, căci generațiile viitoare nu vor mai fi în stare s-o facă²⁴.

Ideea majoră a expozeului de la Gherla, din 1907, a contelui Bethlen István, este să determine pe reprezentanții societăților secuiești prezenți la conferință ca, reîntorși acasă, să instituie o campanie de presă și de interpelări parlamentare pentru ca guvernul cu autoritățile de stat să

²¹ Lászlo Tokaji, *Uj honfoglalás (O nouă ocupare)*, Cluj, 1913, p. 5–6.

²² Bethlen István, *op. cit.*, p. 3.

²³ *Ibidem*, p. 4.

²⁴ *Ibidem*, p. 4–5.

grăbească maghiarizarea românilor, spre a opri procesul natural de făurire a statului național unitar român și implicit pierderea Transilvaniei.

În același sens al previziunilor sumbre pentru politica de forță, cu durități exacerbate față de naționalități, apar, una după alta, o serie de lucrări ale unor socio-politologi menite să urgenteze luarea măsurilor de a bara accesul românilor la pământ, citind mereu dictonul potrivit căruia al cui e pământul, a celuiia e țara (stăpînirea). Menționăm din acestea doar trei, cu titluri care le explică fără echivoc conținutul.

În decurs de numai 2—3 ani, Tokaji László editează două studii cu date și argumente, cu titluri ca : *Elado ország*²⁵ (Țară de vânzare, în care schițează epilogul tragic, pentru statul ungar, al cumpărării neștiințenite de pământ zis unguresc de către români și drept urmare al acestei politici de înfierată „nepăsare” a statului, necesitatea unei vaste și mult mai bine organizate și susținute campanii de colonizare a Transilvaniei cu etnicii unguri, activitate căreia autorul îi dă denumirea de „o nouă ocupare” (Uj honfoglalás), care este concomitent și titlul dat celei de a doua cărți a lui.²⁶

În același an, politologul Bizony László publică într-o ediție proprie, dedicată contelui Tisza István, ministrul președinte al guvernului ungar, lucrarea subintitulată studiu de economie națională, cu titlul *Cum să salvăm Ardealul*²⁷, în care soluțiile avansate sînt în fond aceleași : declanșarea unei campanii de înlăturare a românilor din economie și finanțe, spre a menține Ardealul în cuprinsul statului totalitar ungar.

Dar izbucnirea primului război mondial a pus capăt filosofărilor de acest fel, care ocupau o proporție importantă în publicistica vremii, iar finalul războiului a deschis popoarelor din monarhia austro-ungară drumul eliberării, posibilitatea de a se constitui în state naționale proprii, iar Transilvaniei să se unească cu țara, prin verea unanimă a tuturor românilor, exprimată prin glasul celor peste 100.000 reprezentanți adunați la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia.

R É S U M É

Après 1867, quand le dualisme autrichien-hongrois a été réalisé, l'administration de Budapest a poursuivi, par tous les moyens, la consolidation de l'élément magyar de la Transylvanie. Un de ces moyens a été la colonisation des familles hongroises apportées de l'Hongrie le but étant de détruire l'unité territoriale des roumains et de réunir dans une unique entité, les « îles » magyares dispersées sur tout la province. On a essayé telles colonisations surtout dans la Plaine de Transylvanie, à Sărmașu Mare, Nimigea, Vița, Luduș, Tritiu de Sus. Mais le but n'a pas été atteint car la population roumaine a continué à garder la prépondérance numérique et la mission principale dans la vie socio-économique de la Transylvanie.

S U M M A R Y

After 1867, when the Austro-Hungarian dualism was set up, the governors from Budapest had in view the consolidation, by all means, of the Hungarian element in Transylvania. One of these ways was the colonization of some Magyar families, brought from Hungary in order to break the Romanians' territorial unity and to get together, into a single whole, the Magyar „islands” spread all over the county. There were attempts of such colonizations, especially in the Transylvanian Plain, at Sărmașu Mare, Nimigea, Vița, Luduș, Tritiu de Jos. However, this aim could not be achieved since the Romanian population kept on being numerically preponderant and continued to lead the prominent part in the socio-economical life of the county.

²⁵ László Tokaji, *Elado ország (Țară de vânzare)*.

²⁶ Vezi nota 21.

²⁷ László Bizony, *Hogy mentjük meg Erdélyt?*, Nemzetgazdasági tanulmány, Budapest, (1913).

Contribuția românilor de pe meleagurile Albei la realizarea actului istoric de la 1 Decembrie 1918

IOAN PLEȘA

Se împlinesc anul acesta 72 de ani de când Marea Adunare Națională a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, întrunită la Alba Iulia, în ziua de 1 Decembrie 1918 și sprijinită de imensa adunare populară de pe „Cîmpul lui Horea”, a proclamat unirea lor și a teritoriilor locuite de ei din moși-strămoși cu România. Se încheia astfel procesul de unificare națională și de stat a tuturor românilor pe teritoriul lor etnic. Unirea din anul 1918 și, prin ea, statul național unitar au fost realizate prin lupta și voința întregului popor român, proclamarea ei în mod plebiscitar fiind un act politic firesc, dreptul său inalienabil.

Se cunosc astăzi, în amănunțime, contribuțiile tuturor factorilor care au realizat Marcea Unire, ale maselor populare de pe ambele versante ale Carpaților, frunțașilor și conducătorilor politici, diplomaților, emigranților, formațiunilor militare de voluntari și ale altora.

În ceea ce privește Transilvania, în toamna anului 1918, pe fondul destrămării imperiului anacronic austro-ungar, ca urmare a înfringerilor de pe fronturile de luptă și a intensificării, fără precedent, a mișcărilor revoluționare ale popoarelor subjugate pentru eliberare socială și națională, masele de muncitori și de țărani români au intrat în acțiune pentru a înlătura dublul jug înrobitor: cel național și social. Forța de șoc a fost sporită prin aderarea la revoluție a soldaților reînțorși de pe fronturi, din cazărmi și din prizonierat, în mare parte înarmați, și ei fii de muncitori și de țărani. În scurtă vreme, organele represive și ale administrației de stat au fost înlăturate, iar marii proprietari și arendași de pământ, precum și alți exploatare au fost expropriati de bunuri și alungați.

Pe fondul acestor succese revoluționare, s-au putut constitui, din îndemnul și sub conducerea Consiliului Național Român Central, consiliile și gărzile naționale române locale, care au preluat efectiv puterea politică, militară și administrativă din zonele lor de competență, adîncind procesul revoluționar spre realizarea obiectivului fundamental al unității naționale și de stat.

Multitudinea și complexitatea problemelor care au fost rezolvate într-un răstimp de abia o lună au scos în evidență nu numai puterea de concentrare și de sacrificiu a poporului român în marile sale momente istorice, nu numai unitatea sa sufletească, ci și faptul că el a înțeles comandamentele timpului și a răspuns cu promptitudine acțiunilor organizate de către frunțașii săi politici. O subliniere se mai impune aici. În 1918 vom găsi multe similitudini cu ceea ce s-a petrecut cu 70 de ani în urmă, în timpul revoluției pașoptiste, semn al perpetuării în conștiința poporului a semnificațiilor marilor evenimente istorice petrecute atunci.

Moștenind o îndelungată și puternică tradiție revoluționară, dominînd în mod absolut zona sub aspect etnografic, românii de pe me-

leagurile Albei (fostul comitat, mai târziu județ Alba Inferioară) au intrat imediat în acțiune și, în câteva zile, desființând efectiv vechea administrație de stat, organele represive ale statului și alungind pe foștii exploatare, majoritatea străini, au favorizat instituirea noilor organe românești, care au preluat puterea.

Ca și la 1848, în 1918 frunzașii politici români au acordat o atenție deosebită orașului Alba Iulia, datorită poziției sale strategice și fortăreței sale, uriaș depozit de armament, muniție și echipament militar dar, desigur, și datorită profundelor sale semnificații istorice.

Consiliului Național Român Central, constituit la Budapesta, în noaptea de 30 spre 31 octombrie și mutat, mai apoi, la 2 noiembrie, la Arad, pentru a-și putea exercita mandatul¹, dar mai ales sfatului său militar, le era clar că cetatea și orașul trebuia preluate imediat sub control. De altfel, frunzașii românilor din localitate trebuie să fi fost permanent ținuti la curent cu situația politică și cu obiectivele imediate ale mișcării pentru desprinderea de Austro-Ungaria și unirea cu România, prin comitetul de acțiune constituit la Blaj la 21 octombrie, imediat deci după prezentarea, la 18 octombrie, în Parlamentul maghiar a Declarației de independență națională, adoptat în ședința de la Oradea, din 12 octombrie, a Comitetului executiv al Partidului Național Român.

Comitetul din Blaj, constituit la început din 3 membri, a avut misiunea de a sta pregătit pentru ca, în caz de nevoie, să ia legătura cu celelalte centre românești și să pornească acțiuni în interesul cauzei naționale. De la 26 octombrie, comitetul și-a sporit numărul la 9 membri, începând să trimită curieri spre toate centrele, între care, desigur, și la Alba Iulia. Legătura comitetului din Blaj cu C.N.R. Central din Arad s-a făcut prin președintele său, Dr. Alexandru Nicolescu și prin alți membri ai săi.²

La 2 noiembrie C. N. R. Central trimite la Alba Iulia pe doi dintre ofițerii care-i stăteau la dispoziție și anume pe cp. Negruțiu F. Ioan, inginer mobilizat din Blaj și pe cp. Medrea Florian, ofițer de carieră din Alba Iulia, ambii aparținând de Regimentul 50 infanterie din localitate. În aceeași zi, a fost înființat Consiliul Național Român local, alcătuit din 9 membri, sub președinția protopopului ortodox Teculescu Ioan, precum și Sfatul militar național român local, format din 12 membri, avându-l pe cpt. Negruțiu ca președinte iar pe cpt. Medrea comandant militar.

Imediat ce s-au format aceste două organe, o delegație de ofițeri români, în frunte cu cpt. Negruțiu, s-a prezentat la comandantul cetății, un colonel austriac, pe care l-au informat asupra situației și l-au somat ca în termen de 2 ore să le predea cetatea, altfel aceasta va fi ocupată cu forța. După un sfert de oră de gândire, comandantul austriac a acceptat cu condiția de a se asigura ieșirea fără neplăceri a militarilor austrieci din oraș.³

¹ Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român — 1918*, vol II, Eucurești, 1983, p. 86, 91. Pentru mișcările revoluționare a se vedea Ioan Pleșa, *Contribuția maselor din județul Alba la realizarea actului unirii Transilvaniei cu România din 1 Decembrie 1918*, în *Alba Iulia — 2000*, Alba Iulia, 1975, p. 377—416.

² Viorica Lascu, Marcel Știrban, *Consiliul Național Român din Blaj (noiembrie 1918—ianuarie 1919) — Protocoale și acte —*, vol. I, Cluj, 1980, p. 129.

³ Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 95.

În apelurile pe care le lansează la 4 noiembrie C.N.R. Alba Iulia și Sfatul militar român constituit pentru Alba Iulia și împrejurimile sale, se cerea formarea în toate localitățile a consiliilor și gărzilor naționale române locale, urmînd ca gardiștii să depună jurămîntul de credință față de C.N.R. Central și față de Adunarea generală a poporului român.⁴

La 4 noiembrie, a luat ființă apoi C.N.R. din Blaj, format din 25 de persoane, sub președinția vicarului Mitropoliei greco-catolice din Blaj, Dr. Vasile Suciș. Din partea C.N.R. Central din Arad, la acest eveniment a fost delegat cpt. Ioan Munteanu, care a avut și misiunea de a organiza garda națională blăjeană. În „Chemarea” C.N.R. din Blaj, lansată cu acest prilej, se făcea o succintă dar foarte limpede analiză a consecințelor politice ale primului război mondial și a drumului românilor spre împlinirea idealului național. „Chemarea” a fost tipărită atît în ziarul local cu nume simbolic „Unirea”, cît și sub formă de manifest, răsbindindu-se astfel în toate zonele intra și extracarpatice.

În ziua de 5 noiembrie, convocîndu-se o mare adunare populară a românilor din Alba-Iulia, aceasta a ales un nou consiliu național, alcătuit doar din 7 membri. Dintre aceștia 5, în frunte cu președintele Teculescu Ioan, făcuseră parte și din vechiul consiliu constituit ad-hoc la 2 noiembrie.⁵ În perioada următoare, C.N.R. din Alba Iulia și Blaj, precum și sfaturile lor militare au luat măsuri pentru formarea consiliilor și a gărzilor naționale în zonele lor de competență, astfel că pînă în jurul datei de 12 noiembrie acestea erau aproape toate în funcțiune.

De la bun început, consiliile și gărzile naționale de pe meleagurile Albei au recunoscut autoritatea C. N. R. Central din Arad, cu care au conlucrat strîns, mai ales după ce, prin comunicatul acestuia publicat în ziarul „Românul” din 12 noiembrie, s-a pus la punct încercarea Senatului Român din Cluj de a se constitui ca un nou centru de coordonare a luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania.

Conlucrarea cu C. N. R. Central a avut două faze distincte: *pînă la 14 noiembrie*, cînd s-au urmărit problemele de organizare, de preluare și menținere a puterii politice, militare și administrative și *după 14 noiembrie*, cînd eforturile principale au fost îndreptate spre pregătirea Marii Adunări Naționale.

În prima perioadă, organele românești din Alba Iulia au avut un rol deosebit în înarmarea și echiparea gărzilor naționale din comitatul Alba Inferioară, din comitatele vecine Tirnava Mică și Turda-Arieș, precum și din unele mai îndepărtate, cum au fost Aradul și Bihorul. În special la Arad, contemporanii afirmă că s-au transportat camioane întregi cu arme. Cu toate acestea, în depozitele cetății mai rămăseseră

⁴ Muzeul Unirii Alba Iulia, colecția Documentele Unirii, nr. 2415 (nr. vechi 1843).

⁵ Arh. St. Alba Iulia, fond Tribunalul Alba Iulia, dosar penal nr. 589/1919 și fond Consiliul Național Român Alba Iulia, dosar 3/1918; Muzeul Unirii Alba Iulia, colecția cit., nr. 2417 (nr. vechi 1846). Ziarul „Unirea” Blaj, nr. 68 și 69/1918, nr. 48/1943.

cca 30.000 de arme, ceea ce oferea posibilitatea înarmării și a altor formațiuni, în caz de nevoie.⁶

În ședința din 10 noiembrie a C. N. R. Alba Iulia s-a propus să fie felicitați conducătorii Antantei care au sprijinit mai mult cauza românească, dar s-a hotărât să se amâne chestiunea pînă la sosirea „soliei de la Arad”, ceea ce demonstrează că legătura cu organul central era o realitate.

Pînă la 11 noiembrie, C. N. R. din Alba Iulia se considera filială a celui central. După ce însă, în aceeași zi, a avut loc la Blaj solemnitatea constituirii C. N. R. al comitatului Alba Inferioară, în care au fost cooptați și 5 fruntași din Alba Iulia, dintre care 4 membri ai C. N. R. local, el a trecut în subordinea acestuia.⁷

După apariția dispozițiilor din 7 și 8 noiembrie 1918 ale C. N. R. Central pentru constituirea Legiunii Naționale Române, ca armată națională, C. N. R. din Alba Iulia ia inițiativa îndrăzneată de a pune bazele Legiunii de Alba Iulia. Aceasta, pusă sub comanda cpt. Florian Medrea, emite la 12 noiembrie 2 apeluri, unul pentru mobilizarea ofițerilor și altul pentru mobilizarea trupei din zona de recrutare a Regimentului 50 infanterie local, organizîndu-și 4 batalioane la Alba Iulia, Blaj, Abrud și Turda.⁸

Această puternică rețea de formațiuni militare, care a cuprins întregul comitat Alba Inferioară și, în bună parte, pe cele vecine, a făcut ca întreaga autoritate din zonă să treacă în mîinile românilor. Acesta era și motivul pentru care contemporanii afirmau că în acele timpuri Alba Iulia „era cea mai tare cetate românească” din Transilvania.⁹

Cu data de 12 noiembrie, C. N. R. al comitatului Alba Inferioară din Blaj transformă ziarul local „Unirea” în organul său de propagandă și îl pune în slujba cauzei naționale. Ziarul respectiv avea o largă răspîndire în Transilvania, dar răzbătea și în celelalte teritorii românești.

La tratativele de la Arad, din 13—14 noiembrie, purtate între C. N. R. Central și reprezentanții guvernului maghiar, a participat și un delegat albaiulian și anume lt. Căluțiu Marțian, membru al sfatului militar local.¹⁰

În ziua de 14 noiembrie, pe cînd tratativele se mai desfășurau încă, Sfatul militar român din Alba Iulia a primit un ordin secret de la C.N.R. Central, prin care acesta, menționînd ca posibilă înființarea unui minister român pentru administrarea teritoriilor locuite de români, cerea tuturor gărzilor „centrale” să trimită la Arad cîte o companie de soldați și 4 ofițeri, pentru a avea forța militară necesară la dispoziție. Comanda

⁶ Ioan Pleșa, *Colaborarea consiliilor naționale române din comitatul Alba Inferioară cu Consiliul Național Român Central din Arad pentru preșterea Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, în „Ziridava”, vol. II, Arad, 1977, p. 251; Ioan Pleșa *Contribuția maselor din județul Alba...*, p. 416, 418.

⁷ Arh. St. Alba Iulia, fond Consiliul Național Român Alba Iulia, dosar 6 și 8/1918; Viorica Lascu, Marcel Știrban, *op. cit.*, vol. I, p. 45—46.

⁸ Arh. St. Alba Iulia, fond Consiliul Național Român Alba Iulia, dosar 9/1918; Muzeul Unirii Alba Iulia, colecția cit., nr. 2420 (nr. vechi 1836), nr. 2426—2427 (nr. vechi 1844).

⁹ Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 102.

¹⁰ Viorica Lascu, Marcel Știrban, *op. cit.*, vol. I, p. 219; Ioan Pleșa, *Contribuția maselor din județul Alba...*, p. 417.

legiunii din Alba Iulia a dat imediat ordine comunelor vecine pentru recrutarea soldaților necesari.¹¹

Pentru a face față evenimentelor ce se întrezăreau, C.N.R. din Alba Iulia, în ședința sa din 14 noiembrie, mai cooptează trei membri în rândurile sale, și se organizează pe trei comisii: organizatorică, militară și de alimentație conduse de un prezidiu, hotărăște să țină ședințe comune cu comanda legiunii române și să asigure permanența la sediul său.¹²

Se pare că, încă în timpul tratativelor de la Arad, C.N.R. Central a hotărât convocarea Adunării Naționale a românilor. Totodată, el a decis să trimită la Iași delegați care să ia legătura cu cercurile conducătoare din România, în vederea cunoașterii atitudinii acestora și a coordonării acțiunilor de unire. Prima delegație, alcătuită din prof. Nicolae Bălan și cpt. Victor Precup, a plecat la 14 noiembrie din Sibiu, iar a doua, alcătuită din George Crișan, secretarul C.N.R. Central, și Teodor Roxin, a plecat la 16 noiembrie din Arad.¹³

După eșuarea acestor tratative, făcută cunoscută oficial de către C.N.R. Central încă din seara zilei de 14 noiembrie, au existat, desigur, temeri în legătură cu reacția prin forță a guvernului maghiar. În acele momente a existat chiar intenția Comenzii centrale a gărzilor naționale române de la Arad de a se muta la Alba Iulia, în acest sens fiind anunțate atât organele comitatense din Blaj, cât și cele de la Alba Iulia.¹⁴ Așa se explică faptul că în ziua următoare, la 15 noiembrie, plutonul din comuna Berghin cerea gărzilor naționale subordonate să-i trimită cât mai mulți feciori care să ajute la mutarea „Comandei superioare în vechea capitală, ca să putem proclama independența poporului nostru”.¹⁵

După ce, la 15 noiembrie, C.N.R. Central anunță oficial că va convoca în curând Adunarea Națională, membrii săi discută cu aprindere unde să fie convocată aceasta. Toate argumentele au pledat pentru Alba Iulia. În primul rând cele istorice. Este un merit de necontestat al generației de fruntași politici de la 1918 că, după o matură chibzuință, a oferit prilej orașului primei unificări politice a românilor sub Mihai Viteazul să o desăvârșească. În al doilea rând, au fost luate în considerare condițiile de siguranță pe care le ofereau orașul și fortăreața sa.

Pentru a vedea dacă organele locale își puteau asuma răspunderea organizării și dacă istoricul oraș putea oferi condițiile necesare unei acțiuni de o asemenea amploare, C.N.R. Central trimite pe Iuliu Maniu la Alba Iulia. Acesta sosește la 17 noiembrie în oraș și, după ce face cunoscută hotărârea C.N.R. Central de a convoca Adunarea Națională în „vechea capitală a Ardealului”, stabilește cu organele românești locale ce pregătiri trebuia făcute. Totodată, el cerea ca la Adunare să vină cât mai mult popor în haine de sărbătoare, precum și formarea unei companii de onoare pentru ceremonii.¹⁶

¹¹ Muzeul Unirii Alba Iulia, colecția cit., nr. 2668 (nr. vechi 1884).

¹² Arh. St. Alba Iulia, fond Tribunalul Alba Iulia, dosar penal nr. 589/1918.

¹³ Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 123, Ioan Pleșa, *Contribuția maselor din județul Alba*, p. 420.

¹⁴ Viorica Lascu, Marcel Știrban *op. cit.*, vol. I, p. 102—103, 109.

¹⁵ Muzeul Unirii Alba Iulia, colecția cit., nr. 2474 (nr. vechi 1906).

¹⁶ Viorica Lascu Marcel Știrban, *op. cit.*, vol. I, p. 109, 111, 112; Ziarul „Unirea” Blaj, nr. de propagandă 7 din 20 noiembrie 1918, p. 1; Muzeul Unirii Alba Iulia, colecția cit., nr. 2470 (nr. vechi 1900).

În ziua următoare, la 18 noiembrie, Iuliu Maniu s-a deplasat la Blaj pentru a informa și pe membrii C.N.R. al comitatului Alba Inferioară asupra celor hotărâte. Aici, în fața unei adunări publice, el ține un discurs de informare, în care, referindu-se la motivele care au determinat alegerea Albei Iulia ca loc de convocare a Adunării Naționale, pronunță cuvintele: „Ghiciți, desigur, de ce acolo! Lucrați din răspuțeri ca Adunarea aceasta să fie vrednică de neamul românesc”.

Ca urmare a celor stabilite la 18 noiembrie, C.N.R. din Alba Iulia se întrunește și hotărăște luarea celor mai urgente măsuri pentru pregătirea Adunării, între care: contractarea unui împrumut de 10.000 coroane de la o bancă locală, instituirea a trei comisii operative: de organizare, de primire și de încartiruire și organizarea alegerilor delegaților la Adunare în cercurile electorale Alba Iulia, Ighiu și Vințul de Jos.¹⁷

După ce la 20 noiembrie C.N.R. Central emite circulara de convocare a Adunării Naționale la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918, în oraș se iau măsuri concrete de pregătire. În aceeași zi, căpitanul Florian Medrea a fost numit de către Comandantul central ca șef al trupelor de ordine, acestea urmând să fie convocate în seara zilei de 30 noiembrie pentru a intra în dispozitiv.

La 21 noiembrie, C.N.R. din Alba Iulia trimite la Arad pe unul dintre membrii săi, Ioan Pop, pentru a perfectă cu organul central chestiunile de amănunt pe linie organizatorică. Ioan Pop a asigurat C.N.R. Central că s-au luat și se vor lua, în continuare, măsuri pentru ca Adunarea să se țină în cele mai bune condițiuni.

O zi mai târziu, la 22 noiembrie, după sosirea la Alba Iulia a delegatului militar al comisiei de organizare de la Arad, cpt. A. Bogdan, a fost elaborat și dat publicității programul Adunării Naționale. Totodată, a fost elaborat și planul de apărare militară a orașului pentru zilele Adunării. În elaborarea acestui plan, rolul principal l-a avut cpt. Florian Medrea. Acordând o atenție specială fortăreței, în incinta căreia se afla sala Casinei militare destinată Adunării și în care nu se putea pătrunde decât prin cele două porți de acces (de est și de vest), el nu a neglijat nici orașul propriu-zis, în care a organizat 14 formațiuni principale de apărare și nici împrejurimile, care au fost acoperite cu cordoane militare, mijloace de comunicație și patrule. După unele aprecieri, forțele aflate atunci la dispoziția comenzii din Alba Iulia s-au ridicat la cifra de 17.000 gardiști înarmați cu puști, mitraliere și câteva piese de artilerie.¹⁸

La 23 noiembrie, se petrece la Blaj un eveniment deosebit de important pentru cauza națională. Pe „Cîmpul Libertății” a aterizat un

¹⁷ Arh. St. Alba Iulia, fond Tribunalul Alba Iulia, dosar penal nr. 589/1918, Ioan Pleșa, *Contribuția maselor din județul Alba...*, p. 422—423.

¹⁸ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia — Încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 363—374; *Unirea Transilvaniei cu România — 1 Decembrie 1918*, București, 1970, pp. 677—678; Ion Clopoțel, *op. cit.*, p. 102; Arh. St. Alba Iulia, fond Tribunalul Alba Iulia, dosar penal nr. 589/1918; *Muzeul Unirii Alba Iulia*, colecția cit., nr. 2438 (nr. vechi 1847): *Misiunea istorică a gărzilor naționale în luptele de dezrobire din 1918*, București, 1943, p. 33—34; Ioan Pleșa, *Formarea și activitatea consiliilor naționale din județul Alba în luna noiembrie 1918*, în „Apulum”, vol. VII/II, Alba Iulia, 1969, pp. 406—407; Ziarul „Alba Iulia”, număr ocazional din 1 decembrie 1918, p. 4.

1. Locuitorii din comuna Galtiu în momentul plecării spre Aiba Iulia.

2. Locuitorii din comuna Galtiu jucind hora înaintea plecării spre Alba Iulia.

avion militar românesc venit de la Bacău, pilotat de lt. Vasile Niculescu și avându-l ca pasager pe cpt. Victor Precup, cel plecat în delegație la Iași în 14 noiembrie. Aceștia aveau misiunea de a preda C.N.R. Central scrisoarea lui Ion Brătianu și raportul prof. Nicolae Bălan, urmînd să se reîntoarcă a două zi cu răspunsul. Totodată, în avion s-au adus și cîteva pachete din manifestele semnate de către generalul Prezan, adresate populației cu prilejul intrării trupelor române pe teritoriul Transilvaniei. C.N.R. din Blaj a expediat imediat documentele originale la Arad și copii după ele în centrele mai importante din Transilvania (Cluj, Sibiu, Alba Iulia etc.), menționînd în adresele de expediere că : „în țară nu se știe nimic de Adunare. Se așteaptă”.

Întrucît avionul trebuia să se reîntoarcă în țară a doua zi, 24 noiembrie, cu aprobarea și, probabil, după indicațiile telefonice ale C.N.R. Central, Consiliul Național din Blaj a formulat, în noaptea de 23 spre 24 noiembrie, răspunsul către guvernanții români. Prin pana sa s-a exprimat, încă odată, dorința și voința poporului român de dincoace de Carpați de a se uni cu țara. Astfel, la 24 noiembrie, mesajul transilvănean a putut pleca, fiind predat a doua zi la Iași.

În zilele următoare, C.N.R. și comanda Legiunii din Alba Iulia au stabilit și alte măsuri importante, cum ar fi : organizarea propagandei, asigurarea circulației, încartiruirea delegaților și a celorlalți participanți în oraș și în comunele din jur, alimentarea acestora, orientarea tuturor spre locurile destinate, oficiile de protocol și multe altele. Toate acestea au fost aprobate de către C.N.R. Central fără rezerve, ca dovadă a maturității cu care au fost chibzuite.

La 27 noiembrie s-a constituit în oraș și o echipă de tipografi, care a editat afișe, manifeste, programe, noul ziar local „*Alba Iulia — organ al proclamării unității naționale*” și, probabil rezoluția Marii Adunări Naționale, pentru a putea fi citită maselor de pe „Cîmpul lui Horea”. Zilele care mai rămăseseră pînă la Adunare au fost petrecute într-un entuziasm de nedescris pe teritoriul întregului comitat Alba Inferioară, ca de altfel în întreaga Transilvanie.

La 29 noiembrie însă, un eveniment neașteptat avea să producă îngrijorare organizatorilor. Un ofițer german din trupele lui Mackensen, aflate în retragere din România, s-a prezentat la autoritățile orașului cerînd încartiruirea unei divizii în zilele de 30 noiembrie — 1 decembrie. Evident, acestea s-au opus intrării trupelor germane în oraș în zilele Adunării Naționale și au determinat pe comandanți să le cantoneze în comunele de dincolo de Mureș și în orașul Sebeș.²⁰ Iată deci, că nu armata română era la porțile Albei Iulia în zilele desăvîrșirii unității naționale și de stat a românilor, ci, dimpotrivă, armate potrivnice acestui act. Nimic nu mai putea împiedica însă în acele zile voința poporului român.

¹⁹ Ioan Pleșa, *Contribuția maselor din județul Alba...*, p. 426—428.

²⁰ Arh. St. Alba Iulia, fond Consiliul Național Român Alba Iulia, dosar 33/1918; Ion Clopotel, *op. cit.*, p. 70; Alexandru Borza, *În preajma zilei de 1- Decembrie 1918 la Alba Iulia*, in „Apulum”, vol. VII/II, 1969, pp. 283—284.

La Alba Iulia se aștepta cu emoție sosirea C.N.R. Central. Aceasta a avut loc în după-amiaza zilei de 29 noiembrie. După onorurile militare, Vasile Urzică, vicepreședintele C.N.R. local, îi întâmpină pe oaspeții cu cuvintele: „... Ați venit pe pământul sfințit de țărina martirilor Horea, Cloșca și Crișan ca să aduceți dezrobirea neamului nostru, care a gemut atâtea veacuri de grele suferințe...”.

Din partea C.N.R. Central a răspuns președintele Ștefan Cicio Pop: „... am venit pe aceste locuri de bogate amintiri naționale. Aici a fost Golgota, aici trebuie să vină și mintuirea. Cu drag am venit la Marea Adunare Națională, cea mai mare și mai frumoasă sărbătoare națională pe care au avut-o românii de la descălecatul lui Traian încoace și dorește să ne apropiem de locul adunării cu smerenie și cu demnitate”.²¹

Au urmat apoi ședințele preliminare și impresionanta manifestare a voinței naționale în cadrul Marii Adunări Naționale și a uriașei adunări populare, la care românii de pe meleagurile Albei au fost reprezentați prin 116 delegați aleși, de drept și supleanți, dintre care mulți fuseseră membri cu funcții de conducere ai consiliilor și gărzilor naționale din zonă, precum și prin mii de cetățeni.²² Ei și-au unit glasurile cu ale tuturor celorlalți participanți și au proclamat unirea cu România pentru totdeauna. S-a realizat astfel visul de veacuri al poporului român — unitatea națională pe teritoriul național.

Dintre delegații la Adunare, Dr. Alexandru Fodor din Alba Iulia a fost ales ca secretar al acesteia și, mai apoi, împreună cu alte 17 personalități din fostul comitat Alba Inferioară ca membrii ai Marelui Sfat Național Român ales la 1 Decembrie 1918.²³

În anii care au urmat, în cadrul lucrărilor de pregătire pentru încoronarea la Alba Iulia a regelui Ferdinand și a reginei Maria, ca suverani ai tuturor românilor, eveniment care a avut loc la 15 octombrie 1922, pe frontispiciul înfrumusețat al sălii Casinei Militare, devenite acum Sala Unirii, a fost fixată o placă de marmură cu un text care sintetizează marea înfăptuire realizată aici: „Anno domini MDCCCXVIII Kalendis Decembris Hoc loco Unio Transilvaniae cum universa Daco-Romania Solenni et unanimo populi voto in perpetuum atque irrevocabiliter proclamata est. Cuius rei memoria sempiterna sit”. În limba română textul sună astfel: „În anul Domnului 1918, la întâia decembrie, în acest loc a fost proclamată unirea Transilvaniei cu întreaga Românie, prin votul solemn și unanim al poporului, pentru totdeauna și în mod irevocabil. Memoria acestui fapt să fie eternă”.

²¹ Ziarul „Alba Iulia” din 1 decembrie (30 nov. n.a.) 1918.

²² *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, Eucurești, 1943, pp. 53—84; „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria”, Sibiu, de la nr. 1 din 14 decembrie 1918 pînă la nr. 15 din 8 martie 1919.

²³ Arh. St. Alba Iulia, fond Primăria orașului Abrud, dosar 2/1929 și fond Prefectura județului Alba, Acte înregistrate, nr. 6120/1929; *Marea Unire...*, p. 84; „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent...”, nr. 13 din 28 februarie, p. 63—65.

Penetrația marelui domeniu în moșia Teișani

ELVIRA CIULIN — IONESCU

GION IONESCU

Șoseaua, atât de frecventată astăzi, Ploiești—Văleni—Cheia—Brașov trece chiar pe teritoriul comunei Teișani, din dreapta kilometrului 30 pînă la kilometrul 36¹. Teritoriul acestei comune face parte din fișia internă a Subcarpaților, ceea ce explică aspectul reliefului său foarte frământat și variat, caracteristică fundamentală a zonei. Plaiurile Teișanilor închid spre vest culoarul dintre cei doi pinteni paleogeni de flis: Ivăneț—Homoriciu și Lopătari—Vălenii de Munte.²

Suprafața arondată comunei de astăzi s-ar putea înscrie cu aproximație într-un dreptunghi cu laturile lungi spre nord și spre sud. Latura dinspre nord o desparte de satul Homoriciu, astăzi component al comunei Izvoare. Către est, dincolo de apa Teleajenului, care este hotarul său real și firesc, se află comuna Drajna de Jos. În sud se află orașul Vălenii de Munte, iar la vest apa Slănicului o separă de orașul cu același nume, Slănic.³ Dacă se aproximează la șapte kilometri distanța dintre cele două ape care mărginesc Teișanii, la est și la vest, s-ar putea admite că această comună are o suprafață în jur de 40 km².

Doi factori caracterizează istoria așezării Teișani. Primul l-a constituit șoseaua de comerț⁴, dar și strategică, Ploiești—Văleni—Brașov⁵, pe care s-au transportat mari capacități din produsele Țării Românești spre Brașov, iar de acolo se aducea renumita „brașovenie”. Cel de al doilea factor l-a constituit sarea, fie din subsolul propriu, fie din cel vecin al Slănicului. Dacă vestitele drumuri ale sării au început cîndva de la ocna Ghitioara, ele s-au continuat de la Teișani. Este de așteptat deci să fi fost întilnite carele cu sare ale moșnenilor din Teișani chiar în schelele Dunării sau pînă departe către Hotin.

Urmarea acestor doi factori a fost cărăușia, de care moșnenii din Teișani s-au bucurat din plin. Despre cărăușii din Teișani grăiesc documente din arhivele Brașovului, catagrafia din 1838⁶, și chiar docu-

¹ Arh. St. București, fond Ministerul Lucrărilor Publice, dosar 85/1910, schița de plan.

² Gh. Niculescu, I. Velcea, *Județul Prahova*, București, 1973, p. 14.

³ Biblioteca Academiei Române, Hărți D. LXXXIII. 1 (scara 1/100.000, planșa — Vălenii de Munte).

⁴ Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV—XVI)*, București, 1953, p. 25, 30.

⁵ Gh. M. Zagoritz, *Trecătorile Teleajenului*, in „Anuarul de geografie și antropogeografie”, III (1911—1912), p. 17, 65, 69 și harta <Trecători și drumuri vechi între Buzău și Prahova> (1/300.000, ediția Socce).

⁶ Arh. St. București, colecția Catagrafii, 1838, județul Saac, plaiul Teleajen, dosar 90, II, f. 660—671.

mentele Filipeștilor, care stau la baza acestei lucrări.⁷ Iată dar că obștea Teișani putea să se bucure de oarecare prosperitate.

Două precizări trebuie reținute pentru a se circumscrie problema marelui domeniu boieresc din această moșie. Mai întâi se arată că boierii Filipești, folosindu-se probabil de vecinătatea cu moșia Drajna și dominând obștea Teișani mai mult de 150 de ani, n-au fost singurii care s-au infiltrat aici. Au mai pătruns Pantazi căpitan și Scarlat Hrisoscoaleu, gineri ai Mariei stolniceasa Filipescu, folosindu-se de protimisul de rudenie. Schitul Văleni, posedind în vecinătatea de nord moșia Homoricu, și-a apropiat de asemenea o parte din moșia Teișani. În sfârșit, au fost și alți acaparatori mai mărunți, cum e cazul lui Ene vâtaf de plai sau al unor neguțători din Văleni, dar de la care au răscumpărat totdeauna Filipeștii.

Cea de a doua precizare este că lucrarea se referă în mod exclusiv numai la fosta moșie Teișani. Comuna de astăzi înglobează și alte foste moșii: Stilpeasca, Stânculeasca, Mălăiasca etc., situate în partea de sud a comunei și care pot face obiectul altor lucrări.

Nu s-a putut afla cînd au descins Filipeștii în Teișani. În schimb, se știe că, la 25 aprilie 1683, domnul Șerban Cantacuzino întărea cumpărăturile de moșie pe care le realizase Matei Filipescu, fost mare agă, pînă atunci în hotarul obștii Teișani.⁸ Întrucît hrisovul lui Șerban vodă constată o stare de fapt încheiată mai înainte, s-ar putea admite că Filipeștii au apărut la Teișani, ca stăpîni, în ultimul sfert al veacului al XVI-lea, prin fostul mare agă Matei.

În comparație cu alte obști subcarpatice, mai mult sau mai puțin apropiate, penetrația feudalilor în Teișani a fost se pare mai tîrzie. Aceasta se datorește pomenitei cărăușii care, aducînd oarecare prosperitate, a făcut ca obștea să reziste mai mult. Pînă la urmă însă, excesivitatea fiscală, ce caracterizează mai ales perioada fanariotă, a condus la scăderea posibilităților financiare și coeziunii obștii, luată în sens demografic. Astfel, s-a ivit momentul prielnic ca vecinătatea cu Drajna să permită Filipeștilor a pași peste Teleajen, în Teișani.

Citalul hrisov cantacuzin grăiește ritos că marele agă „venit-a — nainte domniei mele la divan, împreună cu toți megieșii din Teișani, aducînd și zapisele megieșilor... care au fost făcute la mina boierului... ca să-și facă așezămînt”. Boierul își stabilea astfel un cap de pod sigur și oficializat, platforma juridică de pe care el și urmașii săi aveau să-și extindă acaparările în Teișani la proporții nebănuite.

Documentul mai constată că Matei Filipescu avea deja 13 funii și 1/8 în moșia Teișani, cu analogiile respective în averea extrateișenească a obștii, adică în muntele Pietrosul și Podurile Timpei, Valea Berii și Fîntina Cucului. Analogia se referea la averea în devălmășie: poduri,

⁷ Ibidem, colecția Documente istorice, DCXLV. Documentele din acest pachet sau din alte fonduri, referitoare la moșia Teișani au fost copiate de noi și constituite în două volume dactilografiate.

⁸ Arh. St. București, colecția Documente istorice, DCXLV/ 196.

vaduri de moară, livezi, finețe și mai ales sarea.⁹ Numai pentru acest din urmă produs, sarea, Matei mare agă își apropiase o analogie de „50 de funii și jumătate de dijă de sare”. Pentru a-i oferi o întărire te-meinică, domnul a numit o comisie formată din trei mari boieri: Gri-gore mare logofăt, Danciu mare serdar și Fiera Racotă mare vistier. Înzeștrați cu răvașe domnești, ei aveau „să-i așeze și tociască” așezămîntul de care avea nevoie Matei Filipescu. În orice caz, cumpărătu-rile agăi, pînă la 1683, valorau 520 de taleri.

Este posibil ca, în continuare, cercetările să descopere și anaforaua celor trei mari boieri despre așezămîntul dintre moșneni și fostul mare agă. Aceasta, cu atît mai mult, cu cît un alt hrisov domnesc amintește de așezămîntul întocmit de cei trei boieri. Este hrisovul lui Constantin Brîncoveanu din 6 martie 1688, prin care se reintăreau și cumpărăturile lui Matei în Teișani.¹⁰ Mai mult chiar, voievodul martir preciza că, în acest act de așezămînt, „avînd <aga Matei> tocmeală cu moșnenii, ca oriunde s-ar găsi sare mai bună și mai multă pe acea moșie a satului Teișani, să fie volnic dumnealui a face ocna de sare și să ia dijă din 10 bolovani unul și din jumătate de bolovan...”, pe care tocmeală de asemenea o întărea. După cum se vede, așezămîntul lui Matei era un contract leonin și un adevărat monopol al sării, dacă se mărginește no-țiunea la Teișani. Altcineva nu putea deschide ocne acolo. Un document arată că în răstimpul dintre 1688, data hrisovului lui Constantin Brîncoveanu și 8 iulie 1694, aga Matei își sporise funiile din dijma de sare cu cumpărături de 600 de taleri în „moșia de la ocnele vechi de la Slă-nic”¹¹, părți ce mai rămăseseră Slănicenilor nevîndute pînă atunci.

Dacă cercetătorul ar poseda o hartă a moșiei Teișani din 1700, ar constata că moșia prezenta numai hotarele exterioare care o despăr-țeau de celelalte moșii din jur. În interior nu existau încă hotarele despărțitoare între moși sau cete din punct de vedere genealogic, deși spi-țele lor se respectau în cadrul colectivității. Stăpînirea pămîntului con-tinua în devălmășie și venitul se repartiza prin analogie cu numărul de funii sau stînji, cum pomeneste și hrisovul lui Șerban Cantacuzino.

Destrămarea era însă avansată și evidentă, pentru că se vorbea tocmai de cete, de moși¹². Munca nu se mai făcea în comun și mai ales moșnenii nu-și mai vindeau pămîntul numai între ei, de la o familie la alta, ca pînă acum, ei îlinștrăinau și intrușilor. Dreptul lor, socotit genealogic, constatat oficial prin „boieri alegători și tocmielnici”, era acaparat cu zapise garantate de întreaga obște. De aceea s-a scris în primul hrisov că aga Matei s-a înfățișat lui vodă în divan cu „toți me-gieșii din Teișani”, deși numai unii dintre ei vinduseră.

Abia mai tîrziu, cînd dreptul genealogic (de baștină) în funii sau alte unități de măsură va fi materializat concret pe teren cu hotare proprii, deci cînd partea fiecăruia va fi și hotărnicită, se va putea citi pe hartă prăpastia în care aluneca inexorabil stăpînirea moșnenească din Teișani.

⁹ Ibidem, colecția Manuscrise, nr. 130, I. 354.

¹⁰ Ibidem, colecția Documente istorice, DCXLV/200.

¹¹ Ibidem, CCCLXIX/104.

¹² P. P. Panaitescu, *Obștea fărâneasă în Țara Românească și Moldova. Orinduirea feu-dală*, București, 1964, p. 235–250.

Este momentul să se rețină că de la data hrisovului lui Șerban Vodă și pînă la 1818, Filipeștii stăpînituri în Teișani n-au încetat cumpărăturile din pămînturile acestei obști. Sint poate 200 de asemenea zapise. Chiar simpla lor citare ar cere un spațiu destul de mare. De aceea lucrarea se va mărgini numai la hotărnicieile ce vor apărea la perioade destul de scurte, creîndu-se adevărate etape de penetrație boierească. Rămîne deci stabilit că, în 1863, marele agă Matei Filipescu, mai apoi mare stolnic, stăpînea în moșia Teișani 13 funii și 1/8, cu venitul aferent după analogie.

Starea aceasta de fapt a devălmășiei în moșia Teișani s-a menținut pînă în 1702, răstimp în care fostul mare stolnic Matei Filipescu murise¹³, sfîrșitul său avînd loc la 1 martie 1669. În acel an a apărut și prima amputare a devălmășiei. Demersul acesta a fost întreprins de Maria stolniceasă Filipeasca, prima soție a răposatului Matei. La jalba acesteia, domnul Constantin Brîncoveanu poruncea altor 12 boiernași să meargă la fața locului în Teișani. Aceștia au tras moșia în cermeziș, deci în lățime, de la nord spre sud, „prin trei locuri, precum este obiceiul” și „au dat la o parte”, apoi au împietrit partea cuvenită Mariei¹⁴, creînd astfel primul hotar interior în moșia Teișani. Așadar, moșia Teișani a fost scindată în două: partea rămasă moșnenilor și partea stolnicesei Maria, exact cele 13 funii mari și 1/8 pe care le-a moștenit de la Matei și care au fost transformate de hotarnici în 775 stînjeni masă.¹⁵

Stînjonii Mariei au fost dați în înțelegere cu moșnenii, în partea de jos (sud) a moșiei, începînd din punctul Malul Vinos de pe Teleajen. Hotarnicii au mai scris despre această parte: „Și am împietrit, și din sus, și din jos”. Hotarele din est și din vest nu mai trebuia împietrite, deoarece se suprapuneau cu cele ale întregii moșii, în apa Teleajenului și Slănicului. Ei i-au înminat Mariei și țidula de stînjeni, cum cerea pravila hotărnicilor.

De remarcant este că le mai rămăseseră moșnenilor 1.410 stînjeni, adică aproape 2/3 din suprafața moșiei lor. Ei au cerut să fie împărțită în doi moși, unul din sus și altul din jos, fiecare a cîte 705 stînjeni masă.

Fărîmițarea era însă mai accentuată. Cu ocazia acestei hotărnicii au ieșit din indiviziune și unii dintre moșneni, cum e cazul lui Pătrașco fiul lui Matei, cu 30 de stînjeni, sau Bratu feciorul Catanii, ori Badea Flotan, cu 230 de stînjeni.¹⁶ Hotarele se înmulțeau. Hotarelor li se impunea o dinamică deosebită, date fiind cumpărăturile pe care avea să le mai facă Maria Filipeasca¹⁷ sau alții din moșia care le rămăseseră moșnenilor.¹⁸

¹³ Arh. St. București, colecția Documente istorice, DCNXLV/10 și 202. (Este ultimul document al Teișanilor semnat de Matei Filipescu).

¹⁴ Ibidem, DCNXLV/11 și 203.

¹⁵ Vezi planșa nr. 1 din această lucrare.

¹⁶ Arh. St. București, Documente istorice, DCNXLV/204 și 205. Vezi și O.D. Brezeanu, I. Jercan, N. I. Simache și M. Vulpescu, *File de istorie din trecutul comunei Teișani, Ploiești*, f.a., p. 100–102.

¹⁷ Arh. St. București, colecția Documente istorice, DCNXLV/12–13.

¹⁸ Ibidem, fond Mănăstirea Cotroceni, XLIX/12 și 21; XLVI/8.

Prin 1724, apare concurent la acaparare în Teișani „dumnealui jupinul Pantazi Primichiriu”¹⁹, fost mare căpitan de Slatina, dar care avea în Teișani de mai înainte moșie.²⁰ Moșia de mai înainte nu constituia altceva decât stinjenii cumpărați de Maria, după hotărnicia din 1702. Nu trebuie să surprindă. Acei stinjeni fuseseră dați fiicei sale Voichița, care se recăsătorise cu Pantazi căpitan.²¹ În afară de Pantazi, a mai cumpărat sau a primit donație și egumenul Gherasim al schitului Văleni de pe Teleajen. Schitul avea moșie în hotarul vecin Homoricu și egumenul s-a folosit de acest criteriu al vecinătății.

Anul 1729 a fost marcat pentru istoria obștii Teișani de hotărnicia întocmită de fostul mare medelnicer Constantin Năsturel și gase boier-nași din partea locului. Hotărnicia a fost stîrnită de jalba ce au făcut-o Pantazi și egumenul ca să li se comaseze cumpărăturile și să li se separe părțile astfel realizate de moșia moșnenilor, care nu fusese vîndută pînă în acel moment. Domnul Nicolae Mavrocordat, aflat pe atunci în a doua sa domnie, a aprobat cererea și a poruncit de urmare²².

Schitul Văleni i-au revenit 150 de stinjeni masă²³. Aceștia au fost măsurați în curmezișul moșiei megieșești, „în moșul de sus”, din hotarul Homoricului, unde se afla moșia schitului, către sud. Lungimea lor era aceea a întregii moșii, din Teleajen în Slănic. Partea lui Pantazi a înglobat 797 de stinjeni masă și i s-a dat imediat la sud de aceea a schitului, pînă în Valea lui Dragomir.²⁴

Iată dar că moșnenii pierduseră, numai într-un sfert de veac, încă 950 de stinjeni masă. Mai rămăseseră în Teișani 23 de familii de moșneni care, la acea dată, 26 iulie 1729, stăpîneau abia 688 de stinjeni.²⁵ Se poate spune că, din 1729, moșia megieșească, puțină cît mai rămăsese, a fost strînsă și mereu amenințată de cele două fălci ale unei menghine uriașe: din nord egumenii Vălenilor și Pantazi, ajuns medelnicer, iar dinspre sud urmașii Mariei stolniceasa.

Următoarea hotărnicie a moșiei Teișani s-a efectuat la 15 mai 1776. În perioada dintre 1729—1776 se stînseseră din viață atît Maria Filipasca cît și Pantazi medelnicerul. Partea de moșie a celui din urmă rămăsese în grija unei rudeni prin alianță, Atanasie paharnic. Pentru a plăti unele datorii ale răposatului medelnicer, în 1745, cei 797 de stinjeni fuseseră zălogiți la Ene vâtaful de plai, cu 780 de taleri.²⁶

După 30 de ani, moșnenii Teișani luaseră zălogul asupra lor, întorcînd urmașilor lui Ene vâtaful cei 780 de taleri²⁷. În judecata pe care au întîmpinat-o, moșnenii au invocat protimisîsul de rudenie cu vechii

¹⁹ Ibidem, colecția Documente istorice, DCXLV/16, 18, 209—212 și CCCLIX/113.

²⁰ Ibidem, DCXLV/17, 20.

²¹ Ibidem, fond Achiziții Noi, XXXI/11. Acest document mai arată că perechea Matei mare agă și Maria a mai avut două fiice, Maria și Anuța, pe care le-au înzestrat cu mari averi.

²² Ibidem, fond Mănăstirea Cotroceni, XLVI/10.

²³ Ibidem, XLVI/21. Vezi și colecția Documente istorice a DCXLV/213—215.

²⁴ Vezi planșa nr. 2 din această lucrare.

²⁵ Arh. St. București, fond Mănăstirea Cotroceni, XLVI/23.

²⁶ Ibidem, colecția Documente istorice, DCXLV/25, 218.

²⁷ Ibidem, DCXLV/27.

vinzători și teama ca pământul „să nu ajungă pe mâini streine”. Tot atunci au luat și moara ce era, de asemenea, zălog, căci „li s-a căzut, fiind iarăși de la neamul lor”. Pentru ea au întors alți 380 de taleri lui Nicolae Argintoianu, ginerele lui Anastasie paharnicul.²⁸

Între timp, succesiunea Mariei și a lui Matei Filipescu în Teișani se deplasase către un nepot de frate, anume Pană (al II-lea) Filipescu și Manolache Hrisoscolev. Acesta din urmă era îndreptățit numai la 190 de stinjeni „ca o zestre”. Tatăl lui, Scarlat stolnic Hrisoscolev, fusese ginerele Mariei Filipeasca.

Acești doi urmași ai Mariei stolniceasa au cerut domnului Alexandru Ipsilanti o nouă hotărnicie, cu care au fost însărcinați Dumitru Cioranu, fost mare paharnic și Radu Goleșcu, fost mare clucer, însoțiți de Oancea, al doilea portar.²⁹ Hotarnicii au ales și au împietrit cei 190 de stinjeni ce au revenit lui Manolache. Ceilalți 586 din partea Mariei au fost transferați fostului mare logofăt Pană (II). Lingă acești 586 s-au adăugat alți 370 de stinjeni, pe care îi cumpărase vel logofătul cu 8 zapise între 1703—1727, realizând 955 de stinjeni. Pentru a nu intra cu stăpînirea în vatra satului, aceștia i-au fost împietriți în două hotare: unul de 546 de stinjeni, la sud de moșia moșnenilor, iar restul pînă la 955 la nord de moșia megieșească.³⁰

Dar moșnenii erau nevoiți să vîndă mereu. „Răzmirița nemților”, sporul de dăjdi și „alte zaharele ce au curs acum în vreme de oștire” au făcut ca satul să se risipească. Pînă la urmă, cei mai mulți s-au întors să refacă satul. „Siliți de zapcii și cu strașnici mumbașiri... îngreunîndu-se oștirile... cu cereri, peste cereri”, au vîndut³¹ averile celor fugiți, „ca să scape și ei de la gros”³². Se pot da și exemple.³³

În actele Teișanilor apare către 1790 fiul lui Pană (II), fostul mare vistier Constantin Filipescu. Acesta a înlăturat pe unii cumpărători sau răscumpărători, invocînd la judecăți des folosita excepție a protimisivului.³⁴ Noul stăpîn a pus în mișcare morișca hotărniciei.³⁵ De data aceasta, hotarnic a fost șetrarul Mihai Greceanu.³⁶

La 20 august 1798, șetrarul Greceanu întocmea hotărnicia părții Filipescului, a medelnicerului Manolache Hrisoscolev și a celor trei codri de loc: Degerații lui Dumitrașco Racoviță, fost mare ban, al unor Slăniceni în moșia Teișani și al Mănăstirii Colții, pe care exista vechea ocnă.³⁷ Iată rezultatul în scurt al acestei hotărnicii: 150 stinjeni ai schitului Văleni; 796 stinjeni ai marelui vistier Constantin Filipescu, în hotarul de sus (nord); 110 stinjeni ai răposatului Ene vâtaf și care aveau să fie răscumpărați de vistier; 540 stinjeni ce mai rămăseseră moșnenilor; 396 stinjeni, tot ai vistierului, dar în hotarul de jos; 476 stinjeni ai marelui paharnic Manolache Hrisoscolev.

²⁸ Ibidem, DCXLV/26, 219—220.

²⁹ Arh. St. București, colecția Documente istorice, DCXLV/28.

³⁰ Vezi planșa nr. 3 din această lucrare.

³¹ Arh. St. Buc., colecția Documente istorice, DCXLV/35.

³² Ibidem, DCXLV/45.

³³ Ibidem, DCXLV/46, 48.

³⁴ Ibidem, DCXLV/47.

³⁵ Ibidem, DCXLV/49.

³⁶ Ibidem, DCXLV/67.

³⁷ Ibidem, DCXLV/68.

De reținut că acești ultimi și penultimi 872 de stinjeni aveau lungimea din Teleajen și pînă în valea Bughia. Erau mai scurți. În capătul de vest al acestora se aflau cei 3 codri amintiți, a căror lungime era orientată de la nord către sud. În partea de nord a moșiei se găsea așa-zisul Gol al Tăricenilor, format în realitate din vechile curături de pădure și se găseau cîte una pe părțile de moșie a schitului și a lui Iordache postelnicul, urmașul lui Ene vâtaf, iar celelalte cinci pe partea marelui vistier.³⁸ Pricina cu Tăricenii a durat mulți ani, pînă la lichidarea ei, și atunci prin măsura extremă ca „golurile” să fie cumpărate de Filipești.

Etapa aceasta se caracterizează prin insuccesul celor doi mari boieri, C. Filipescu și M. Hrisoscolev de a acapara cu ajutorul hotărniciei golurile Tăricenilor și cei trei codri de loc din sud-vestul moșiei.

Abia trecuseră 12 ani de la hotărnicia Greceanu. Fostul mare vistier ceruse între timp răscumpărarea celor 33 de stinjeni cumpărați de Mihai bogasierul de la fugarul Stan Duduci și de la Gheorghe fiul lui Vilsan. El continua însă și cumpărarea altor stinjeni de la moșneni. Numai în trei ani, adică între 1805—1808, vistierul reușise să-și aproprie încă 50 de noi stinjeni.³⁹ Așa se face că, după amintiții 12 ani, adică în 1810, să i se fi admis măsurarea și alipirea acestor stinjeni de către doi hotărnici: Tudorache Homoriceanu, din partea boierului și Stoica Buiescu căpitan, ales de moșneni.⁴⁰

Pentru a evita să li se ia „căminurile ce au vechi, cu case, cu tot și < să > rămînă clăcași”, moșnenii au convenit cu vechiul boierului ca 50 din acei 88 de stinjeni să fie alipiți la hotarul de jos al vistierului, iar restul de 38 la cel de sus.⁴¹ Orice nouă cumpărătură în viitor trebuia să atingă și vatra satului. Menghina devenea și mai amenințătoare. Ea avea să muște în curînd și din satul propriu-zis.

La 8 februarie 1813, Constantin Filipescu, ajuns mare ban, obținea de la domnul Ion Gheorghe Caragea să i se orînduiască de către ispravnicii „boiernăși cu praxis la fața locului”, ca să-i alegă alți 94 de stinjeni prin răscumpărare de la neguțătorul Panca, pe același considerent al protimisîsului.⁴² Oricite „șiretlicuri” a folosit Panca, n-a putut rezista marelui boier. Ispravnicii au trînis pe postelnicul Tudorache Homoriceanu și pe polcovnicul Dumitrache, vâtaful plaiului.⁴³ Ei și-au îndeplinit însărcinarea⁴⁴, dar de data aceasta trebuia sacrificate și parte din căminuri. Moșnenii însă s-au opus.⁴⁵ Hotarele aveau să se modifice

³⁸ Vezi planșa nr. 4, cu excepția anului 1779 (fășia cea îngustă cu moara de pe Teleajen).

³⁹ Arh. St. București, colecția Documente istorice, DCXLV/94, 95.

⁴⁰ Ibidem, DCXLV/104.

⁴¹ Ibidem, DCXLV/98.

⁴² Ibidem, DCXLV/99 și 113.

⁴³ Ibidem, DCXLV/100.

⁴⁴ Ibidem, DCXLV/102.

⁴⁵ Ibidem, DCXLV/101.

totuși vertiginos, date fiind alte și alte cumpărături de pământ moșnenses.⁴⁶ Natural că gilcevele cu moșnenii se înmulțeau.⁴⁷

Așa se face că pentru moșia Teișani se efectua în 1814 o nouă hotărnicie, moment deosebit de important în examinarea stării sociale a colectivității respective. Hotărnicia a fost întreprinsă de același postelnicel Tudorache, conform unei porunci domnești, la cererea lui Constantin Filipescu. Cu această ocazie, noile cumpărături nu mai puteau evita căminele moșnenilor, și pentru „a nu suferi clăcășia decît cei ce vinduseră”, moșnenii rămași încă stăpîni pe pămîntul lor au cerut „să se dea fiecare cumpărătoare pe unde au stăpînit vînzătorii și neamul lor”.⁴⁸

În felul acesta, pe schița de plan a moșiei Teișani apare o a treia zonă de stăpînire a lui Constantin Filipescu.⁴⁹ Era o fișie îngustă, e drept, dar care spune cercetătorului că visul marelui ban țintea ca, pe încetul, cele 3 hotare să se unească, apropiindu-și în același timp tot pămîntul moșnensesc.

Se înțelege că moșia era de-a dreptul hăcuită. În fața acestui păienjenis de hotare, moșnenii, cîți mai rămăseseră cu părți nevindute, au hotărît să se hotărniciească și părțile lor, de teamă ca pînă la urmă pămîntul să nu se mai ajungă și să rămîie cu stînji recunoscuți, dar fără acoperire în moșie. Cazuri de asemenea natură se întîmplaseră deja în moșiile vecine dinspre sud.⁵⁰ Era în realitate dezintegrarea ultimei părți de devălmășie.

Prin această ieșire din indiviziune, moșnenii au cerut ca Tudorache postelnicelul să ia de bază hotărnicia banului Năsturel, iar lungimea stînjiilor „din cap în cap”, adică din apa Teleajenului pînă în cea a Slănicului. Zapisul lor de învoială cu postelnicelul era semnat de 23 moșneni, dintre care doi locuiau în Slănic.⁵¹ Slănicenii erau probabil zestrași.

În ceea ce privește moșia moșnensescă, hotărnicia și alegerea erau gata la 4 decembrie 1814.⁵² În pachetul de documente al Filipeștilor Teișani țidulele se află îngemănate într-un catastih (terfelog), constituind documentele 117—132. Pentru culegerea folosită s-a reproduș numai un simplu extras, pentru a se arăta cu cită migală s-a putut trasa noua serie de hotare. Au fost necesare 5—21 de trăsuri.⁵³

Revenind la domeniul boieresc, cu ocazia acestor lucrări, care au durat pînă la 1818, s-a ivit și surpriza. Mai întii, la trăsura a doua, adică de la mijlocul moșiei, Homoriceanu a găsit că schitul Văleni era „păgubaș pe 70 de stînji”. În schimb, a aflat „spor în moșia moșnenilor”. Stîrîndu-i bănuiala, hotarnicul a pornit să verifice. A găsit pietrele hotare dintre partea de moșie a schitului și cea moșnensescă „date jos”. Con-

⁴⁶ Ibidem, DCXLV/102, 108.

⁴⁷ Ibidem, DCXLV/106.

⁴⁸ Ibidem, DCXLV/109, 110 (schița) și 112.

⁴⁹ Vezi planșa nr. 4 din această lucrare.

⁵⁰ Arh. St. București, fond Mănăstirea Cotroceni, XLIX/45. Vezi și colecția Manuscrise, nr. 206, f. 228.

⁵¹ Arh. St. București, colecția Documente istorice, DCXLV/112.

⁵² D. I. Brezeanu, *Ocolnița comunii Teișani, plasa Teleajen, județul Saac*, în „Revista Istorică”, XIV(1928), nr. 10—12, pp. 371—391.

⁵³ Arh. St. București, Colecția Documente istorice, DCXLV/117, 132.

tinuind verificarea, s-a dovedit că nici stinjenii lui Constantin Filipescu nu ieșeau la socoteală, dat fiind că „se lățise” moșia moșnenilor.

Pentru ca lucrurile să se rezolve în surdină, hotarnicul a propus moșnenilor îndreptarea. Ei nu voră, „iar popa Costandin cu totul s-a împotrivit”. Era același preot recidivist și amenințat de pedeapsa domnească și mitropolitană nu cu mult înainte, și tot pentru strămutare de hotare și incitare la împotrivire. Postelnicul hotarnic mai seria în raportul către marele ban Constantin Filipescu de admonestarea cu care l-a înfruntat popa Costandin, care „și mai nainte a stricat pietrele moșiei dumitale; și că nu mi se cade să fiu hotarnic, fiind și eu moșnean”⁵⁴.

Cea de a doua surpriză o ofereau Tăricenii, care imitaseră pe preotul amintit, înlăturând și ei pietrele și călcând moșia. Cauza aceasta l-a determinat pe Constantin Filipescu să ceară scoaterea lor cu totul de pe întinsul moșiei sale, deoarece nu respectaseră angajamentul de a nu se mai întinde cu călcarea moșiei boierești.⁵⁵ La judecată, Tăricenii au negat.

Istovindu-se probabil răbdarea Filipeștilor, marele vornic Grigore Filipescu, intrat de curînd în stăpînirea moșiei Teișani, a găsit mai nimerit să termine cu ei, cumpărîndu-le golurile. Și în adevăr, epistații lui cumpărara totul. Erau în total 166 de stinjeni.⁵⁶

Dar despre aceste cumpărături, la 21 august 1818, postelnicul Tudorache îi raporta marelui vornic că Tăricenii îi vinduseră cei 166 de stinjeni din propria moșie a vornicului.⁵⁷ Prin vînzările făcute, Tăricenii tot nu aveau să iasă din moșie.

Fostul mare ban Constantin Filipescu, în paralel cu pricinile avute cu popa Costandin și Tăricenii, continuase iureșul cumpărăturilor.⁵⁸ Începînd de la 1 februarie 1815 și pînă la 10 mai 1817, el cumpărara încă 81 de funii cu 10 zapise și plătiase 745 de taleri.⁵⁹ A fost ultima vijelie. Cu ea s-au terminat, se pare, atît cumpărăturile Filipeștilor în Teișani, cît și viața fostului mare ban.⁶⁰

Faptul că pentru perioada dintre 1818—1833, adică timp de 15 ani, amintitul pachet de documente ale Filipeștilor despre moșia Teișani prezintă un gol lipsit de acte, nu înseamnă că obștea Teișani nu a suferit frămîntări. Cel puțin arendașii, dornicii totdeauna de îmbogățire rapidă, trebuie să fi dat dovezi de silnicie în detrimentul obștii Teișani.

Dar tăcerea aceasta mai are o explicație temeinică. A fost revoluția lui Tudor Vladimirescu, cu care se încheia în fapt perioadă fanariotă și care a zdruncinat din temelie sistemul social anacronic, făcînd să răsară zorile transformărilor ulterioare.

⁵⁴ Ibidem, DCXLV/114.

⁵⁵ Ibidem, DCXLV/135 și 343.

⁵⁶ Ibidem, DCXLV/169.

⁵⁷ Ibidem, DCXLV/180, 345 și 346.

⁵⁸ Ibidem, DCXLV/139, 144—149, 152, 154, 156, 308—326.

⁵⁹ Ibidem, DCXLV/151.

⁶⁰ Ibidem, DCXLV/155, 327. (Este ultimul document semnat de banul Constantin Filipescu).

Chiar unul dintre documentele de mai târziu ale Filipeștilor dezvăluie că revoluția pornită din Padeș a avut răsunet și în Teișani. Într-un raport din 1834, se arată că, cumpărăturile făcute cu ultimele 20 de zapise, amintite mai sus, nici nu intraseră „în întruparea moșiei Teișani (bineînțeles a moșiei Filipescu n.n.) din pricinile întâmplării zaverii...”⁶¹

Revoluția lui Tudor a mai avut darul să stîrpească și cîntecul de lebadă al stăpînirii Filipeștilor în Teișani. Înainte de a asculta însă acest cîntec, este neapărat de reținut că, deși judecățile și hotărnicile validaseră cumpărăturile cu cele 20 de ultime zapise, printre care și ale ciocănașilor Tăricești, n-au intrat în stăpînirea Filipeștilor, deși fuseseră plătite. Și nu vor intra nici după aceea. Așa încît hotărnicia Homoriceanu a rămas fără efect în aceste 20 de cazuri.

Iată preludiul cîntecului amintit. La 7 octombrie 1833, fostul mare vornic Grigore Filipescu și soția sa Tarsița întocmeau foaia de zestre pentru fiica lor Anastasia. Dota constituită îngloba 13.100 de galbeni împărătești, dintre care 3.000 erau în numerar. Pentru restul de 7.100 de galbeni, vornicul oferise moșia Teișani. Drept ceilalți 3000 de galbeni erau prețuite bijuteriile (mărgăritare, briliante, smaralde), argintăria și îmbrăcămintea.⁶²

Anastasia urma să se căsătorească cu podpolcovnicul Mihail Fonton de Verraion din „ghineraricescul ștab” al trupelor rusești aflate în Țara Românească. Era unul din aghiotanții generalului Kiseleff. Marele vornic făcuse greșala să menționeze în foaia de zestre că viitorii soți au voie „să o vînză”.

Primul pas făcut de Mihail Fonton a fost să obțină o catagrafie oficială a moșiei. În zilele de 29 și 30 ianuarie 1834, Manolache Papadat, membru al Judecătoriei județului Saac, asistat de consilierul Ștefan Crijonovschi de la consulatul rusesc din București, în prezența podpolcovnicului Verraion și a medelnicerului Mirzea, subcîrmuitor al plaiului Teleajen, și a altora, au făcut investigațiile necesare. Mărturiile „în frica lui Dumnezeu” au dat preotul Vasile, postelnicelul Ilarion Ioniță, pîrcălabii Ilie Ciolac și State, ispravnicii Tănase și Ene Streche, precum și sătenii din Teișani. Au fost de față inginerul hotarnic Teodor Palade și Alexandru Geanoglu Lesviudax.⁶³

Grupul acesta a văzut „casa boierească, moara, hanul și pădurea”. Cele relative la clăcași, curături de fin, livezi și pruni, arături, izlazuri ș.a. urmau a se face după arătările locuitorilor și ale arendașului. Hota-rele trebuia precizate printr-o nouă hotărnicie. Se pare că aceasta se află în alt fond de la Filiala Arhivelor Statului din Ploiești. Culegerea ce se folosește în această lucrare dispune de o fotocopie de pe harta ce a însoțit hotărnicia, și în care sînt suficiente elemente pentru a se vedea că moșia Verraion era aceeași cu cea din hotărnicia Homoriceanu, apărînd și al treilea hotar Filipescu.⁶⁴

⁶¹ Ibidem, DCXLV/186.

⁶² Ibidem, DCXLV/347.

⁶³ Ibidem, DCXLV/185.

⁶⁴ Ibidem, DCXLV/191. (După acest plan rusesc s-au întocmit planșele anexate din această lucrare).

Iată și o succintă privire asupra catagrafiei care s-a întocmit și semnat de comisia amintită. S-au găsit 102 familii de clăcași, din care 55 la Teișani, 26 la Curmătură și 21 la Malul Vinăt. În afară de aceștia, mai erau 19 la Slănic, dar care „nu s-au supus a-și plăti datoria lor”. Clăcașii posedau 354 de boi, 125 de vaci, 45 de cai, 28 de oi și 20 de capre.

S-au înregistrat 31 de curături făcute de locuitorii din Teișani și alte 32 de slăniceni. S-au mai găsit 351 stinjeni mici pentru fin pe Valea lui Dragomir și alți 380 de stinjeni scurți, tot pe aceeași vale, iar 25 la Piatra. Mai sînt menționate : izlazul ce se arenda la ocna Slănic pentru pășunatul cailor de la carele cu sare, cu 1.500 lei anual, pogoane de grîu, orz, ovăz, mei și porumb, 4 livezi boierești cu cîte 150 de pruni, livezi mici și mari ale clăcașilor, alte 13 livezi de pruni ale streinilor, adică ale locuitorilor clăcași din cătunul Teișanii Streini.

În catagrafie sînt descrise în amănunt : hanul de pe drumul mocanilor, grajdul pentru 16 cai, moara cu două roate de pe apa Teleajenului, casa boierească din sat („nouă de patru ani”) cu băcănie, cîrciuma de pe drumul Scheiului (actuala șosea Vălenii de Munte—Cheia n.n.) cu bordei, două vaduri de cîrciumă la Malul Vinăt și la Curmătură, trei păduri.⁶⁵

Pentru a se vedea veniturile anuale ale acestei moșii, este suficient să se afle că, pe anul 1834, podpolcovnicul Fonton avea să încaseze 27.820 de lei. Prezintă interes deosebit categoriile de venit. Se percepea de la fiecare clăcaș cap de familie cîte doi galbeni pe an sau 64 de lei. Deci, galbenul era cotate în 1834 cu 32 de lei. În total se încasa de la clăcași 7.360 de lei. Mai erau 15 însurăței care plăteau numai cîte un galben și, în plus, ca toți clăcașii, pentru „clacă, obăcie, ziua de lucru și carul de lemne”. Se specifică despre clăcași că se îndeletniceau „cu plugăria, livezi de pomi și cu deosebire cu cărașia, cu 352 de boi”. După stînjinii cei scurți de pe Valea lui Dragomir și Piatra, intrau în punga boierească aproape 4.000 de lei, iar după cele 500 de pogoane arătore aproape 6.000 de lei.

Cele patru cîrciumi din Teișani, Malul Vinăt, Curmătura și Slănic aduceau un venit de 1300 de lei, moara boierească 2500 de lei și „hanul de piatră cu grajd și prăvălie.. de pe drumul Mocanilor ce vine la Vălenii de Munte din Austria pe la Teișani ⁶⁶ ... 1200 lei”.⁶⁷

Documentul acesta cuprinde, în partea finală, și unele amănunte descriptive ale moșiei. Astfel, în afara acareturilor, moșia dispunea de pădurea oprită la tăiere, deci numai pentru boier, „în trei văi mari, pe amindouă părțile văilor și anume : la Cruce, la Stîlp și la Birza, a căror lungime se socotește a fi mai mult decît 5000 de stînjieni”.

Iată și starea de fapt a moșiei, ceea ce s-ar fi putut afla din hotărnicia făcută de Teodor Palade : „Lungimea moșiei se mărginește între

⁶⁵ Ibidem, DCXLV/182.

⁶⁶ Vezi fotocopia de pe planul moșiei Teișani, întocmit de topografii ruși, inclus în colecția Documente istorice, DCXLV/191.

⁶⁷ Arh. St. București, colecția Documente istorice, DCXLV/182.

rîurile Teleajenului și Slănicului și se întinde pînă la stînjeni 4000, iar în lățime se împarte în două, adică partea din sus 800 și partea din jos 775, care fac peste tot 1575 de stînjeni masă. Între aceste amîndouă părțile se află partea megieșească, cuprinzătoare pînă la 500 stînjeni masă și se vede că în vremea cînd s-a hotărît această moșie de stăpînii ei, s-a lăsat în mijloc partea moșnenilor, cu socoteala ca, oricînd vor vinde ei <moșnenii>, să le cumpere <stăpînii>, folosindu-se de dreptățile megieșești, care s-a și întimplat, cumpărînd stăpînul Teișanilor cîteva părți. . .” Aminteste apoi de necazul cu „zavera” și continuă: „dacă se va hotărî acum moșia, apoi megieșească va rămîne o prea mică parte, pe care de la dînșii foarte lesne se poate răscumpăra. Acum însă, stăpînii Teișanilor stăpînesc între dînșii (adică între moșneni n.n.) numai 54 stînjeni masă în lungul de la Valea Teleajenului, pînă la valea Birzii și 15 stînjeni masă din Stîlpu, pînă la Tăriceni”⁶⁸.

Din cele expuse, dar și din harta moșiei, întocmită cu siguranță de ofițerii topografi ruși, aduși de Mihail Fonton la Teișani, se vede că moșnenii stăpîneau în Teișani mai puțin de o pătrime din fosta lor moșie. Și toate pierderile acestea se produseseeră numai în 150 de ani de la penetrația primului boier Filipescu în Teișani.

Starea socială a obștii Teișani din acea vreme se poate desprinde și mai bine din catagrafia anului 1838, unul dintre primele recensăminte oficiale ale Țării Românești. Pentru satul Teișanii Megieșești, catagrafia a înregistrat 130 de familii, cu 255 de pogoane lucrate și semănate cu porumb, grîu sau orz. Aceste familii aveau 28 de cai, 236 de boi, 72 de vaci, 82 de oi, 28 de capre, 44 de rimători și 7.260 de pruni.

Dintre capii de familie numai 60 erau moșneni, în catagrafie menționați însă „cu casa pe moșie proprie”. Pentru unii dintre aceștia 60, mențiunea este completată cu numărul de stînjeni (4, 6 5,8), mai totdeauna foarte mic. Pot fi semnalate două excepții: Tudor ginerele lui Tănase Breazu, cu 20 de stînjeni și Dinu fiul lui Stan Duduci, cu 34 de stînjeni. Printre moșneni erau și din cei cu 1—2 clăcași. Aproximativ 50 dintre clăcași sînt arătați a fi „clăcaș al dumnealui Fonton”⁶⁹.

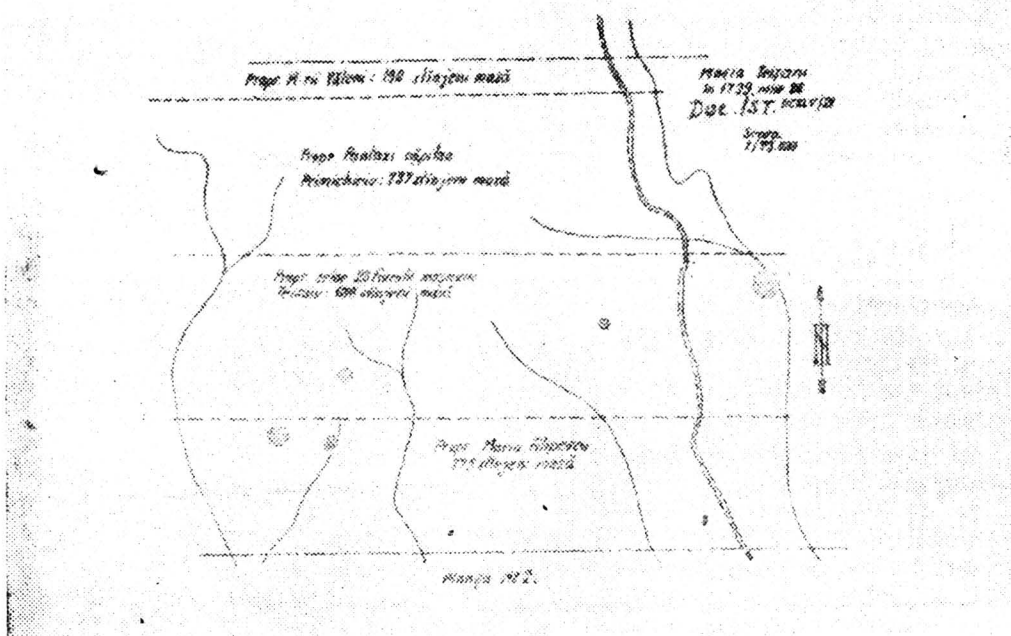
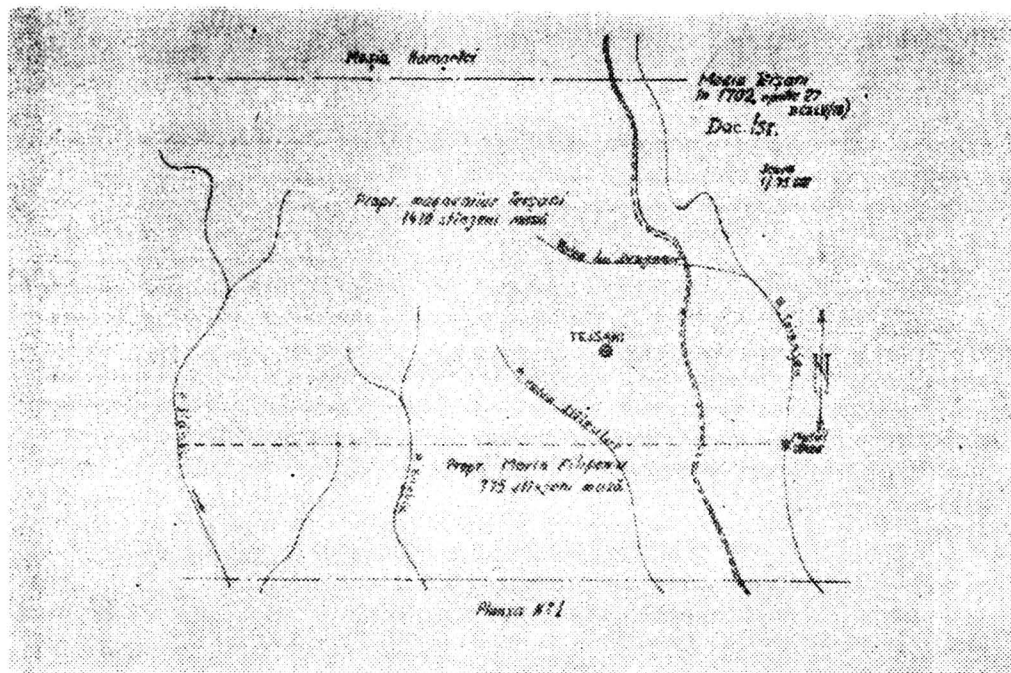
Marea majoritate a locuitorilor din Teișani erau cărăuși, consecință imediată a așezării lîngă șoseaua către și dinspre Brașov, o adevărată constantă istorică. Apar ca meseriași: 3 cojocari, 1 rotar, 2 dulgheri, 1 neguțător patentar (Dinu Stan Duduci), 1 baci, 2 poterași, 1 bărbier, 2 cismari și 1 preot.

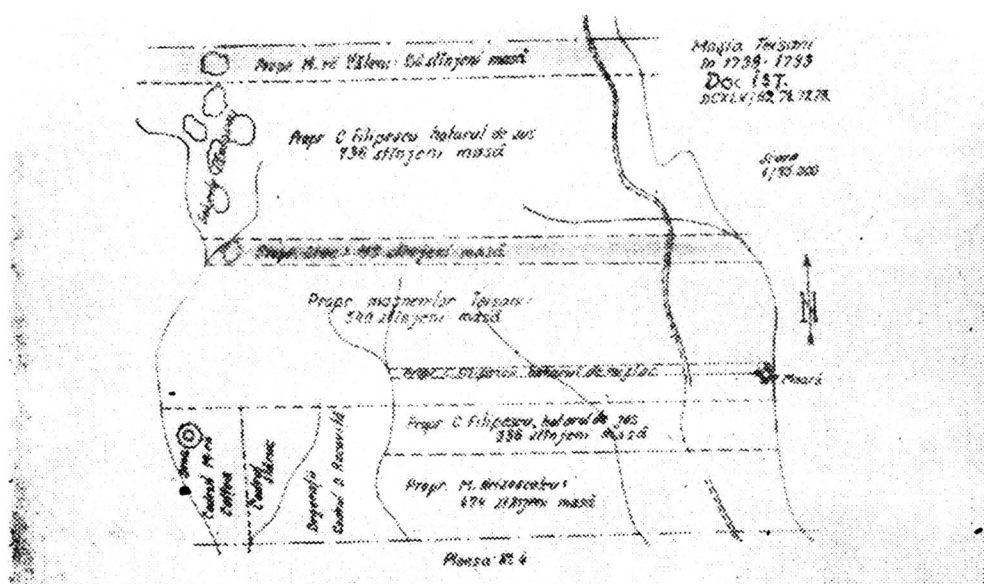
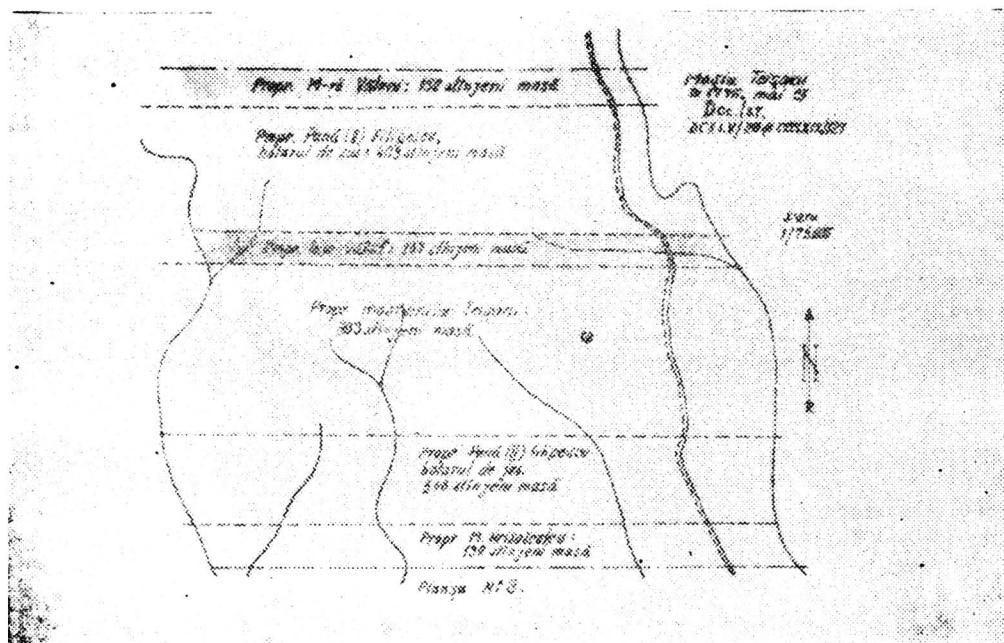
În Teișanii Streini, mai înainte Malul Vinăt, se aflau 30 de familii, cu 98 de suflete. Aceștia lucrau 42 de pogoane și aveau 14 cai, 48 de boi, 10 vaci, 40 de oi, 40 de rimători și 1065 de pruni. Toți capii de familie erau clăcași ai lui Fonton. Trei erau cismari.

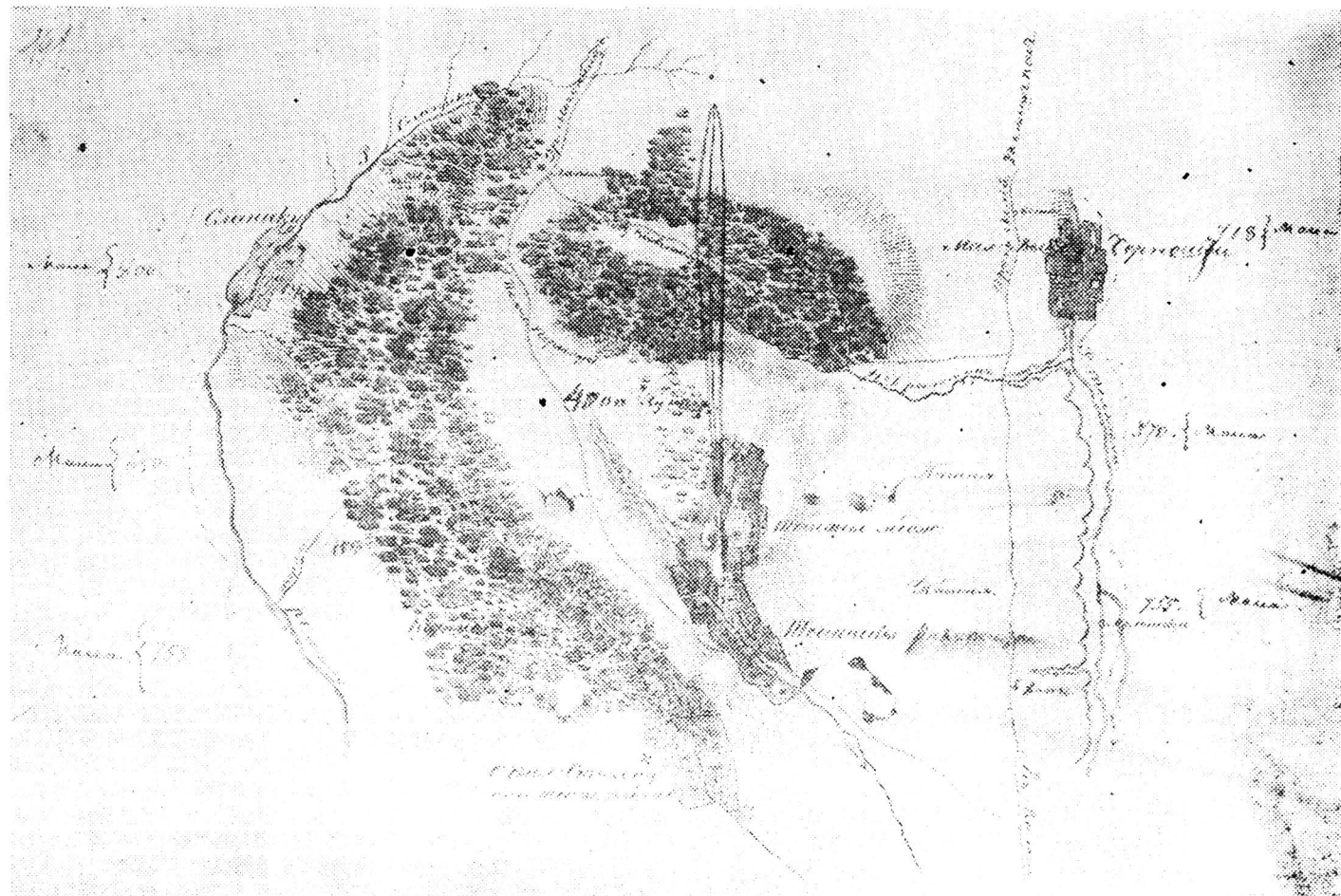
În final, starea obștii Teișani arată că pe cei aproape 40 km² de moșie se mai aflau doar 60 de familii megieșești, cu frînturi de moșie de 4—8 stînjeni. Erau efectele nenorocite ale pauperizării continue a moșnenilor, ceea ce condusese la destrămarea totală a obștii și facilitase astfel pătrunderea domeniului boieresc de proporții colosale.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem.

Harta rusă a mănăstii Teșani (Arh. St. Bur., Col. Doc. Ist. DCXLV/191).

După cinci ani de la amintita foaie de zestre, evenimentele s-au precipitat vertiginos. La 14 iulie 1839, perechea Anastasia și Mihail Fonton trimitea din „Santpeterburg” consilierului rus din București, Eustație Simionovici Copov, procură de vânzarea moșiei Teișani cu prețul de 9000 de galbeni olandezi.

În acest act de împuternicire se cuprinde și mențiunea că Eustație Copov trebuia să plătească din prețul încasat „împrumuturile ce a făcut cu emanetarisirea aceleiași moșii”, apoi restul de bani și „zapisele cele de împrumutare, rupte”, să fie trimise lui Mihail Fonton la Petersburg. Astfel, se află că moșia Teișani fusese amanetată în acest scurt răstimp, de 5 ani, de la căsătorie.⁷⁰ Probabil că pentru aceste „emanetarisiri” fusese nevoie de catagrafie și hotărnicia oficială.

Vânzarea avea să se efectueze în fapt la 30 octombrie 1839. Cumpărătorul era tot un străin, prințul sîrb Miloș Obrenovici, care a plătit prin vechilul său, pitarul Gheorghe Băleanu, 9000 de galbeni olandezi, echivalentul a aproape 300.000 de lei.⁷¹

Negreșit că istoria domeniului boieresc în Teișani nu se sfârșește cu risipitorul Mihail Fonton de Verraion sau cu prințul speculant Miloș Obrenovici. Atît oferă documentele scoase la lumină din sursele Filipeștilor. Documente de altă proveniență vor arăta trecerea acestei moșii în alte miini de stăpîni sau arendași. Cumpărarea ei de la prințul Miloș de către Hristodor Stavridis și stăpînirea ei de urmașii acestuia pînă în 1945 este deja semnalată în studiul de prezentare a celor 215 documente culese de D. I. Brezeanu.⁷²

R É S U M É

La propriété de Teișani est située à 30 km nord de Ploiești, sur la rive droite de Teleajen. Du temps jadis les paysans qu'y vivaient avaient bénéficié du sel qui se trouvait dans le sous-sol et du charroi qu'ils faisaient sur la route de commerce avec la ville de Brașov. Pourtant, entre 1683—1817, quatre grands boyards de la famille Filipescu se sont appropriés, par des achats succesifs, 1575 toises, c'est à dire 3/4 de la propriété. En 18380 des 130 familles de la village de Teișani, seulement 60 avaient restés libres, avec 4—8 arpents chaque. Les autres avaient devenues des serfs : un déplorable état social. Les planches annexées indiquent les quatre grandes phases de pénétration du grand domaine dans Teișani et la carte russe montre l'état de la propriété foncière de Teișani au moment où elle a été acquise par Miloș Obrenovici (le 30 octobre 1839).

S U M M A R Y

The landed property of Teișani is situated at 30 kms north from Ploiești, on the right bank of the river Teleajen. From ancient times the Yeomen who lived here had benefitted from the underground salt and from the carriage they did on the commercial road to the town of Brașov. However between 1683—1817, four great boyars from the Filipescu family obtained by successive purchases 1575 fathoms that is 3/4s of the property. In 1838, of the 130 families of the Teișani village only 60 had remained free, with a land of 4—8 acres each. The rest of them had become serfs : a terrible social estate. The pictures show the four great penetration phases of the grand domain into Teișani and the Russian map indicates the state of the Teișani landed property at the moment when it was bought by Miloș Obrenovici (the 30th of October 1839).

⁷⁰ Ibidem, DCXLV/351.

⁷¹ Ibidem, DCXLV/352.

⁷² O. D. Brezeanu, I. Jerean, N. I. Simache și M. Vulpescu, *op. cit.*, p. 19.

Statutul din 1480 al breslei blănarilor și cojocarilor din Baia Mare

COSTIN FENEȘAN

Secolul al XV-lea trebuie considerat, fără îndoială, drept hotărîtor pentru dezvoltarea vieții urbane din Transilvania. Emancipate în bună parte de sub tutela adeseori stînjenoare și păgubitoare a marilor feudali laici sau ecleziastici, cîștigînd neconținut în importanță nu numai pe plan economic ci deopotrivă politic și militar, orașele s-au impus ca adevărate centre de putere, ca un factor deloc neglijabil al politicii de centralizare promovată de Sigismund de Luxemburg, Iancu de Hunedoara și Matia Corvin. De aceea interesul regalității pentru sprijinirea vieții orășenești pe toate planurile s-a manifestat constant în tot cursul secolului al XV-lea, dovadă fiind numeroasele privilegii și acte de danie de care s-au bucurat orașele transilvănene din partea suveranilor Ungariei. Nu e însă mai puțin adevărat faptul că în mai toate cazurile impulsurile de consolidare a vieții orășenești au venit din însuși mediul urban, ca rod al acumulărilor calitative și diversificare înregistrate. În acest context, procesului de dezvoltare și diversificare a meșteșugurilor, mai ales începînd cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea, i-a revenit o însemnătate de netăgăduit. Un moment hotărîtor pentru evoluția activității meșteșugărești din mediul urban l-a constituit formarea breslelor și apariția primelor statute care reglementau funcționarea acestora. Acest fenomen a fost mai timpuriu și totodată mai intens în marile centre urbane ale voievodatului transilvan (Brașov, Sibiu, Cluj, Bistrița, Sighișoara), dar s-a manifestat, cu deosebire din a doua jumătate a secolului al XV-lea, și în unele orașe importante din comitatele bănățene, maramureșene și crișene (Timișoara, Oradea, Baia Mare).

În cele ce urmează vom înfățișa modul în care a fost reglementată funcționarea breslei blănarilor și cojocarilor din centrul urban cel mai important al Maramureșului, Baia Mare, cunoscut mai cu seamă datorită activității sale miniere. Se pare, de altfel, că aurarii de la Baia Mare au fost primii dintre meșteșugarii orașului care s-au constituit într-o breaslă încă de la sfîrșitul secolului al XIV-lea. Cea dintîi corporație meșteșugărească atestată însă cu certitudine în orașul de pe valea Izei a fost breasla croitorilor, amintită la 1412 într-o scrisoare de protecție de la Ștefan Lazarevici¹. Bogăția deosebită a pădurilor maramureșene în animale cu blăni prețioase sau semiprețioase, precum și numărul mare de vite crescute în satele de pe teritoriul comitatului au determinat în

¹ L. Szádeczky, *Nagybánya régi iparáról és czéheiről*, în „Századok”, vol. XXIII (1889), p. 677.

mod firese apariția și dezvoltarea la Baia Mare a meșteșugurilor legate de prelucrarea pieilor acestora. În atari condiții, numărul pielarilor, tăbăcarilor, blănarilor și cojocarilor a sporit neconținut, resimțindu-se necesitatea organizării lor profesionale. Încă în anul 1459, la recomandarea comitelui Cămării monetare de la Baia Mare, Emeric Zápolya, regele Matia Corvin a acordat blănarilor și cojocarilor baimăreni un document privilegiat, fără ca acesta să însemne încă actul de naștere al breslei propriu-zise². Nevoile de ordin practic au grăbit însă procesul de constituire a breslei. În 1479 blănarii și cojocarii baimăreni s-au adresat regelui Matia Corvin cu cererea ca, după chipul altor orașe (mai cu seamă Buda), să se poată constitui în breaslă, deoarece lipsa acesteia le produsese și le cauza în continuare mari daune. Cererea blănarilor și cojocarilor a fost sprijinită pe lângă rege de Thomas Göbel, comitele Cămării monetare de la Baia Mare. Drept urmare, suveranul a poruncit Sfatului baimărean, al cărui jude era chiar Thomas Göbel, să nu pună piedici blănarilor și cojocarilor de acolo la organizarea breslei³. Dînd curs poruncii regale, sfatul baimărean a aprobat la 31 ianuarie 1480 constituirea breslei blănarilor și cojocarilor, al cărei statut de organizare și funcționare a fost redactat și aprobat cu aceeași ocazie⁴. Înainte de a purcede însă la prezentarea acestei mărturii de preț pentru istoria breslelor transilvănene⁵, se cuvine să precizăm împrejurările care, credem, au grăbit procesul de organizare și recunoaștere oficială a breslei blănarilor și cojocarilor baimăreni. Astfel, reținem pentru semnificația sa deosebită faptul că, în 1467, Sfatul orașului Baia Mare, prin persoana aceluiași amintit jude Thomas Göbel, a fost din nou confruntat cu redeschiderea în fața curiei regale a procesului ce-i fusese intentat de familia Dragfy, cu privire la dreptul de folosință asupra Pădurii Negre (*silva nigra*) și a altor păduri ținînd de cetatea Chioar, de către cetățenii și minerii (*montaniste*) baimăreni. Conflictul aflat în dezbaterea curiei regale a înregistrat un moment de vîrf tocmai în anii 1475—1480 (prelungindu-se, de altfel, pînă în prima jumătate a secolului al XVI-lea)⁶, atunci cînd se poate constata o adevărată ofensivă a orașenilor baimăreni în favoarea

² *Ibidem*, p. 680.

³ *Ibidem*.

⁴ L. Szádeczky, *op. cit.*, p. 680—683 cunoaște acest statut, din care prezintă unele prevederi mai importante numai după o traducere din 1666 în limba maghiară. Cercetările de arhivă ne-au îngăduit găsirea originalului în limba latină, al cărui text, însoțit de traducerea în limba română, îl publicăm în anexă.

⁵ Prima breaslă transilvăneană a blănarilor și cojocarilor atestată documentar este cea de la Sibiu (1367), în vreme ce primul statut cunoscut al unei bresle de acest profil este cel de la Cluj din anul 1369 (reinnoit în 1381, 1479 și 1500), cf. Șt. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, București, 1954, p. 62—63. De remarcat este faptul că într-un oraș cu puternice tradiții meșteșugărești precum Bistrița, statutul breslei blănarilor și cojocarilor datează abia din jurul anului 1500, cf. H. Wittstock, *Aelteres Zunft- und Gewerwesen in Bistritz bis ins XVI. Jahrhundert*, în „Programm des ev. Gymnasiums A. B. zu Bistritz”, Bistrița, 1863/1864, p. 36—40. În schimb la Sighișoara statutele breslei blănarilor și cojocarilor sînt reinnoite în 1484, cf. Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 121.

⁶ Vezi în acest sens documentul regelui Vladislav al II-lea din 1507 la Arhiva Națională Maghiară Budapesta (*Magyar Országos Levéltár*), Dl. 72.092, care cuprinde, în transumt sau în rezumat, actele procesului dintre familia Dragfy și orașul Baia Mare; vezi și unele referiri la Fr. Pesty, *Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben*, vol. I, Budapesta, 1888, p. 180—182.

respectării și chiar a codificării drepturilor și privilegiilor lor. În acest context organizarea breslei blănarilor și cojocarilor, precum și aprobarea statutului acesteia, ne apare cu atât mai mult ca un moment semnificativ al luptei orășenimii pentru o autonomie cât mai largă, ca o reacție de apărare împotriva oricărei încercări străine de imixtiune în organizarea și desfășurarea vieții urbane.

Asemeni altor documente de aceeași natură, statutul din 1480 al breslei blănarilor și cojocarilor băimăreni a urmărit să reglementeze, în principal, trei domenii de cea mai mare însemnătate pentru desfășurarea activității meșteșugarilor atât pe planul relațiilor interne cât și al celor externe: organizarea vieții interne de breaslă și, în strinsă legătură cu aceasta, statornicirea unor raporturi clare în procesul de muncă; aprovizionarea cu materii prime; desfacerea produselor realizate, în același timp cu luarea unor măsuri de cointeresare a conducerii orașului la protejarea breslei.

În ceea ce privește reglementarea structurii interne a breslei și organizarea procesului de muncă în cadrul acesteia, statutul blănarilor și cojocarilor băimăreni — asemeni altor documente contemporane și mai târziu de aceeași natură — a cuprins o serie de prevederi restrictive referitoare la limitarea numărului de lucrători din atelierul unui meșter breslaș (art. 5 alin. d), la promovarea ucenicilor (art. 5 alin. c) și calfelor (art. 5 alin. f; art. 6 alin. b), cât și la primirea de noi membri în breaslă (art. 6 alin. a și c; art. 7 alin. d) ori la condițiile de succesiune impuse urmașilor unui meșter decedat (art. 7 alin. a—c). Prin aceste măsuri cu evident caracter protecționist, justificate în bună măsură în momentul constituirii breslei, economia de breaslă a dobândit încă de la început un caracter închis, devenind cu timpul o frână în calea dezvoltării libere a relațiilor de piață. Pornind, fără îndoială, de la realitățile anterioare constituirii breslei, statutul blănarilor și cojocarilor băimăreni a cuprins prevederi extrem de severe menite să asigure respectarea unor norme morale și de drept. Astfel, dacă injuriile erau pedepsite cu plata unei amenzi de 60 denari (art. 4 alin. a), iar delictul de calomnie/defăimare penalizat cu plata unui florin (art. 4 alin. b), în schimb membrului breslei, dovedit că într-o dispută recursese la arme, i se tăia o mină, iar în cazul rănirii victimei, acesta era pasibil chiar de pedeapsa capitală (art. 4 alin. d). Ținem să subliniem faptul că aceste pedepse corporale sînt cele mai aspre dintre cele prevăzute în statut, urmate, prin gravitatea sancțiunii, de excluderea din breaslă și interzicerea practicării meșteșugului în cazul meșterului dovedit că a ademenit ucenicii sau calfe ale altui meșter să lucreze în atelierul său (art. 5 alin. d). În toate celelalte cazuri de încălcare a prevederilor statutului sancțiunile au constat fie în aplicarea unei amenzi bănești, fie în confiscarea materiei prime sau a produselor finite. În același timp, pentru a conferi o greutate cât mai mare îndeplinirii actului de justiție, statutul a prevăzut o amendă de un florin pentru orice membru al breslei care l-ar fi împiedicat pe starostele acesteia „să facă dreptate” sau să perceapă amenzile dictate (art. 4 alin. c). Este însă la fel de adevărat că și prevederile statutului se dovedesc în unele cazuri foarte largi, pretîndu-se la interpretări arbitrare, ca de pildă atunci cînd se prevede recurgerea la normele de drept cutumiar (*iuxta ipsorum consuetudinem*) la dezbaterea cauzelor a căror

valoare trecea de un florin în fața obștii meșterilor și în prezența părților interesate (art. 4 alin. e).

Un domeniu, căruia statutul blănarilor și cojocarilor băimăreni i-a acordat, în mod firesc, o atenție cu totul deosebită, a fost cel al aprovizionării membrilor breslei cu materii prime. Protejarea fiecărui meșter atît față de tendința de aprovizionare frauduloasă prin intermediul unor terțe persoane (art. 2 alin. b), prin procurarea de materie primă peste nevoile proprii (art. 2 alin. a) sau prin concurență neloială la achiziționarea pieilor (art. 2 alin. c), cît și față de stocarea sau risipa de piei (art. 5 alin. a) urma să fie asigurată prin plata unei amenzi destul de consistente sau chiar prin confiscarea pieilor în cauză.

În fine, un alt domeniu de mare însemnătate, cel al desfacerii produselor, a asigurării și protejării pieții, și-a aflat în statutul blănarilor și cojocarilor băimăreni o reglementare cît se poate de strictă, pedepsele aplicate contraveniențelor mergînd de la confiscarea mărfii pînă la pierderea calității de meșter. Astfel, oricărui meșter străin i se interzicea desfacerea produselor de blănărie și cojocărie pe piața orașului (art. 1 alin. a), după cum nici un meșter localnic nu avea dreptul să vîndă la Baia Mare articole de blănărie și cojocărie lucrate în altă parte sau în alt atelier (art. 1 alin. b). De asemenea, în afară de meșterii cuprinși în breaslă, nici un locuitor al Băii Mari și nici un străin nu aveau îngăduința să desfacă în oraș produse de blănărie și cojocărie (art. 5 alin. a) cu excepția pieilor *neprelucrate* de sobol, rîs, hermelină, bursuc și a altor blănuri prețioase legate în baloturi (art. 5 alin. c).

Se mai cuvine remarcă faptul că blănarii și cojocarii băimăreni au înțeles să-și asigure prin unele prevederi ale statutului de breaslă protecția și sprijinul autorităților orașenești. Astfel, în cazul produselor de blănărie și cojocărie oferite spre vînzare în mod ilicit pe piața Băii Mari de către vreun străin și confiscate cu sprijinul Sfatului orașenesc, 2/3 reveneau breslei iar 1/3 judei (art. 1 alin. a), aceeași proporție fiind aplicată și în cazul pieilor confiscate de la un locuitor al orașului surprins că face comerț cu acele articole (art. 2 alin. a; art. 5 alin. b).

Ceea ce pare oarecum surprinzător în cazul statutului blănarilor și cojocarilor de la Baia Mare este lipsa vreunei referiri cît de neînsemnate la prețul de desfacere al produselor, indicație prezentă în cazul unor documente similare din Transilvania. Această constatare nu diminuează însă cu nimic valoarea documentară a statutului prezentat, ale cărui informații întregesc o dată mai mult imaginea colorată a vieții meșteșugărești din Transilvania secolului al XV-lea.

1480 ianuarie 31, Baia Mare. Sfatul orașului Baia Mare aprobă blănarilor și cojocarilor de acolo organizarea într-o breaslă, încuviințînd statutul de funcționare al acesteia.

Ex quo hominum memoria labilis sit et oblivioni vicina, expedit ut ipsorum acta literis inseribantur et ex scriptis in evum deducantur. Nos, igitur, Thomas Göebel, camerarius ac iudex, Johannes Sartor, Petrus Pachzy, Erasmus Newmayster, Cristannus Prews, Stephanus More, Johannes Telky, Jacobus Somlay, Anthonius Pellifex, Bernhardus Thawzdorffer, Stephanus Magnus, Valentinus Auriseparator, Petrus Institor, iurati consules civitatis

Rivuli Dominarum, universis tam presentibus quam etiam futuris, memorie recommendamus¹ et singulis, quod venientes nostri in presenciam circumspicere viri, Laurentius Pellifex, Anthonius, Ladislaus, Johannes, iterum Johannes, Nicolaus, Michael ac tota universalitas¹ zeche artificii mechanice pellificie pellifices, protunc nostre civitatis inhabitatores, ad modum gravis querele proponentes, quomodo ipsi usque ad presens propter zeche carenciam ad instar civitatis solii regalis Bude et aliarum in ambitu regni Hungarie civitatum habitam, conservatam et consuetam, ad magna devenissent dampnorum nocumenta, timentes ne et hoc idem in ipsorum heredes et heredum eorundem redundaret successores, supplicantes nobis precum cum instantia, vti et eisdem simili et equato modo, ad instar aliarum civitatum, in medio nostre civitatis vnam zecham, sine quovis nostre civitatis dampno, cum articulis et punctis infrascriptis per ipsos laudabiliter observantibus dare et concedere dignemur.

Quorum articulorum *primus is est*, quod nullus forensis pellifex pellificia mastrucas cuiuscumque ferarum generis in medio nostri vendendi habeat facultatem. Si quis autem repertus fuerit, ipsi magistri pellifices, auctoritate et iuvamine dominorum iudicis et iuratorum, ipsa pellificia recipiendi liberam habeant facultatem, quarum pars tertia iudici civitatis presentetur, alie vero due partes ipsis magistris illius artificii cedere debent, similiter et zeche irrogari. Si qui vero ex magistris pellificum hic commorantibus aliunde laborata pellificia mastrucas aut alias quascumque pellificum res hic venderet manibusque suis et suorum famulorum non laborasset, tales artificii dicti magisterio iuridice privari debent.

Secundus : Si aliquis hominum in eandem civitate commorantium pro se aut sua vxore et pueris de pellibus ferarum aut aliarum quarumcumque pro veste emere vellet, emendi liberam habeat facultatem. Sed si vltra vestem emeret vendendi gracia, dicti magistri pelles superfluentes liberam habeant recipiendi facultatem et distribuendi, ut habetur in primo articulo. Nullusque famulorum dicti artificii aliquam pellem emere sibi ipsi neque domino suo debet neque audet. Si quis autem vltra hec fecerit, extunc dicti artificii seniori magistri illas recipiant. Et si quis magistrorum pro aliquibus pellibus forisaretur et tandem magistrorum alter cariore precio illas emeret, extunc in sexaginta denariis puniatur, pro eodem autem precio aut cariore ut primus emere voluit priori discedente *emere*² potest.

Tercius articulus : Si quis magistrorum inveniret in foro centum vel plures pelles cuiuscumque generis ferarum et pro eisdem forisaret et antequam inter forisantes forum decideret² et alique magistri advenirent partem illarum pellium cupientes, extunc primus emptor tenetur aliis supervenientibus partem dare et eisdem secundum numerum distribuere. Si quis autem magistrorum reperiens pelles paucas vel multas in foro vel alibi et non emeret aut cum portante in foro forum non decideret aut publice pelles vendere volentes in domum suam duceret et in ea emit <pel> lem², in preiudicium aliorum magistrorum forisaret, extunc talis magister in vno floreno auri puniatur. Sed si venditor illarum pellium in domum alius cuius magistri cuiuscumque generis pelles por <taret>² et ipse magister venditorem in domum suam non introduceret seu vocaret, extunc talis magister a pellium venditore ipsas pelles emere liberam habeat facultatem.

Quartus : Si alique <uis ex>² magistris in casu aut familiaribus dicti artificii in qualicumque loco in alterutrum verba obrobriosa³ et reprehensoria inferret, in sexaginta denariis irremissibiliter convincatur. Si verba turpia vel <frau> dulosa² in alterutrum iniceret, extunc talis reus in vno floreno auri puniatur. Si quis autem magistrorum seu dicti artificii famulorum contra seniore magistram iudicium faciendum aut pro excess <ibus birsa> gia² exigenda in iudicio manus senioris magistri detineret, tales in vno convincatur floreno. Si arma evaginata sumserit¹, una manu privetur; si vero aliquam lesionem fecerit, capite privatur ipsique magistri iuxta ipsorum consuetudinem coram ipsis litigantibus super vno floreno in ceha¹ ipsorum iudicium facere valeant.

Quintus : Si aliqua pellicia vel pelles inutiliter laborate et ordinate reperte fuerint sub ipsorum¹ magisterio, extunc magister illius laboris secundum qualitatem ipsius excessus ab aliis magistris puniri debet. Nullusque inhabitatorum dicte civitatis neque extrancorum pellicia mastrucas neque schwbas¹, mitrellas cuiuscumque ferarum generis fuerint vendere audeat paratas. Si quis autem venderit, privetur illis et distribuantur ablata, ut haberetur in primo articulo. Omnes autem, qui pelles zobollionum¹, linterium vel hermelorum et migallium proprie *Schönwerk*¹ in congerie vna, videlicet *Czmyer*¹, mastrucas quoque cuiuscumque generis non preparatas abduxerint et apportaverint, vendendi habeant liberam facultatem. Institores vero pelles hermelorum singulariter vendendas crudas et non preparatas, proprie *gelidert*¹ vendere debent etc. Si quis autem magistrorum famulum alterius magistri per se vel

¹ Astfel in text.

² Textul șters și greu lizibil, fiind la indoitura pergamentului; întregire după sens.

³ Corect : *oprobriosa*.

per alium seduceret, talis ab ipsis magistris magisterio et zecha privetur. Et si quis dicti artificii famulorum relinquendum vnum magistrum et alium magistrum pro labore se ordinaret, si prior magister eundem li(berum di) xerit², alter magister cum tenere post alias non nisi a priori magistro fuerit liver pronunciatus. Si quis vero liber illius artificii socius magister existere velle et se in magistrorum zecham intromittere p(retender)it², talis ipsis magistris vnum prandium honestum cum vino sufficiente ad prandium requisito et, ad zecham florenos auri quatuor dare debet et teneatur.

Sextus articulus : Si a (liqui)² (magistri)⁴ cerdones⁵ pelium albarum et (consequenter)⁴ magistri in arte ipsorum pelles in falcastrum causa laboris imponerent, tales ipsorum labores perficere per ipsos magistros pellifices non admittantur, nisi prius⁶ obtenta a dictis magistris pellificibus zecha et confraternitate. Nullusque liber artificii illius socius sibimet ipsi artificium laborare audeat, nisi prius vxorem ducat et se ipsum in medio ipsorum⁶ obtenta zecha intromittat, illam tenendam et roborandam secundum omnes articulos zehel¹ predictae. Et si quis magistrorum extraneorum in medio ipsorum morari pretenderet, talis a magistris dicti artificii cheham¹ integram obtinere debet, secundum quod in quinto articulo continetur.

Septimus articulus : Si quis magistrorum ex Dei permissione decederet, extunc relicta sua, alias coniunx, magistrum illius artificii per annum integrum si voluerit servare, prout laborare facere, habet facultatem. Et si aliqui heredes existant, qui illius artificii fuerint, extunc, post annum integrum interim quo laborare fecit, prefata relicta, mater illius heredis ac illi heredes possideant magistratum ipsis magistris dando vnam prelibacionem et ad cheham¹ vnum florenum auri dare debent et teneantur. Et si post revolucionem anni dicta relicta vnum pelli (fi) cem duxerit, sic ille quem duxit mediante cheham¹ a magistris dicti

⁴ Textul șters și ilizibil pe o porțiune de 3,5 cm, fiind la indoitura pergamentului; întregire după sens.

⁵ Lectură nesigură, textul aflat la indoitura pergamentului fiind șters și greu lizibil.

⁶ Textul șters și greu lizibil.

artificii obtinere teneatur. Si quis autem magistrorum, obtenta licentia a senioribus magistris, recederet et alibi morari pretenderet, <sed post> ⁷ annum vel citra revertere vellet, extunc talis mediam cheham¹ de novo a magistris acquirere¹ debet et teneatur etc.

Nos vero, tum petitionem eorundem considerantes fore digram, dum <taxat> ⁶ nostre civitatis indigencie per ipsos contributionem faciendam inclinati, in medio dicte civitatis ad instar aliarum civitatum habendam, tenendam pariter et sub prescriptis articulis conservandam ipsis et eorum heredibus ac heredum ipsorum successoribus ac posteritatibus dedimus, annuimus et concedimus damusque de presenti et confirmamus vigore nostrarum literarum etc. In cuius rei memoriam perpetuitatisque signum presentes nostras literas cum sigillo nostre civitatis maiori et autentico presentibus in sona¹ sericea colorum nigri, albi et rubri dependenti duximus roborandas. Datum in prefata Rivulo Dominarum, vltima die Januarii, anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo.

Traducere :

Deoarece memoria oamenilor e trecătoare și învecinată cu uitarea, se cuvine ca faptele lor să fie înscrise în documente și transmise în scris pentru totdeauna. De aceea noi, Thomas Göebel, cămărar și jude, Ioan croitorul, Petru Fachzy, Erasmus Neumeister, Christian Preuss, Ștefan More, Ioan Telky, Iacob Somlay, Antonie pielarul, Bernhard Thawzdorfer, Ștefan Mare, Valentin separatorul de aur, Petru negustorul, jurați consuli ai orașului Baia Mare, dăm de știre tuturor și fiecăruia, atit celor de față cit și viitori, că, venind înaintea noastră chibzuții bărbați Laurențiu pielarul, Antonie, Ladislau, Ioan, un alt Ioan, Nicolae și Mihail, pielari, precum și întreaga obște a breslei ținind de meșteșugul pielăriei, cu toții locuind acum în orașul nostru, ne-au înfățișat sub chip de grea plîngere în ce fel — din lipsa unei bresle, așa cum o are, cum este păstrată și obișnuită nu numai în orașul regesc Buda, ci și în alte orașe din hotarele regatului Ungariei — ei au suferit pină acum mari stricăciuni și pagubă și temindu-se ca nu cumva același lucru să-i copleșască și pe moștenitorii lor și pe urmașii acelor moștenitori, ne-au implorat cu rugămintă stăruitoare, ca — asemenea altor orașe — să binevoim a le da și îngăduii și lor, în chip asemănător și pe potrivă, o breslă în orașul nostru, fără vreo păgubire a orașului nostru, avînd articolele și punctele scrise mai jos :

Primul dintre aceste articole este acela, ca nici un pielar străin să nu aibă îngăduința să vîndă în mijlocul nostru pieile și cojoacele <confeccionate> din orice fel de animal sălbatic. Dacă va fi însă descoperit unul ca acela, chiar meșterii pielari — din imputernicirea și cu ajutorul domnului jude și al domnilor jurați — să aibă deplină îngăduință, să ia în stăpînire acele piei, dintre care a treia parte să fie înfățișate judei orașului, iar celelalte două părți să fie cedate meșterilor <practicînd> acel meșteșug și acordate, de asemenea, breslei. Iar dacă vreunul dintre meșterii pielari stabiliți aici ar vinde tot aici piei, blănuri sau alte lucruri de pielărie, oricare ar fi acelea, lucrate în altă parte, și nu le vor lucra cu minile lor proprii și ale propriilor lor slujitori, asemenea meșteșugari trebuie să fie lipsiți de drept de zisa calitate de meșter.

Al doilea <articol> : Dacă vreunul dintre oamenii aflați în același oraș va vroi să cumpere pentru sine sau nevasta sa și copiii săi piei de animale sălbatice sau orice alt fel <de piei> pentru <confeccionarea> îmbrăcămintii, să aibă îngăduință deplină să le cumpere. Dacă va cumpăra însă peste <cele necesare> îmbrăcămintii, cu scopul de a vinde, zișii meșteri pielari să aibă îngăduința deplină să ia pieile întrecînd nevoile și să le împartă așa cum se prevede în primul articol. Nici un slujitor al zisului meșteșug să nu cumpere, nici să nu îndrăznească <să cumpere> vreo piele pentru sine și nici pentru stăpînul său. Dacă vreunul va încălca însă această <prevedere>, atunci meșterii staroști ai zisului meșteșug să ia aceste <piei>. Și dacă vreunul dintre meșteri s-ar tirgîi pentru niște piei, iar un alt meșter le va cumpăra în cele din urmă la un preț mai mare, unul ca acela să fie pedepsit cu 60 denari ; dacă cel dintîi <meșter> va renunța însă, atunci un alt <meșter> să le poată cumpăra la același preț sau la unul mai mare decît cel la care a vrut să le cumpere primul.

Articolul al treilea : Dacă vreunul dintre meșteri va găsi la tirg o sută sau mai multe piei de orice fel de animale sălbatice și se va tirgîi pentru acestea și va încheia n-ai degrabă tirgul cu vînzătorii și vor veni unii meșteri, care doresc o parte din aceste piei, atunci primul cumpărător să fie dator să dea o parte celor veniți mai apoi și să le împartă acestora potrivit cu numărul lor. Iar dacă vreunul dintre meșteri, găsind la tirg sau altundeva piei puține sau multe și nu le va cumpăra sau nu va încheia tirgul cu cel ce le aduce la tirg ori va duce la casa sa pe cei ce voiesc să vîndă piei în public și va cumpăra pieile acolo, tirgîind

⁷ Textul șters 2 cm ; întregire după sens.

spre paguba celorlalți meșteri, atunci un astfel de meșter să fie pedepsit cu un florin de aur. Dacă vinzătorul acelor piei va aduce însă în casa vreunui meșter orice fel de piei, iar acest meșter nu îl va băga sau chema pe vinzător în casa sa, atunci un astfel de meșter să aibă deplină îngăduință să cumpere acele piei de la vinzătorul lor.

Al patrulea <articol> : Dacă vreunul dintre meșteri va pronunța fie din întâmplare, fie împotriva ortacilor zisului meșteșug, în orice loc, cuvinte rușinoase și dojenitoare, să fie pedepsit fără iertare cu 60 denari. Dacă va porni vorbe murdare sau înșelătoare împotriva altuia, atunci un astfel de vinovat să fie pedepsit cu un florin de aur. Dacă vreunii dintre meșterii ori slujitorii zisului meșteșug îl vor împiedica însă pe staroste la judecată, împotrindu-se cind starostele trebuie să facă dreptate sau să perceapă gloabe pentru abateri, unii ca aceștia să fie pedepsiți cu un florin. Dacă <vreun meșter sau slujitor> va scoate arma din teacă, să își piardă o mină ; dacă va produce însă vreo rană, să își piardă capul și înșiși meșterii să poată face judecată în breasla lor, potrivit cu obiceiul lor, în fața părților <care se judecă> pentru mai mult de un florin.

Al cincilea <articol> : Dacă în timpul cit este meșter se vor găsi pielețe sau piei lucrute și orinduite fără rost, atunci meșterul unor astfel de lucrări să fie pedepsit de ceilalți meșteri potrivit cu natura acelei abateri. Nici unul dintre locuitorii zisului oraș și nici dintre străini să nu îndrăznească să vindă cojoace gata lucrute din piei, nici șube și căciuli, din orice fel de animal sălbatic ar fi <lucrate>. Dacă vreunul le-ar vinde însă, el să fie lipsit de acestea, iar cele confiscate să fie împărțite așa cum se prevede în primul articol. Toți aceia însă, care vor duce și vor aduce, legate anume laolaltă într-un balot, piei de sobol, ris sau hermelină și bursuc, fără să fie prelucrate, indeosebi *Schönwerk* ⁸, precum și blănuri de orice fel, să aibă deplină îngăduință să le vindă liber. Negustorii care vind cu bucata piei de hermelină trebuie să le vindă însă crude și neprelucrate, indeosebi tăbăcite <?> ⁹ etc. Dacă vreunul dintre meșteri îl va ademeni — fie personal, fie prin altcineva — pe slujitorul altui meșter, unul ca acela să fie scos chiar de către meșteri din meșteșug și din breaslă. Iar dacă vreunul dintre slujitorii zisului meșteșug își va părăsi meșterul, el va putea să-și rinduiască muncă la un alt meșter doar dacă cel dintii meșter îl va declara liber, iar celălalt meșter nu îl va putea ține decît după ce va fi fost declarat liber de către primul meșter. Dacă vreo calfă liberă a acestui meșteșug va vroi să devină meșter și va cere să fie primită în breasla meșterilor, una ca aceasta trebuie și este datoare să dea acelor meșteri un prinz cumscade, cu vin și indestulător cit se cuvine unei mese de prinz, și să dea breslei patru florini de aur.

Articolul al șaselea : Dacă vreun meșter tăbăcar de piele albă și meșter de același fel va trece, <cu ocazia exercitării> meșteșugului, pieile pe sub <lama> cosorului pentru a le prelucra, o asemenea muncă nu îi va fi îngăduită de meșterii pielari decît dacă a fost mai întii primit în breslă și confraternitate de către ziiși meșteri pielari. Nici o calfă liberă a acestui meșteșug să nu îndrăznească să lucreze în meseria sa, dacă nu și-a luat mai înainte nevastă și a fost primit în rindurile breslei, spre a o ține și întări potrivit cu toate articolele breslei amintite. Iar dacă vreunul dintre meșterii străini ar cere să rămînă în mijlocul acestor <breslași>, unul ca acesta trebuie să obțină de la meșterii zisului meșteșug <dreptul> deplin de <membru> al breslei potrivit celor cuprinse în articolul al cincilea.

Articolul al șaptelea : Dacă — cu voia lui Dumnezeu — vreunul dintre meșteri ar înceta din viață, atunci văduva sa, cu alte cuvinte soția sa, are îngăduința — dacă va voi — să păstreze vreme de un an întreg <calitatea de> meșter al acelu meșteșug, precum să îl și exercite. Iar dacă vor fi alți moștenitori, care sînt de același meșteșug, atunci după un an întreg, în cursul căruia au lucrat, văduva amintită, mama acelu moștenitor și acci moștenitori să stăpînească <dreptul> de meșter al acelu meșter, dînd o agapă și să fie obligați și datori să dea breslei un florin de aur. Iar dacă după trecerea unui an zisa văduvă se va căsători cu un pielar, ea să fie datoare să-l ia pe cel cu care se căsătorește prin mijlocirea breslei dintre meșterii zisului meșteșug. Dacă vreunul dintre meșteri — după ce va fi obținut îngăduința din partea staroștilor — va renunța <la meșteșug> și va cere să se stabilească altunde, dar va voi să revină după un an sau ceva mai înainte, atunci unul ca acesta trebuie și este dator să dea din nou meșterilor jumătate din taxa de breslă.

⁸ Blănuri de podoabă (în lb. germană).

⁹ În document „gelidert” — tăbăcite <?> (în lb. germană).

Noi, aşadar, socotind a fi nu numai vrednică cererea acelora, ci fiind nu mai puţin înduplecaţi de nevoile oraşului nostru, care se vor vedea împlinite prin contribuţia acestora, am dat, am încuviinţat şi am hărăzit, precum dăm şi întărim acum prin temeiul scrisorii noastre, acestora şi moştenitorilor lor, precum şi urmaşilor acestor moştenitori şi urmaşilor acelora, <o breaslă> în zisul nostru oraş, asemenea celor din alte oraşe, pentru a o avea, ţine şi păstra cu articolele sus-scrise. Spre amintirea cărui lucru şi spre semn de veşnicie am hotărît să întărim această scrisoare a noastră cu sigiliul mare şi autentic de acum al oraşului nostru, atirnat cu şnur de mătase de culoare neagră, albă şi roşie.

Dată în pomenita Baia Mare, în ultima zi a lui ianuarie, în anul Domnului o mie patru sute optzeci.

Arhivele Statului Bucureşti, colecţia Documente istorice, pach. MCDLXXV, nr. 5; origina pe pergament; se păstrează numai şnurul de mătase roşie al sigiliului atirnat.

Documente referitoare la organizarea și funcționarea Companiei grecești din Sibiu

Încă din secolul al XV-lea mulți negustori greci din Macedonia, Epir și Tracia, în dorința de a prospera, s-au îndreptat spre Italia, Austria, Ungaria, Țările române, Rusia și alte țări cu care întrețineau de mai mult timp legături comerciale. Unii dintre aceștia au fondat importante case comerciale, ce au jucat un important rol economic și cultural timp de aproape trei secole. Printre acestea se numără și Compania greacă din Sibiu, întemeiată la începutul secolului al XVII-lea care a avut un rol deosebit în viața economică a Transilvaniei, stăpinind o lungă perioadă de timp întregul comerț cu Orientul și o mare parte din cel cu Occidentul. Istoricii au menționat activitatea negustorilor greci desfășurată într-o serie de localități din Transilvania cum sint: Sibiu, Brașov, Cluj, Arad, Alba Iulia, Hunedoara etc. Deși, la început, negustorilor orientali sau „supuși turci” li s-au impus o serie de interdicții, cum ar fi măsura luată în 1559 de Dieta Transilvaniei, prin care se decidea ca negustorii străini care nu au domiciliu stabil în Transilvania să nu poată face „nici un fel de negoț” în această țară, totuși, datorită faptului că produsele vehiculate de aceștia erau absolut necesare, principii Transilvaniei acordă unele privilegii cum este și acel din 1588, prin care li se îngăduie să vîndă și peste cuprinsul privilegiilor orașelor săsești, oriunde, numai prețul să nu fie mare”¹. Privilegiul de întemeiere a Companiei grecești din Sibiu a fost acordat de principele Gh. Rákoczi I la 8 iulie 1636, doar la scurt timp după înființarea pe continentul european a companiilor comerciale engleze, franceze, olandeze (1555—1670).

Prin acesta principele Transilvaniei admitea grecilor „... ca să fie volnici să-și aleagă, să numească și să-și pună în frunte ca privighetor fruntaș, un bărbat potrivit pentru aceasta, de o condiție aleasă, din mijlocul lor, cu incuviințarea și aprobarea guvernatorului transilvănean, pentru a se îngriji de treburile rinduite și pentru a pune capăt neînțelegerilor procesuale, pornite între ei și alți greci străini; nici unul dintre ei să nu poată fi arestat de dregătorii sau magistrații vreunui loc, să nu fie deținut sau tras la judecată pentru vreo afacere, la stăruința părții adverse, desigur tot un grec fie el transilvănean fie chiar un străin, ci netezirea prin judecată sau în alt chip a neînțelegerilor și conflictelor de acest fel iscate între ei ... să rămînă de competența starostelui lor în toate timpurile viitoare”². Prin privilegiul acordat de principele Rákóczi, Compania a obținut și dreptul de judecată „Jus Judicandi”, important, deoarece conferă autonomie acesteia.

Diploma acordată de împăratul Leopold Companiei grecești din Sibiu la 12 septembrie 1701 adaugă o nouă clauză privilegiului de constituire a acestei companii, dreptul de a face apel la jurisdicția camerală și tezaurială³. Că autonomia companiei nu era absolută rezultă din faptul că, în anumite cazuri, imprienații puteau face apel la Camera aulică,

¹ N. Iorga, *Acle românești și cîteva grecești*, Vălenii de Munte, 1932, p. V—VI.

² O. Cicanci, *Companiile grecești din Transilvania și comerțul european în anii 1636—1746*, București, 1981, p. 28.

³ Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, Vol. XV, p. a11-a, București, 1911, p. 1488.

iar magistrații din Transilvania aveau dreptul să judece litigiile dintre companiști și stările privilegiate. Judele și cei doisprezece jurați, în afara dreptului de a judeca constituiau și conducerea administrativă a companiei.

În schimbul privilegiilor acordate de principii Transilvaniei, compania trebuia să plătească un impozit anual către visteria principatului, iar odată cu stabilirea dominației austriece în Transilvania, fiscul imperial. Toate regulamentele de funcționare a Companiei din Sibiu aveau menirea să întărească ordinea stabilită și să respecte articolele care condiționau privilegiul de întemeiere. În orice centre unde apăreau mai mulți companiști, ei ridicau biserici și școli de genul celei „de pe groapă” din Sibiu, ai cărei ctitori au fost negustorii originari din Oltenia, „hagiu” (= închinători la Locurile Sfinte) Petru Luca și ginerele său Constantin Pop. Spre a arăta forța lor comercială, amintim că în 1770 casa Hagi C. Pop arvunea pentru Austria 12.000 ocale de lină, iar în 1775, agenții ei din Craiova și Rimnic trimiteau Austriei 18.000 piei brute și argăsite.⁴

Prin scopul întemeierii ei, Compania grecească din Sibiu trebuia să fie o asociație de negustori, uniți și solidari prin interese comune, ea fiind o soluție și pentru autoritățile transilvănene, ce preferau o asociație organizată care să răspundă pentru membrii săi.

La sfârșitul veacului al XVII-lea și începutul celui următor intervin unele schimbări în situația companiei, generate mai ales de faptul că și alți negustori „orientali”, armeni, evrei, obțin o serie de privilegii. De aceea, în această perioadă se iau măsuri contra străinilor, acordându-se o mare importanță solidarității companiștilor de același neam, respectării stricte a legilor și regulamentelor de funcționare a Companiei.

Documentele pe care le prezentăm în continuare vin să sublinieze modul în care aceste hotărâri erau respectate de toți membrii Companiei.

DAN LIVEZEANU

1

1777 iunie 12, Sibiu. Atanasie Șt. Pilenga solicită primirea sa în cadrul Companiei negustorilor greci din Sibiu.

Εντιμω χριστιμοτατε και ευγενε στατε αρχα και πρεσβετε κυζ θωμα υμου με ολον το τιμιον αδελφατω.

Το παρόν μου εις άλλο, δέν ειλην δια να παρακαλεσο πρώτον μέν την ευγενίαν της και δευτερω ολον το τιμιον αδελφατων δια να μου και τα δεχγίτε και έμένα έναν από της τιμίας σας, ότι εις τούτον, αύτο ήλθα και εγω εδδ δια να κατικίσω καθός και ήπιληπει από τους προσοτοτες επιδι και εγω όπου έβαλα τον όρκον μου καιμάλιστα εδδ επαντρεύθηκα και έχο γνωμήν δια να κατικίσω εδδ εις όλιν μου ήν ζοήν καθός και ή ευγενια σας ολοι και θέλο να ήξενρω και εγω πόθεν ειμαι και πόθενκατάγομην, όθεν παρακάτω την ευγενίαν της ολον το τιμιον αδελφατων να έχο το ρεζολοντιόνη και ούτως μένο πάντος

Της ευγενίας της δούλος ταπιος

Α Θανάσιος Μ. Πήλεγγα

1777 Γ'οννίου12ειςΣιμπίνει

⁴ Teodor Bodogae, *Citeva momente mai importante din trecutul catedralei mitropolitane din Sibiu*, în „Mitropolia Ardealului”, XXXII (1987), nr. 5, p. 97.

〈Tradueere〉:

Prea cinstite și prea nobile proestos kir Toma și tuturor celor din prea cinstita Companie

Prezenta mea <cerere> nu este făcută pentru altceva decit pentru a vă ruga mai intii pe dumneavoastră prea nobile și mai apoi pe precinstita Companie să mă primiți și pe mine ca unul din cinstita dumneavoastră Companie, deoarece și eu am venit să mă stabilesc aici la fel ca și ceilalți dintre proestași, deoarece și eu am depus jurământul și desigur, aici m-am căsătorit și sint hotărit să rămân aici toată viața, la fel ca și dumneavoastră toți, doresc să știu și eu de unde sint și de unde sint condus, astfel că vă rog prea nobile și pe toți din prea cinstita Companie să am aprobarea dumneavoastră și rămân credincios pentru totdeauna.

al cinstitei <Companii> prea plecată slugă

Atanasie M. Pileuga

1777 iunie 12, Sibiu

2

1783 ian. 22, Sibiu. Gheorghe I Marcu face insemnare in protocol că toți frații comunității și ai breslei au luat hotărîrea să cumpere casa răposatului Brașoveanu numit și Benedict, casă situată pe ulița Fleischerilor nr. 100, pentru comunitate.

1783 ππ 22 Ιανουαρίου Σημπήνη. Εἰς ἐνθουμῆιν.

Ἐσυνίχθημεν ἅλα τὰ ἀδελφία τῆς κοινότητος μας καὶ ἀδελφότητος ἄλλοι ἐνθουμῆιν κατὰ τὸ παρόν. Μετὸ νὰ ἐσυναθρίσθημεν ἀκομι καὶ ἐκάμα μεν ἀναμεταξί, μας καὶ πῆραμεν τὸ ὁσπήτιον τοῦ χερ Γεώργι Κόνρατ μετὸ ὄνομα τῆς κοινότητος, διὰ νὰ κτισωμεν ἐκκλησίαν τὸ ὅπολον καὶ ἐτελείωσεν θεοῦ βοηθοῦτας, μετὸ νὰ ἐγεννησεν οὕτως τὴν κοινότητα τὸ ὁσπήτιον τοῦ μακαρίου τον Γεώργ Βρασοβάνου, ὀνομαζομένου Μπενετί κτης, μετὸ Ν 100 καὶ μετὸ νὰ μὴν εἶναι τὸ πρῶτον ὁσπήτιον τοῦ Γεώργι Κόνρατ, ἐδόχθηκεν ὁ κύρ, Χατζη Κωνσταντίνος Ποπ νὰ τὸ ἀντήν ὑπόθεσιν, ὅθεν ἐσυμφωνήσαμεν διὰ νὰ παρθῆ αὐτὸ τὸ δεῦτερον ὁσπήτιον διὰ εἴην ἀδελφότητα. Ὅθεν καὶ ἄλλοι μας ἐρωτήθημεν καὶ ἄλλοι μας ὑλογον τὸ εὐρήκαμεν διὰ νὰ παρθῆ. Διὰ δὲ προῶτον ὁσπήτιον τοῦ Γεώργι Κόνρατ, ἐδόχθηκεν ὁ κύρ, Χατζη Κωνσταντίνος Ποπ νὰ τὸ δεχθῆ μετὸ ὅσα ἐφρονήθηκεν μαθῆ καὶ μετὰ ζοῖδα ἀκολούθησαν. Καὶ μετὸ νὰ εἶναι νὰ θορ-εθῆ κύριον εἰς τὰς 23 τοῦ παρόντος μετὸ τὴν τὸμπαν νὰ πουλειθῆ, ἀποφασίζομεν αὐριο νὰ πηγαίνουον τῆσασροι ὀνοματοί, ἦγου ὁ κύρ Δημήτριος Μάρκου, ὁ κύρ Ἰωάννης Τζιγγου, ὁ κύρ Θωμάς Βελλετρας καὶ ὁ κύρ Χ ἀγγήκου στανίην Πόπ, οἱ ὅποιοι νὰ εἶχουον νὰ ἀκολούθησουον καὶ οἱ ὄρθηνον μὴν κοινότητος, περιπατοῦντας φρονί μως μιά νὰ μὴν τὸάνεσθ σουν εἰς ἀνάλογην τιμὴν καὶ νὰ μὴν φανερωθῶν ὅτι πέρνεται διὰ τὴν κοινότητα, παρὰ διὰ τὸν εοιντόνιον. Λοιπὸν ὅποιοι ἀπὸ τοῦς τῆσασρας ἤθελον τὸ πᾶρει, μάλιστα ὁ κύρ χατζη Κωνσταντίνος Πόπ, θέλει εἶναι διὰ μὴν κοινότητα καὶ ὄχι διὰ λόγον. Διὰ δὲ μὴν ἡμῶν θέλομεν αὐριο καταλάβη πῶς εἶχει νὰ κτυπιθῆ πρῶτον καὶ καμὰ μὴν μιμῆν ὅπου εἶχει νὰ κτυπιθῆ ἴρις χιλιάδας φιοσῆνια οὐγκρικά ἢ τρις νέμπρικα, λοιπὸν νὰ εἶχη τὴν ἄδειαν, ἐάν κτυπιθῆ διὰ ἴρις χιλιάδ. νέμπρικα, νὰ ἔμπορῆ νὰ ἀνεύσῃ εἰς τοῖς χιλιάδ. καὶ δυνάσκεια πενήντα νέμπρικα, πλὴν νὰ μὴν μίλει θῆξω παράνω. Ὅθεν εἰσελείσεν, ἔρινεν καὶ ἀποφασίσει.

Γεώργιος Ι. Μάρκου	Μανικιάτση Σαρράνου	Ἰωάννης Τζιγγου
ὕψυ προσεῖδῶς	Κυρίτσης Χ (αγγή) Τειχου	Ἰωάννης Βελλετρας
Κωνσταντίνος Αρπάκης	Νίκου Νικοχάνου Ζιγούρη	Χατζη Θεόδωρος Κώστα
		Κώστα

Χ[αγγή] Κωνσταντίνος Πόπ	Ἀθανάσιος Ἐμμανουέλ Πελλεγγρα
Κωνσταντίνου Νεδέλκου	Κωνσταντίνος Πέτκου
Ζαμφῆρης Πεδδα	Δημήτριος Δούττας
Κωσμάς Κωσμά	Γεωργίου Φογκορόση

1783 Ἰανουαρίου 23, Σημπήνη.

Θεον εἰρηθεῖα, τὴν σήμερον ἐπάρθει τὸ ἀνωθεν ὁσπήτιον τοῦ ἀποθανῶν Γεώργι Μπενεδίκτη Βρασοβάνου μετὸ Ν 100 εἰς τῆς ὀλίτικα Φλεζάρηλοζ μετὸ τὴν τὸμπαν, μειωνοντας ἀπάνω εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κύρ χατζη ωι κωνσταντίνος πικιδιάδουζ ζοῖοι νι εσωγρηκα υεικαρε χιλιάξξ.

⟨Traducere⟩:

1783 la 22 ian. Sibiu. Spre Amintire.

Ne-am adunat toți membrii comunității noastre și ai breslei (ai Companiei), adică toți cliți ne-am aflat ⟨aici⟩ în prezent. Deoarece ne-am mai întrunit și ne-am înțeles între noi și am luat casa d-lui Gheorghe Conrad în numele comunității—lucru ce a și luat sfârșit cu ajutorul lui D-zeu ca să zidim o biserică, și deoarece acum însă s-a ivit prilejul să se vîndă casa răposatului Gheorghe Brașoveanu, numit Benedicti, cu No. 100 și deoarece prima casă a lui Conrad este mică și îngustă pentru asemenea chestiune, adică pentru biserică și deoarece această a doua casă este mai spațioasă mai ales pentru asemenea chestiune, ne-am înțeles așa dar ca să fie luată această a doua casă pentru breaslă. Deci noi toți am fost întrebați și noi toți am găsit că este bine să fie luată. În ceea ce privește prima casă a lui Gheorghe Conrad, chir Hagi Constantin Pop s-a oferit să o ia la preț cu care a fost cumpărată împreună cu toate cheltuielile care au avut loc. Și deoarece mline la 23 ale lunii curente va începe strigarea ca să fie vîndută cu toba, hotărîm ca mline să meargă patru persoane, adică chir Dimitrie Marcu, chir Ioan Cincu, chir Toma Vilara și chir Hagi Constantin Pop, care vor proceda potrivit cu ordinul comunității, umblînd cu înțelepciune ca să nu o urce la un preț analog și să nu dea în vileag ea ⟨această casă⟩ se cumpără pentru comunitate, ei fiecare o cumpără pentru sine. Deci oricare dintre cei patru va lua-o mai ales chir Hagi Constantin Pop, ⟨casa⟩ va fi pentru comunitate, iar nu pentru el. Cît privește prețul, vom ști mline la ce preț va începe mai întîi strigarea și potrivit cu prețul cu care va începe mai întîi strigarea: trei mii florini ungurești sau nemțești, ⟨Hagi Constantin Pop⟩ să o poată urca pînă la trei mii două sute cincizeci nemțești, însă să nu se vorbească pe afară că breasla (Compania) are de gînd să o cumpere, din cauză că este posibil să se urce desigur mai sus.

Așadar s-a terminat, s-a făcut și s-a hotărît.

Gheorghe Ioan Marcu	Manicati Safranu	Ioan Cincu
acum proestos	Chiriți H(agi) Tihu	Toma Vilara
Constantin Arpaș	Nanu Nicolau Ziguri	Gheorghe Vilara
Hagi Constantin Pop	Atanasie Emanoil Pilenga	Hagi Teodor Costa
Constantin Petcu	Zamfir Prida	Costantin Nedeleu
Ianache Fogoroș		Dimitrie Duteă.
Cosma Cosma.		

1783 ian. 23, Sibiu.

Cu ajutorul lui D-zeu astăzi a fost luată cu toba casa de mai sus a răposatului Gheorghe Benedicti Brașoveanu, cu No. 100 din ulița Fleșarilor, rămînînd pe numele lui chir Hagi Constantin Pop exact pentru patru mii florini ungurești. Și să fie /ea dovadă/.

Arh. St. Sibiu, Reg. Comp- grde. nr. 84, f. 38, orig.

3

1783 mart. 16 ⟨Sibiu⟩. Conducerea Companiei grecești hotărâște în chestiunea deschiderii unei prăvălii de către Zamfir Preda ca acesta să-și declare capitalul înaintea Companiei cu doi giranți de încredere, potrivit cu norma împărătească din 1772, pentru ca declarația sa să fie trimisă guvernului pentru aprobare.

16(3 Μαρτίου 16

Ἔστωντας καὶ νὰ ἀκολουθήσῃεν ἡ ὑπόθεσις τοῦ Ζαυφίρι Πρέδα ἀπὸ τοὺς 16(2 Αὐγούστου πρῶτῃ, ὅπου ἐπιχειρήσθηκεν διὰ νὰ ἀνίξῃ ἀργαστήριον μέσα εἰς τὸ κάστρο τοῦ Σιμπηρίου, ἐπιθυμῶντας καὶ αὐτὸς νὰ Κισή, ἔχωντας ἀργαστήρι πουλῶντας λιανικῶς, καὶ ἔδωκεν καὶ μεμοριάλι μέσα εἰς τὸ ἔκλαμπρον γουβέρνιουμ, γράφωντας ἀρκετὰ τὰ ὅποια δὲν ἦτον ὡς τὰ ἔγραφεν, καὶ ἐργωμένη ἡ ἀπόκρισις ἀπὸ τὸν ἔκλαμπρον γουμπέρνιουμ εἰς τὴν κομπανίαν μας εἰς τὸ ἄνωθεν αἶτος 16(2 Αὐγούστου 15 μα ἰ με τὴν ἰσάντηγιάν του τὴν ὅποιαν διαβὰ ὠντάς τῆρ, ἀπορίσαμεν τὸ πῶς ἠμπόρισεν διὰ νὰ γράφῃ τόσα πράγματα ὅπου καμίαν ἀλήθειαν δὲν ἤχον, καὶ κρὰ ὠντάς τον πάραυθα καὶ ἐρωτώντας τον διὰ τὰ ἔσα ἔγραφεν, ἀτ , ἀ ὅτι ὁ προκατόως του τάχατος νὰ ἀλάνθησεν μὴν καταλαμβάνωντάς τον τὰ ἔσα τοῦ εἶπεν. Μὲ ἄλλον τοῦτο τὸ ἔκαταλόαβαμε καλλύτατα ὅτι εἶπον ἔτι τάχατος με αὐτὰ τὰ λόγιαλνὰ ἐπιτύχει τίποτες προτιτεριματά του καὶ νὰ θέλλῃ καὶ τὸ ἔκλαμπρον γουβέρνιουμ ὅπου νὰ προστάξῃ διὰ νὰ ἀνίξῃ ἀργαστήρι. Πλὴν τὸ ἔκλαμπρον γουμπέρνιουμ, φρονῶντας νουνεχῶς, μᾶς ἔστειλεν τὴν ἰδίαν του ἰσάντηγια εἰς τὴν ὅποιαν καὶ ἀπεκρίθημεν ὅτι τὰ ἔσα ἔγραφεν εἰς αὐτὸ τὸ μεμεριάλι του δὲν εἶπον ἀλήθεια, ὡς καθῶς καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος τὸ ἐμαρτήριον ἐμπροσθεν τοῦ ἀρχοντος μπουργεμάιστερ, παρώντος καὶ τοῦ ἀρχοντος Φρονισαίν, κατέμπροσθεν τοῦ ἀρχοντος προιστοῦ κυρίου Γεωργίου Μάρκου καὶ κύρ Γεώργη Σαρράνου ὅτι ὁ προκατόως δὲν τοῦ ἐκατάλαβεν καὶ ὅτι ὡς ἔγραφεν εἰς τὸ ἔκλαμπρον γουμπέρνιουμ δὲν εἶναι οὕτως. Καὶ τέλος πάντων, ἀνακατόμενα τὰ ἤτηματα καὶ λόγια, εἰς πολλὴν καιρὸν ἔδωκεν καὶ ἡ κομπανία μας μέσα εἰς τὸ ἔκλαμπρον γουμπέρνιουμ ὅτι ἔχωντας αὐτὴ ἡ κομπανία δεκρέτον βασιλικὸν, χάρισμένο εὐμενωῶς, προστάζει ὅτι ἔλα τὰ μέλη τῆς αὐτῆς κομπανίας ὅτι ἔχουν ἢ νὰ ζιτίσσουν ἢ νὰ ἀπολαύσουν ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα, ἢ ἔταν ἤθελεν νὰ σέβι κανένας μέσα εἰς αὐτὸ τὸ ἀδελφάτο, νὰ ἔχη πρῶτον νὰ προστρέχῃ εἰς τὸν εὐφρεϊέντα προσετώτα τῆς κομπανίας, προσφίρωντας τὴν ὑπακοὴν του καὶ σέβας. Καὶ τότες ὁ προσετώς μετὰ τῶν ὀμνηγμένων νὰ προσφέρουν εἰς τὸ ἔκλαμπρον γουμπέρνιουμ τὸ ἤτημα τοῦ ἄνωθεν, ἐάν εἶναι εὐλογος καὶ δεκτὴ, εἰδὲ καὶ εἶναι πάλιν ἤτημα μικρὸν καὶ ὅπου δὲν ἀνεῖν εἰ διὰ μεγαλύτερον κρητήριον, νὰ τελιώνεται εἰς αὐτὸ τὸ κρητήριον. — Ἦεν ὁ ἄνωθεν Ζαυφίρις φαίνεται καλὰ τατα διὰ νὰ μὴν ἐφίλαξεν οὔτε τὴν ὑπακοὴν του ὅπου πρέπει νὰ ἔχη εἰς τὸ ἀδελφάτο, οὔτε τὸ σέβας καὶ ἔτρεξεν καὶ ἐσύντησεν τὸ ἔκλαμπρον γουμπέρνιουμ μάλιστα με ἰσάντην ἰαν σφαλτὴν καὶ μαρτυριμένην ἀπὸ τὸν ἴδιον διὰ τέτεια καὶ ἐγένεν καὶ εἰς τὸ ἀδελφάτο μας ἀρκετὴν δουλιὰ καὶ σύνχισις. Τὴν σήμερον συναθρισμένοι ἄλλοι μας καὶ ἐρωτώντας τον ἐμπροσθεν ὀλουῶν ἐάν ἔκαμε καλὰ διὰ αὐτὸ τὸ κίνημα, ὅπου καὶ ἐκ στόματος ἀπεκρίθη ὅτι σφάλῃ καὶ ὑπόκειται εἰς ἐκεῖνο ὅπου τὸν εὐρὴ νὰ καμί, καὶ ἐξετάωντας τὰ παλαιὰ τὰ δεσιμαία τῶν προπατόρων μας, εὐρίσκομεν διὰ τέτοια σφάλματα παιδείσης αὐστηραῖς καὶ μὴν μιμούμενοι τότε ἡμεῖς ἐκείνους τοὺς καιροὺς, γλυκένωντας τὰς παλαιὰς προσταγὰς, ἐρωτήθη ἄλλοι ἡ κινότης εἰς τί τὸν εὐρίσκον ἄξιον παιδείσεως καὶ ὠντας αἱ γνώμαις διάφοραις, ἀπερίσχησαν τὰ περισσότερα βότα διὰ νὰ πλιρῶσι οὐνγκρικα φιορίνια διακόσια διὰ τὸ αὐτὸ κίνημα. Πρὸσπίπτωντας ἄμως καὶ παρακαλώντας ὁ ἴδιος, ἐσυνκατήνεσαν εἰς τὰ οὐνθ 150 ὅπου καὶ τὰ ὑπόφερον θεληματικῶς, παρακαλώντας διὰ νὰ τὸν συνχωρηθῇ τὸ σφάλμα καὶ οὕτως ἔμεινεν. Ζιὰ δὲ τὸ ἀργαστήρι ὅπου ἔχει νὰ ἀνίξῃ, κατὰ τὴν προσταγὴν τὴν βασιλικὴν καὶ ὥρα πάλιν ξαναβεβαιώμεν εἰς τὴν ἰδίαν ἰσάντηγια, ὅπου ἐστάλθη ἀπὸ τὸ ἔκλαμπρον γουμπέρνιουμ εἰς τοὺς 16(3 Μαρτίου 6 κατὰ τὸ νέον, προστάζει ὅτι νὰ ἐξεταχθῇ ὁ σερμαγιὸς τοῦ αὐτοῦ Ζαυφίρι πρέδα, ἀκολουθῶντας τὴν βασιλικὴν νόρμαν ὅπου ἐδόθη εἰς τοὺς 1662.

Ἦεν ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἔχη νὰ φανερωνῇ εἰς τὸ ἀδελφάτο μας τὸν σερμαγιὸν τον με δύο ἀξιόπιστους ἐγγιτάς, διὰ νὰ δοθῇ μέσα εἰς τὸ ἔκλαμπρον γουμπέρνιουμ νὰ τελιώσι ἡ ὑπόθεσις του καὶ εἰς τὴν κομπανίαν νὰ ὀδοῖ ὀμολογια, ὡς ἔδωσαν καὶ ἄλλοι πραγματευταῖ ἰποῦ ἐσέβηκαν εἰς τὰ ἀδελφάτο, φιλάσωντας καὶ αὐτὸ βεβαιώτατα. νὰ μὴν εἶναι σύντροφος με ἔξενον, με πινὴν ὅτι τοῦ κλητε τὸ ἀργαστήρι, ἐάν φανερωθῇ ὅτι ἔχει εἰς αὐτὸ τὸ ἀργαστήρι ἔξενον σύντροφον ὅπου δὲν εἶναι ἀπὸ τὴν κομπανίαν μας.

Καὶ ἔστω εἰς ἐνδειξιν.
Γεώργιος Ι. Μάρκου
νῦν προσετώς
Μανικιάτης Σαφφάνος
Μανικιάτης Σαφφάνος

Θωμᾶς Βελλερᾶς
Κωνσταντίνος Ἀρπάσις
Κυρήττης χατζὴ εὐχου

Γεώργιος Βελλερᾶς.

Ιωάννης χατζὴ Πέτρος Λουκᾶ ἐπίτροπος τοῦ καπετάνου με ἄλλον τὴν ἐξωτέραν.

<Traducere> :

Deoarece pricina lui Zamfir Preda continuă de la 1782 august 1, cind a încercat să deschidă o prăvălie în cetatea Sibiului, dorind și el să trăiască și să aibă o prăvălie în care să vîndă cu amănuntul, și a înaintat și un memoriu către prea strălucitul guvernium scriind multe lucruri care n-au fost așa cum le-a scris și deoarece a sosit răspunsul de la prea strălucitul guvernium la Compania noastră în anul de mai sus 1782 aug. 15 împreună cu instanția sa — pe care citindu-o ne-am mirat de faptul că a putut să scrie atîtea lucruri neadevărate — el a fost chemat îndată și fiind întrebat pentru cele ce a scris, a răspuns că proctorul său chipurile a făcut greșala, neînțelegind cele spuse lui. Cu toate acestea, noi am înțeles mai bine/chestiunea/ și anume că scopul lui a fost ca prin aceste cuvinte să dobîndească ceva avantaje pentru el, iar prea strălucitul guvernium să fie dispus să dea porunca să-și deschidă prăvălie. Însă prea strălucitul guvernium, judecînd cu înțelepciune, ne-a trimis înapoi instanția sa proprie (a lui Preda) la care am răspuns că toate cele scrise în memoriu n-au fost adevărate, după cum el însuși a mărturisit în fața nobilului Bürgermeister, fiind prezent și nobilul Fronensein, și în fața nobilului proestos domnul Gheorghe Marcu și chir Gheorghe Safranu și anume că proctorul nu l-a înțeles și că ceea ce a scris către prea strălucitul guvernium nu este adevărat. În sfîrșit chestiunea fiind confuză prin cuvinte, Compania noastră a înaintat după mult timp /un memoriu/ către prea-strălucitul guvernium că această Companie posedă un decret imperial — fiindu-i acordat cu bunăvoință care poruncește că fiecare membru al acestei Companii, cind are ceva de cerut de la breaslă (Companie) sau să se bucure de ceva, sau cind vrea să intre în breaslă, mai întii trebuie să vină la proestosul care se va afla în fruntea Companiei, către care să-și arate supunerea și respectul său. Și abia atunci proestosul împreună cu jurații vor înainta chestiunea, dacă va fi întemeiată și acceptabilă, la prea-strălucitul guvernium, însă dacă chestiunea este de mică importanță și nu privește o judecătorie mai mare, atunci chestiunea să fie rezolvată la această judecătorie /a Companiei/. Așa dar se vede clar că sus-numitul Zamfir n-a ținut seama nici de supunerea sa pe care trebuie să o aibă în breaslă, nici de respect și a mers pînă acolo încît a supărat și pe prea strălucitul guvernium mai ales cu o instanție falsă, confirmată de el însuși, pentru asemenea lucruri, iar nouă ne-a produs destulă bătaie de cap și confuzie. Astăzi fiind noi toți adunați și întrebîndu-l în fața tuturor, cu privire la acest procedeu, dacă a făcut bine — acesta a răspuns și prin viu grai că a greșit și că se supune la orice pedeapsă — și cercetînd vechile legiuri ale strămoșilor noștri pentru asemenea greșeli, am găsit pedepse aspre, iar noi acum neimîtînd acele timpuri și imblinzind poruncile vechi, a fost întrebată întreaga comunitate cu ce îl găsește vinovat de pedeapsă și fiind păreri diferite, cei mai mulți au votat ca el să plătească două sute florini ungurești pentru această comportare. Însă căzînd în genunchi și rugîndu-se el însuși, au consimțit la fl. ung. 150 pe care i-a suportat de bunăvoie, rugîndu-se să i se ierte greșala și chestiunea a rămas astfel. În ceea ce privește prăvălia pe care trebuie să o deschidă, noi și acum certificăm din nou în aceeași instanție, care a fost trimisă de prea strălucitul guvernium la 1783 mart. 6 stil nou, că, potrivit cu porunca împărătească, să fie cercetat capitalul numitului Zamfir Preda, urmînd norma împărătească dată în 1772. Așa dar în curînd el trebuie să declare la breasta noastră cu doi giranți vrednici de încredere capitalul său ca /declarația/ să se dea prea strălucitului guvernium și astfel să ia sfîrșit chestiunea sa, iar către Companie să dea un zapis, după cum au dat și alți negustori care au intrat în breaslă, păzînd și acest lucru cu cea mai mare fermitate; să nu fie tovarăș /de negoț/ cu un străin, sub pedeapsă că i se va închide prăvălia, dacă va fi dovedit că în această prăvălie are un tovarăș străin, care nu este din Compania noastră. Și să fie ca dovadă.

Gheorghe I. Marcu
Actual proestos,
Manicati Safranu

Toma Vilara
Constantin Arpaș
Chiriți Hagi Tihu

Gheorghe Vilara

Ioan Hagi Petru Luca episcopul și căpitanului
cu toți membri comuni

1790 aprilie 1 Sibiu. Teodosie Constantin Cecherdechi, originar din Melenic, se obligă cu prilejul intrării sale în Companie, să se supună orin-
duirilor ei.

Μ' τὸ παρόν μου γράμμα διαλαμβάνω ἐγὼ ὁ ὑπακώτων γεγραμμένος Θεοδόσιος Τζικ-
ερδέκι ἐξ Μελνίκων τὸ πὼς ἤλθον καὶ ἐπαράκασα τοὺς ἐντίμους πρῶστοὺς καὶ ὅλην τὴν
ἀδελφότητα τῶν πραγματευτῶν Ρωμίων περιεγγράμων Σημηπνίου διὰ τὴν μετὰ παρόν καὶ
συναριθμίσουν εἰς τὴν κομπανίαν, ὑποτασσομενος κατὰ πάντα νὰ εἶμαι εὐπειθὴς καὶ ὑποχρεὸς
εἰς τοὺς νόμους τῆς ἀδελφότητός, φυλάττωνίαν ἀσφαλῶς, πειθόμενος εἰς τὰς πρροσταγὰς τοῦ
τυχόντος πρῶστοτός καὶ συνέδρους αὐτοῦ μετὰ ὑπακὸν καὶ δίχως ἐναντιώματα. Ομοίως καὶ μετὰ
ἄλλα τὰ ἐπιλοιπα συναδέλφια τῆς κοινότητος νὰ ἔχω τὴν πρέπουσαν ἀγάπην καὶ ὑπακοήν.
Καθὼς οἱ νόμοι φανερόνουν τοῦ παλαιοῦ κώδικος τῆς κομπανίας, νὰ μὴν ὑπεραίρωμαι εὐθὺς
εἰς ἐπάρεσεις καὶ πρωτοκαθδρείαις καὶ ὀφίγια τῆς αὐτῆς κομπανίας ἀλλὰ προσμεινόντας ὅλα
τὸν καιρόντων, καὶ πολτεῖαν μου τὴν σεμνήν καὶ ἀκλήν τὸσον εἰς τὰς συνάξεις τῆς κοινότητος,
ἅσον καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ζιζάνια εἰς τοὺς φατούρους τῶν πραγματευτῶν καὶ δούλους νὰ μὴν
διασπύρω λόγῳ, ἢ νὰ τοὺς πάρω αὐγατίωντας ταῖς ρόγαις, κάντε νοίκια σπητίων τῶν συνα-
δελφῶν ἢ καὶ ἀργαστήρια. Νὰ εἶχω νὰ πειρῶσσω ἐκεῖνα ἵποδο μετὰ εὐρον εὐλόγον ἀπὸ τὴν κρίσιν
δωσῆματα καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα τοῦ ἀδελφάτου, πειθόμενος εἰς τὰς κρίσεις εἰρηνικά καὶ χωρίζοντάς
αὐταίς, νὰ ἀπέμω ἀπὸ κάθε πρεζαρικατικῆς ὡσαν βασιλεία πράγματα καὶ ἄλλα μαδέμια ἐμπο-
δισμένα τοῦ θιλαετίου. Ἐάν λοιπόν δὲν φυλάξω ὅλα τὰ ἄνωθεν γεγραμμένα, ἀλλὰ φανῶ ἔνοχος
ὡς ἔχω νὰ γερεμετιθῶ μετὰ νῆμτγικα ζ συχ-εὐθὺς καὶ νὰ εὐγῶ ἀπο τὸν ἀριθμὸν ἀδελφότητος.
Πρὸς τούτας, ἐάν καμὴν παλαιὰν κρίσιν ἔχει τινὰς καὶ ἐμοῦ, νὰ μὴν ἔχω νὰ θεωρηθῆ εἰ
τὸ κριτήριον τῆς κομπανίας, παρὰ μόνον ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἂν μοῦ τειγῆ.
Διὰ ἀσφαλείαν λοιπὸν δῶσ :%ὸ παρόν μου εἰς τὴν δεξιὴν καὶ τῶν νῦν καὶ τῶν μελλόντων
στερεώνωντας μετὰ τὴν ὑπογραφήν καὶ δούλαν. Καὶ ἔστω εἰς ἐνδειξήν.
Σημηπῆν, τῆ 1=τῆ Ἀπρῆλ. 1790

<locul pecetii> Θεοδόσιος Κοιντ [αὐτοῦ]

Τγκερδεκι, βαβκίονω τα ἀνοθεν

Traducere) t

Eu subsemnatul Teodosie Cecherdechi din Melenic declar prin prezenta scrisoare că
am venit și am rugat pe cinstiții proești și întreaga breaslă (Companie) a negustorilor pri-
vilegiați greci să mă primească și să mă numere în Companie, angajându-mă cu totul să
fiu ascultător și obligat față de legile breslei (Compania), păzindu-le cu fermitate, dînd as-
cultare poruncilor proeștosului, precum și asesorilor acestuia, cu supunere și fără împotrivire.
De asemenea și față de toți ceilalți confrăți din comunitate să arăt dragostea și supunerea
cuvenită. Potrivit cu legile vechiului codice al Companiei, nu voi aspira imediat după onoruri,
după primele locuri și oficii ale acestei Companii, ci voi aștepta pe toate la timpul lor, și
voi avea o conduită demnă și bună atît în adunările Companiei, cit și în cele ale bisericii.
Nu voi semăna prin cuvinte zizanii în factorii și servitorii negustorilor, sau să-i iau pentru
mine, mărindu-le salariile: de asemenea nu voi mări nici chiriele caselor confrăților sau pră-
văliile. Voi plăti ceea ce mi se va hotări pe cale de judecată, voi plăti dările și alte nevoi
ale breslei (Companiei), supunîndu-mă judecăților ei în chip pașnic și fără certuri, nă voi
abține de la orîșice prevaricație privind lucruri împărătești și alte mademuri interzise în vi-
laet. Dacă însă nu voi păzi pe toate cele scrise mai sus, ci mă voi dovedi vinovat, să fiu
amendat imediat cu 60 fl. nemțești și să ies din numărul breslei. Pe lingă acestea, dacă ci-
neva are vreo veche judecată împotriva mea, judecata să ru fie examinată la judecătoria
Companiei, ci numai de azi înainte, dacă voi avea vreo judecată. Așa dar pentru siguranță
am dat prezenta mea dovadă atît pentru cei de astăzi, cit și pentru cei din viitor, întărîn-
du-o cu semnătura și pecetea mea. Și să fie ca dovadă.

Sibiu, la 1 apr. 1790.

Teodosie Constantin Cecherdechi
adeverez cele de mai sus

Arh. St. Sibiu, Acte Comp. grec. nr. 126, orig.

PROBLEME DE ARHIVISTICĂ

Despre limitele cronologice ale selecționării documentelor

TUDOR MATEESCU

Începînd din secolul al XIX-lea, extinderea domeniului activităților statale, prin includerea unor sfere tot mai largi ale vieții naționale și social-economice, a avut, printre altele, drept consecință sporirea, nemaîntilnită pînă atunci, a cantității documentelor de arhivă¹. Acest fenomen cunoaște o amploare deosebită în secolul al XX-lea, cînd, așa cum aprecia un specialist suedez al problemei, pentru țara sa volumul acestor materiale se dublează în decurs de numai cîteva decenii².

Această situație, conjugată cu imposibilitatea creării de spații noi și tot mai mari pentru depozitare³, a făcut necesară trecerea la selecționarea documentelor și la eliminarea celor socotite a fi lipsite de valoare. Operațiunea, care își are începuturile încă din secolul al XIX-lea, s-a realizat nu în cadrul organelor de stat ale Arhivelor, unde se păstrau, prin excelență, documente istorice, ci în cadrul instituțiilor creatoare de arhivă⁴. Criteriul de bază al selecționării a fost, în general, utilitatea practică, iar faptul că funcționarii însărcinați cu această activitate primeau o parte însemnată din prețul de vânzare către fabricile de hîrtie a documentelor eliminate a dus, în mod obligatoriu, la distrugerea unor piese arhivistice de incontestabilă valoare⁵. Nu s-a cerut permisiunea, sfatul sau îndrumarea specialiștilor de la Arhivele Statului, iar rezultatele operațiunii au determinat atitudinea refractară și negativă sau chiar de teamă a acestora față de selecționarea documentelor⁶. Ei au fost influențați în această atitudine și de documentele vechi valoroase pe care le aveau în grijă și care nu puteau fi distruse, ceea ce îi făcea, involuntar, să aplice aceeași regulă și documentelor moderne⁷.

La început, selecționarea s-a făcut în mod arbitrar și fără nici o regulă, dar după un timp s-a simțit necesitatea emiterii unor reglementări și în acest domeniu.⁸ Primul regulament apare în Rusia, în 1830, urmat de un al doilea în 1845⁹, în Italia — la 1831 în Regatul Neapo-

¹ Gustaw Kalenski, *Record selection*, în „The American Archivist”, XXXIX (1976), nr. 1, p. 26—27, 28.

² Ingvar Andersson, *Le problème du triage dans les archives de l'administration suédoise*, în *Mélanges offerts par ses confrères étrangers à Charles Braibant*, Bruxelles, 1959, p. 2.

³ Gustaw Kalenski, *op. cit.*, p. 29 : „There is no state in the world wealthy enough to erect buildings to house all files, arranged and inventoried, without exception”.

⁴ *Ibidem*, p. 27—28.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*; Ingvar Andersson, *op. cit.*, p. 1.

⁷ Gustaw Kalenski, *op. cit.*, p. 28.

⁸ *Ibidem*, p. 27.

⁹ *Ibidem*.

lelui și la 1839 în Statul Papal¹⁰, pentru ca, în 1832, să fie emis, la curtea împăratului Francisc I al Austriei, un decret detaliat, caracteristic administrației habsburgice, intitulat „Reguli privind eliminarea și distrugerea documentelor nefolositoare din registre și arhive”. Între prevederile acestui regulament apare și criteriul de bază adoptat de arhivistica contemporană în selecționarea documentelor: „Trebuie să se aibă grijă ca, în timpul acestei operațiuni, să nu se destineze distrugerii acele acte care pot fi încă sau pot deveni indispensabile, utile sau importante, ca și altele care, deși nu mai sînt utile pentru uz oficial, au sau pot avea o anumită valoare istorică sau de alt fel”¹¹.

Un decret similar a fost emis în 1833 în Prusia, dar fără a cuprinde criteriul valorii istorice, ceea ce lăsa selecționarea la latitudinea nestînjinită a birourilor administrative. Faptul că acest regulament nu a provocat o pagubă considerabilă documentelor oficiale poate fi atribuit numai mării conștiințiozității și priceperii deosebite a funcționarilor prusieni¹². Curînd sînt adoptate reglementări în acest domeniu și în alte țări: Franța — 1844, Italia unificată — 1875, Anglia — 1877 și 1898. După 1900, acte normative asemănătoare sînt emise într-un număr mare de țări, fie nou introduse, fie înlocuind regulamente mai vechi, unele fiind înnoite ulterior: Egipt — 1902 și 1954, Danemarca — 1902, Olanda — 1919 și 1929, U.R.S.S. — 1919, Franța — 1921 și 1946, Austria — 1923, Portugalia — 1931, Finlanda — 1939, Italia — 1939, S.U.A. — 1943, 1950, Venezuela — 1945, Ungaria — 1951, Polonia — 1951, Iugoslavia — 1952, Suedia — 1953, Turcia — 1956¹³. În unele țări, reglementările de acest fel sînt incluse în legislația referitoare la arhive: Camerun — 1973¹⁴, Pakistan — 1975¹⁵, Algeria — 1977¹⁶, Zair — 1978¹⁷, Chile — 1980¹⁸ etc.¹⁹

Arbitrariul constatat în cursul selecționării documentelor a determinat, încă din secolul al XIX-lea, adoptarea unor măsuri de protejare a documentelor vechi, de netăgăduită valoare istorică. Astfel, în mai multe țări au fost stabilite anumite limite cronologice, conform cărora documentele emise înaintea datelor respective nu pot fi distruse. De regulă se ia în considerare un eveniment semnificativ, îndeosebi de importanță politică, din viața națională a statului²⁰. Motivul principal al interzicerii distrugerii oricărui document dinaintea datei fixate este, în general, numărul redus al acestora și, prin urmare, însemnătatea lor istorică deosebită²¹. Statele mai sărace în arhive, în mod special fostele colonii care și-au cucerit independența după cel de al doilea război mon-

¹⁰ J. H. Collingridge, *The selection of archives for permanent preservation*, in „Archivum”, II (1956), Paris, 1958, p. 26.

¹¹ Gustaw Kalenski, *op. cit.*, p. 27.

¹² *Ibidem*.

¹³ J. H. Collingridge, *op. cit.*, p. 26.

¹⁴ *Archival legislation. Législation archivistique. 1970—1980*, in „Archivum”, XXVIII, München — New York—London—Paris, 1982, p. 92—93.

¹⁵ *Ibidem*, p. 281—282.

¹⁶ *Ibidem*, p. 43.

¹⁷ *Ibidem*, p. 433.

¹⁸ *Ibidem*, p. 123—124.

¹⁹ Vezi și Charles Braibant, Robert—Henri Bautier, *Une table ronde utile a l'histoire*, Paris, 1958, p. 38—39.

²⁰ Gustaw Kalenski, *op. cit.*, p. 31; J. H. Collingridge, *op. cit.*, p. 32.

²¹ Gustaw Kalenski, *op. cit.*, p. 31.

dial, au stabilit limite cronologice mult mai târzii în comparație cu statele dezvoltate, aproape toate deținătoare ale unor bogate tezaure arhivistice.

Astfel, în Imperiul rus, limita cronologică a fost fixată la 1811, anul precedent războiului franco-rus din 1812²². În Imperiul austro-ungar, pînă la destrămarea acestui stat, a fost stabilit ca limită înainte de care nu putea fi eliminat nici un document de arhivă anul 1815, data Congresului de la Viena²³. În Franța s-a luat în considerare anul 1830, respectiv „Revoluția din iulie”²⁴, care a pus capăt regalității Bourbonilor. Mai târziu, în 1936, o anchetă efectuată în rîndul arhiviștilor francezi cu privire la oportunitatea selecționării în arhivele dinainte de 1800 a primit, de la majoritatea acestora, răspunsuri negative²⁵.

În Anglia, limita cronologică a selecționării documentelor o constituie anul 1660²⁶, data restaurării monarhiei, prin regele Carol II, după perioada de revoluție și republică. Este cea mai îndepărtată limită în timp, justificată poate de bogăția arhivelor de care dispune această țară. În Danemarca s-a luat drept bază anul 1848²⁷, ultimul al vechiului regim, avîndu-se în vedere faptul că în 1849 s-a trecut la monarhia constituțională. În Italia a fost fixat anul 1870²⁸, care marchează încheierea unificării statale. Pentru Scoția, limita stabilită, 1800²⁹, nu reprezintă altceva decît sfîrșitul unui secol, neavînd nici o semnificație istorică.

O prevedere deosebit de interesantă este cuprinsă în Regulamentul Arhivelor Statului din Turcia („Devlet Arşiv Yönetmeliği”), emis la 19 decembrie 1975, unde sînt statuate următoarele: „Documentele de arhivă din epoca între 1839 și 1923 pot fi distruse prin hotărîrea Consiliului Național al Arhivelor, cu condiția păstrării de reproducere sau fotocopii. Documentele de arhivă anterioare anului 1839 nu pot fi distruse nici un motiv și trebuie să fie păstrate în întregime”³⁰. Au fost luate așadar ca puncte de referință două date fundamentale din istoria Turciei: introducerea ansamblului de reforme cunoscut sub denumirea de „Tanzimat” de către sultanul Abdul-Medjid (1839) și abolirea monarhiei și proclamarea republicii de către Mustafa Kemal (1923). Nevoia protejării documentelor s-a făcut simțită și în cadrul acestei țări, una dintre marile deținătoare de arhive din lume.

În cazul fostelor colonii, care și-au cucerit independența în ultima vreme, cantitatea redusă a arhivelor, dat fiind faptul că metropolele și le-au retras pe cele create sub administrația lor, a făcut ca limitele cronologice ale selecționării documentelor să fie mult apropiate de zilele noastre. Astfel, în Algeria, în Decretul privind Arhivele Naționale (1977),

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem* (editorul acestui studiu dă, în mod eronat, anul 1850); *Manuel d'archivistique*, Paris, 1970, p. 165. Vezi și J. H. Collingridge, *op. cit.*, p. 32, unde se afirmă, probabil dintr-o confuzie, că limita pentru Franța este anul 1800.

²⁵ *Manuel d'archivistique*, p. 165, nota 3. S-a stabilit, în același timp, ca documentele anterioare anului 1830, aflate în dublu exemplar, să nu fie păstrate în același loc, ci în depozite diferite, situate cit mai departe posibil unul de altul. (*Ibidem*, p. 165).

²⁶ *Ibidem*; J. H. Collingridge, *op. cit.*, p. 32.

²⁷ *Manuel d'archivistique*, p. 165; J. H. Collingridge, *op. cit.*, p. 32.

²⁸ *Manuel d'archivistique*, p. 165; J. H. Collingridge, *op. cit.*, p. 32.

²⁹ J. H. Collingridge, *op. cit.*, p. 32.

³⁰ *Archival legislation...*, p. 385.

se interzice eliminarea „izvoarelor documentare anterioare lunii iulie 1962”³¹, ceea ce coincide cu obținerea independenței acestei țări. În Zair, în legea asupra Arhivelor, emisă în 1978, limita selecționării documentelor este chiar data de zi a acestui eveniment: 30 iunie 1960³².

Reputatul arhivist și istoric polonez Gustaw Kalenski (1881—1943) arăta într-un studiu publicat în 1934, exagerând, desigur, că „aproape fiecare țară, cu excepția Poloniei, a stabilit anumite limite cronologice conform cărora documentele emise înaintea acestor date nu pot fi distruse”. El a propus pentru Polonia anul 1867, care nu a putut fi adoptat datorită semnificațiilor cu totul secundare pe care le prezenta: introducerea în acel an a limbii ruse în administrație în teritoriile poloneze din cadrul Imperiului rus, decretarea autonomiei locale în partea stăpinită de Austria (1866) și intrarea, tot în 1866, a Marelui ducat de Poznan în Confederația Germaniei de Nord³³.

În afara unor date precise înainte de care nu este admisă selecționarea, unele țări au avut în vedere perioade ulterioare de însemnătate istorică deosebită pentru care eliminarea documentelor de arhivă este de asemenea interzisă sau cel puțin îngrădită. Astfel, în Rusia sovietică s-au stabilit în acest sens două perioade: 1904—1907 (războiul ruso-japonez și prima revoluție) și 1917—1922 (cea de-a doua revoluție și războiul civil)³⁴. În Polonia s-a fixat perioada 1914—1922 (primul război mondial și începuturile statului polonez modern)³⁵, la care apoi s-a adăugat epoca celui de al doilea război mondial și primii ani postbelici³⁶. Perioada celei de a doua conflagrații mondiale a fost fixată, în mod similar și pentru documentele de arhivă din Italia și Norvegia³⁷.

În ceea ce privește țara noastră, problema selecționării documentelor s-a pus încă din primii ani ai existenței Arhivelor Statului, cauza principală fiind spațiul redus de depozitare de care dispunea această instituție³⁸. S-au emis unele reglementări în acest sens, atât în Moldova cât și în Țara Românească³⁹, și s-au instituit comisii de selecționare în cadrul Arhivelor Statului, din care făceau parte și reprezentanți ai principalelor instituții centrale⁴⁰. Acestea și-au început activitatea în 1844 la București și în 1855 la Iași⁴¹, iar activitatea lor consta în împăr-

³¹ *Ibidem*, p. 43. Vezi și „Archives Nationales”, 7, Alger, 1978, p. 51.

³² *Archival legislation...*, p. 433.

³³ Gustaw Kalenski, *op. cit.*, p. 31.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Charles Braibant, Robert-Henri Eautier, *op. cit.*, p. 46.

³⁷ J. H. Collingridge, *op. cit.*, p. 32.

³⁸ D. Onciul, *Din istoria Arhivelor Statului*, în *Prinos lui D. A. Sturdza la implinirea celor șaptezeci de ani*, Eucurești, 1903, p. 335; *Istoricul Arhivelor Statului, 1831—1836*, în *Arhivele Statului, 125 ani de activitate, 1831—1856*, București, 1957, p. 100, 104; Tudor Mateescu, *Din istoricul selecționării materialelor documentare în țara noastră: „Comisia pentru cercetarea și alegerea delor”*, în „Culegere de referate”, vol. II, Eucurești, 1974, p. 206—207.

³⁹ *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 100, 104, 106.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 102; Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 209.

⁴¹ D. Onciul, *op. cit.*, p. 335; *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 102, 108; Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 209.

țirea dosarelor în „trebuincioase” și „netrebuincioase”⁴², ultimele urmînd ca, după 30 de ani de la data încheierii în Țara Românească și după 10 ani în Moldova, să fie distruse prin ardere⁴³. Singurul criteriu al selecționării efectuate de aceste comisii era utilitatea practică, imediată a documentelor⁴⁴, procedeu deosebit de periculos, avînd în vedere și lipsa de competență a unora dintre membri⁴⁵. După un timp, lucrările celor două comisii au fost suspendate, iar hotărîrile lor n-au mai fost aplicate⁴⁶. Acest fapt a fost deosebit de salutar pentru arhivele românești și pentru știința istorică din țara noastră⁴⁷, deoarece, așa cum aprecia mai tîrziu Dimitre Oneiul, director general al Arhivelor Statului, „după valoarea lor istorică”, multe dintre dosarele considerate „netrebuincioase” erau „mai prețioase decît altele alese spre a fi păstrate”⁴⁸.

Multă vreme nu s-a avut însă în vedere problema limitării cronologice a selecționării documentelor. Unul dintre cei mai de seamă specialiști a apreciat chiar că selecționarea este necesară la noi „atît pentru arhivele vechi, care în marea lor majoritate sînt răvășite, cit și pentru cele din prezent și viitor”⁴⁹. Cu toate acestea, în mod vag, s-a încercat introducerea unei reglementări care, deși fără o exprimare expresă, ar putea fi interpretată ca o limitare în timp a selecționării. Astfel, în „Legea pentru organizarea Arhivelor Statului” din anul 1925 se prevede la art. 8: „Arhivele județene și comunale cari posedă acte și documente, sigilii, manuscrise sau piese eraldice anterioare anului 1881, sînt obligate să le înainteze direcțiunilor Arhivelor Statului din regiunile respective”. De asemenea, la art. 7 figurează următoarele: „Organele Arhivelor Statului sînt obligate să păstreze copii autentice de pe toate actele mai vechi de anul 1881, ce se vor prezenta spre traducere sau transcriere”⁵⁰. prevederea de la art. 8 apare cu o ușoară completare în „Legea nr. 64 din 5 aprilie 1932 pentru modificarea unor dispozițiuni din Legea pentru organizarea Arhivelor Statului”, în sensul că erau exceptate „acele piese cari au legătură strînsă cu localitatea însăși și care urmează a fi păstrate alături cu muzeele și bibliotecile din localitate”⁵¹.

Trebuie observat mai întii faptul că nu toți deținătorii unor astfel de documente aveau obligația de a le depune la Arhivele Statului. În afară de aceasta, anul 1881 — proclamarea regatului — nu avea decît o semnificație secundară în istoria țării noastre, nefiind deci cea mai potrivita dată pentru stabilirea limitei cronologice a selecționării documentelor. Chiar așa fiind, aceste prevederi, în general, nici nu au fost aplicate. Problema limitării în timp a selecționării rămînea de fapt neabordată încă.

Abia în anul 1935 au fost emise „Instrucțiuni pentru ordonarea, inventarierea și expertiza materialelor documentare din depozitele Arhi-

⁴² D. Onciul, *op. cit.*, p. 335; *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 100, 102; Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 208.

⁴³ *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 102, 106.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 100, 104; Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 217.

⁴⁵ Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 217.

⁴⁶ D. Onciul, *op. cit.*, p. 335; *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 102, 108.

⁴⁷ *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 104, 108.

⁴⁸ D. Onciul, *op. cit.*, p. 335.

⁴⁹ Aurelian Sacerdoteanu, *Arhivistica*, București, 1970, p. 144.

⁵⁰ „Monitorul oficial”, nr. 153 din 15 iulie 1925, p. 8394—8395.

⁵¹ *Ibidem*, partea I, nr. 81 din 5 aprilie 1932, p. 2235.

velor Statului”, în care, la art. 121, se stabileau următoarele: „Materialele documentare create pînă în anul 1878 inclusiv în Țara Românească și Moldova și cele create pînă în 1920 în Transilvania, Banat și Bucovina, se păstrează în întregime, expertiza și selecționarea acestora putînd fi efectuată numai în anumite cazuri și cu aprobarea șefului D.G.A.S.” Decretul nr. 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național nu cuprinde însă această prevedere.

Cele două limite cronologice au la bază date istorice de referință: recunoașterea internațională a independenței de stat a României (1878) și recunoașterea internațională a desăvîrșirii unității statale (1920). Această prevedere, deși reprezintă un pas înainte pe linia protejării documentelor, prezintă totuși serioase lacune. În primul rînd, ea se referă numai la documentele aflate în depozitele Arhivelor Statului, fiind așadar lăsate în afară cele existente la alți deținători: instituții, întreprinderi, persoane fizice. În al doilea rînd, chiar pentru Arhivele Statului este lăsată o porțiță deschisă selecționării documentelor anterioare celor două date fixate. Acest fapt a generat numeroase abuzuri, îndeosebi în perioada 1974—1984, cînd conducerea de atunci a Direcției Generale a Arhivelor Statului a aprobat și chiar a încurajat eliminarea unor documente vechi, unele în alfabet chirilic, producîndu-se astfel pierderi ireparabile pentru zestrea de mărturii istorice ale țării. Se adaugă și situația că instrucțiunile amintite fiind de uz intern și de altfel abrogate după cîtiva ani, prevederea respectivă a putut fi cunoscută numai de către un cerc restrîns de specialiști.

Considerăm de aceea ca fiind absolut necesară cuprinderea, în mod expres, în viitoarea lege a Arhivelor a limitării cronologice a selecționării documentelor, cu menținerea celor două date (1878 și 1920), care ni se par judicios stabilite. Totodată, această prevedere nu trebuie să se reducă numai la documentele din depozitele Arhivelor Statului, ci să fie extinsă și la cele care se găsesc la alți deținători, inclusiv la persoanele fizice. Ar fi o măsură merită să contribuie la protejarea unor izvoare autentice, de cea mai mare însemnătate pentru istoria țării.

R É S U M É

Le triage des documents, une des plus importantes parties de l'activité archivistique moderne, connaît, dans son application pratique, des certains aspects extrêmement difficiles. Dès le XIXème siècle, les abus ou l'irresponsabilité dans ce domaine ont déterminé l'intervention de l'autorité, pour établir des certaines limites chronologiques avant lesquelles la sélection et l'élimination des documents ne soit pas permises. À présent, dans plusieurs pays, ces limites sont formellement stipulées dans la législation des archives. Nous considérons qu'il est absolument nécessaire d'introduire ce point dans la future loi des Archives de la Roumanie.

S U M M A R Y

The selection of the documents, which represents one of the most important elements in modern archive-keeping, involves, in its practical side, a series of extremely difficult aspects. Even from the 19th century the abuses and lack of responsibility within this field determined the state authorities to take measures so that certain chronological limits could be fixed before of which the selection and removal of the documents should not be allowed.

Nowadays in many countries these limits are explicitly stipulated in the legislation concerned with the archives. We consider it absolutely necessary to include this provision in the future Romanian Archives Law.

TEHNICA ÎN ARHIVĂ

Tehnologia de restaurare a documentelor și cărții de patrimoniu prin turnare de pastă celulozică

FLOREA OPREA

I. INTRODUCERE

Restaurarea documentelor și filelor de carte de patrimoniu prin utilizarea de pastă celulozică pentru completarea golurilor reprezintă o preocupare importantă pentru numeroase laboratoare din lume. În prezent, majoritatea restauratorilor execută completarea golurilor manual: documentul este așezat pe un blat luminos, se suprapune peste acesta o hîrtie potrivită ca mărime, pe care se marchează cu un ac sau un bisturiu forma golurilor și se detașează din hîrtia de completare fragmentele care se lipesc pe document. Operația este anevoioasă și cu mari consumuri de hîrtie specială, care în țara noastră constituie un produs de import.

Ideea completării golurilor prin utilizare de pastă celulozică este relativ veche, fiind un timp utilizată ca tehnică manuală de turnare cu lingura. Mecanizarea operațiunii a fost inițial lansată de specialiștii sovietici (1), apoi s-a experimentat în Bulgaria (2), după care a fost preluată de austrieci (3), iar mai recent metoda a fost pusă în aplicare în Franța (4, 5) și în alte laboratoare (6—11).

Tehnologia restaurării hîrtiei prin utilizare de pastă celulozică implică numeroase dificultăți care au întîrziat generalizarea sa în toate laboratoarele de restaurare, iar cele care au adoptat deja metoda (Leningrad, Sofia, Ierusalim, Viena, Washington, Paris, Bratislava și altele) o folosesc în mod practic discontinuu, ocazional sau cu randament nesatisfăcător, pînă vor fi depășite detaliile de ordin practic nerezolvate încă. Într-o asemenea situație se găsește în fapt și laboratorul Direcției Generale a Arhivelor Statului, care a construit prin autodotare un aparat prin care se poate asigura turnarea pastei celulozice încă din anul 1975, dar nu s-a reușit să se rezolve pînă în prezent în mod satisfăcător restul problemelor tehnologice ce trebuie să asigure randamentul și calitatea lucrărilor de restaurare.

Prezenta lucrare își propune să răspundă acestor probleme printr-un proiect de tehnologie care urmează să fie îmbunătățită în condițiile practice concrete. În fapt, un flux tehnologic de restaurare prin utilizarea de pastă celulozică implică următoarele aspecte :

II. ASIGURAREA APARATELOR DE LUCRU

La acest capitol, foarte adesea cei care au abordat metoda s-au limitat la construirea aparatului de turnare care, în linii mari, nu diferă de un formator de foi utilizat în industria hîrtiei. Analizînd necesitățile

de lucru și experiența comparativă obținută în diferite laboratoare care s-au preocupat de punerea la punct a tehnologiei, rezultă însă necesitatea unor sisteme de aparate după cum urmează :

1. *Moară de laborator pentru măcinat celuloza.* În situația unor dificultăți de procurare, se recurge la colaborarea cu fabrici de hîrtie apropiate, care livrează celuloza gata măcinată. Pentru completarea golurilor se va urmări ca aceasta să fie livrată la un grad de măcinare de 53° SR.

2. *Aparatul Schopper—Riegler* — este utilizat pentru determinarea gradului de măcinare de care depinde buna împîslire a fibrelor în masa turnată și „sudarea” acestora cu marginile documentului ce se restaurează.

3. *Agitatorul—dezintegrator* — asigură omogenizarea fibrelor de celuloză în suspensia ce urmează a fi utilizată. O suspensie neomogenizată perfect nu este utilizabilă.

4. *Aparatul de turnare a pastei celulozice.* Acest aparat are un principiu de lucru relativ simplu : suspensia de pastă celulozică în apă se toarnă într-un bazin a cărui bază este reprezentată de o sită, pe care este așezat documentul deteriorat. O sucțiune rapidă aplicată sub sită absoarbe și elimină apa, în vreme ce pasta celulozică este reținută preferențial în zonele de gol ale documentului. De obicei, această sucțiune se realizează prin evacuarea bruscă a apei printr-un bazin aflat sub sita de turnare. Pentru a fi utilizat, aparatul de turnare trebuie să aibă sita dreptunghiulară, la dimensiuni convenabile și să permită manevre de lucru cît mai ușoare. O grilă mobilă așezată deasupra documentului joacă rolul de antiflot, împiedicînd flotarea liberă a hîrtiei în apă. Aparatul construit în laboratorul nostru are sita de 38,5 × 49 cm, iar bazinul are cutia rabatabilă, pentru a permite accesul la sită. Sucțiunea apei se face prin căderea acesteia la deschiderea unei supape, antrenate cu o pedală de picior.

5. *Balanța de laborator* — trebuie să asigure cîntărirea exprimată în grame cu 2 zecimale.

6. *Micrometrul* pentru măsurat grosimea hîrtiei, cu o exactitate de 0,01 mm.

7. *Aparatul de uscat* — ce urmează a fi utilizat la uscarea hîrtilor. Acesta poate funcționa pe principiul circulației de aer cald sau pe principiul tamburului cald, comparabil cu cele folosite la uscarea fotografiilor.

8. *Presa rece sau caldă* — este utilizată la satinarea (călcarea) hîrtiei turnate și a celor care au fost tratate umed.

9. *Foarfece mecanică* (papșerul) — se utilizează la tăierea rapidă a excesului de margine rezultat din turnare.

10. *Masa de restaurare cu blat lumînat* — servește la controlul calității lucrărilor și la alte operațiuni de restaurare.

În afară de acestea, sînt necesare o serie de instrumente specifice : tase de laborator, pensule din păr și din sîrmă, bisturie, foarfeci, site textile, materiale absorbante etc.

III. MATERIALELE DE COMPLETARE

Pentru completarea golurilor se folosesc fibre de celuloză din bambac măcinate la 53° SR. Suspensia se prepară inițial în concentrație de 1%, iar după omogenizare în agitatorul—dezintegrator se dispersează în bazinul aparatului de turnare, pînă se realizează concentrația de lucru

între 1 :1.000 și 1 :10.000. De pildă, dacă din calcul ne rezultă că trebuie să turnăm 3,45 grame pastă, vom utiliza 345 ml. suspensie 1% pe care o vom turna în bazin, în care se află 3,5—35 l. apă, în funcție de dimensiunile bazinului, ținând cont de faptul că înălțimea coloanei de apă trebuie să fie de 7—10 cm.

Ca adezivi de încliere se utilizează :

- Metil-celuloză (25 g/litru în apă caldă);
- Amidon 10% (umflare la rece și încălzire);
- Amestec de amidon și metil-celuloză din soluțiile de mai sus în proporția 1 :1;
- Carboximetil celuloză (25 g/litru în apă rece);
- Alcool polivinilic 8% (umflare la rece și amestec la cald cu agitare continuă sau preparare la autoclav la 107°C);
- Amestec de alcool polivinilic cu unul sau altul din adezivii enumerați mai sus, în proporție de 1 :1.

Valoarea de pH a adezivilor se verifică și se corectează la nevoie cu bicarbonat de calciu. În cazul preparării unor cantități mai mari de adeziv, se asigură conservarea acestuia prin adăugirea unei substanțe dezinfectante în doză corespunzătoare.

IV. PREGĂTIREA FILELOR

Pentru completarea golurilor, filele trebuie să fie curățate de toate elementele străine, cum ar fi : pete diferite, lipituri, straturi de impurități etc. După uscarea și netezire se stabilesc prin măsurători : greutatea fiecărei file, exprimată în grame, cu o exactitate de două zecimale; grosimea medie a fiecărei file, exprimată în milimetri, cu o exactitate de două zecimale.

De asemenea, se asigură dezinfectarea și neutralizarea acestora, iar la nevoie se face fixarea textelor hidrosolubile sau care migrează în apă. Se analizează starea conturilor hîrtiei în zonele de gol și, la nevoie, se execută o scămoșare marginală lejeră, folosind o pensulă din oțel pentru a crea condițiile unei bune împislriri pe linia de sutură cu pasta turnată.

Înainte de a fi supuse operațiunii de completare a golurilor, hîrtia se supune hidratării complete prin ținerea în apă timp de cel puțin 12 ore, dar nu mai mult de 24 de ore. Timpul de hidratare poate fi de 4 ore, dacă operațiunea se execută în vid. Dacă operațiunea de hidratare prealabilă este omisă, la hîrțile asupra cărora s-a executat completarea golurilor prin turnare de pastă vor apare deformări de suprafață, determinate de lipsa uniformității de deformare la umiditate a pastei complet hidratată și a hîrtilor care suferă o umectare sumară în timpul turnării.

V. CALCULUL CANTITĂȚII DE PASTĂ

Mașinile care asigură completarea cu pastă a golurilor aduc cu certitudine o ameliorare remarcabilă a procedeelelor de restaurare și o accelerare considerabilă a procesului. O operațiune prealabilă indispensabilă o constituie însă determinarea precisă a cantității de pastă ce trebuie adăugată pentru a obține o completare a golurilor la un gramaj omolog

celui pe care îl are originalul. Pentru a calcula această cantitate se practică în prezent 3 metode :

1. Metoda intuitivă, care constă în aproximarea liberă, fără măsurători a necesarului de pastă. Fără îndoială că prin această metodă este dificil să se realizeze grosimi de turnare identice cu grosimea hîrtiei ce se completează.

2. Metoda de calcul al suprafeței de gol, care constă din plasarea documentului degradat pe o coală de hîrtie milimetrică, pe care se stabilește conturul ce va trebui să-l aibă documentul după restaurare, iar în interiorul acestui contur se calculează vizual, atît pentru suprafața de gol, precum și pentru suprafața întreagă, numărul de milimetri pătrați. Apoi, printr-o regulă de 3 simplă, se calculează greutatea hîrtiei care lipsește (= greutatea pastei ce se toarnă), corelată cu greutatea filei nerestaurate.

Toate aceste operațiuni chiar executate cu dexteritate de un operator versat, sînt lungi și anevoioase făcînd metoda inefficientă. Specialiștii francezi (4) au pus recent aceste operațiuni pe seama unui calculator electronic, cuplat cu un cititor optic și o balanță de precizie, reușind să afle cantitatea de pastă necesară în aproximativ 4-5 minute.

Fără îndoială că procedura este bună dacă omitem costul foarte ridicat al activității și supraîncălzirea spațiului de lucru cu aparatura electronică respectivă și cu mijloacele de climatizare care-i fac posibilă funcționarea pe termen lung.

3. Metoda gravimetrică. Neajunsurile legate de primele două metode ne-au determinat să analizăm posibilitatea de simplificare a procedurii de calcul al cantității de pastă și de realizare a acestui calcul într-un timp acceptabil din punct de vedere practic. În acest mod, am pus la punct metoda gravimetrică de calcul al cantității de pastă, care permite unui operator cu calificare medie și fără o experiență deosebită să răspundă în 4-5 minute, pe baza cîntăririi documentului și a măsurării grosimii acestuia, la întrebarea privind cantitatea de pastă necesară. Viteza de calcul este prin urmare aceeași cu cea realizată de sistemul francez, fără a se utiliza însă aparatura atît de scumpă.

Metoda gravimetrică de calcul al cantității de pastă a fost obținută pe baza următoarei demonstrații : la turnarea unei mostre de hîrtie pe un aparat cu sită, greutatea totală a colii turnate (W) este dată de formula :

$$(1) \quad W = S \times G \times g$$

în care

S = Suprafața de turnare exprimată în cm. p.

G = Grosimea hîrtiei exprimată în cm.

g = Greutatea volumetrică a hîrtiei uscate exprimată în grame/cm. cubi

Pe bază de măsurători practice, s-a stabilit că greutatea volumetrică medie a hîrtilor fabricate pînă la jumătatea secolului al XVIII-lea, ca și a hîrtilor obținute prin turnare pe aparat este $g = 0,5 \text{ gr./cm}^3$. Este știut că acest tip de hîrtii erau executate manual sau, în primele fabrici de hîrtie, din fibre lungi, în general din bumbac sau în, aveau o

încleiere și o satinare medie spre slabă și nu se foloseau agenți de umplere.

Pentru măsurarea grosimii hirtiei se folosește un micrometru de laborator care este gradat în diviziuni de milimetru. Introducerea directă a grosimii citite pe micrometru în formulă trebuie făcută sub forma $G/10$ cm ($G_{mm} = G/10_{cm}$).

În acest caz formula (1) devine :

$$W = S \times 0.1 G \times 0,5$$

$$W = 0,05 S \times G$$

$$(2) \quad W = \frac{S}{20} \times G$$

În cazul în care pe sită se așează o filă de carte sau de document din care lipsesc părți datorită degradării sau faptului că hirtia respectivă nu acoperă integral sita de turnare, apare necesitatea calculării suprafeței reale de turnare pentru umplerea golurilor. Această suprafață va fi exprimată de diferența dintre suprafața sitei (S) și suprafața documentului. În condițiile aceluiași parametri de grosime și greutate volumetrică ale filei degradate și ale hirtiei turnate, cantitatea de pastă pentru completarea golurilor (q) va fi exprimată de diferența dintre greutatea totală a colii întregi ce se poate obține pe sită (W) și greutatea documentului (w) ce trebuie restaurat și care obturează sita cu părțile sale întregi.

Prin urmare :

$q = W - w$ dar, înlocuind pe W cu valoarea sa din formula (2), vom avea :

$$(3) \quad q = \frac{S}{20} \times G - w$$

În situația concretă de lucru, suprafața sitei de turnare (S) este cunoscută, iar $\frac{S}{20}$ devine o constantă K, specifică fiecărui tip de aparat.

De pildă, în laboratorul nostru sita de turnare are dimensiunile 38,5 cm. \times 49 cm., rezultând o suprafață de turnare totală de 1.886 cm.p. În acest caz $K = \frac{1.886}{20} = 94,3$.

În aceste condiții, cantitatea de pastă necesară pentru completarea golurilor cu ajutorul aparatului nostru la o hirtie degradată, plus acoperirea restului de sită pe care nu-l acoperă documentul va fi dat de formula

$$q = 94,3 G - w$$

Prin urmare, calculul necesarului de pastă uscată, exprimată în grame, a devenit o operație simplă, bazată pe măsurarea grosimii hirtiei (G) și a greutății acesteia (w), ceea ce nu poate necesita mai mult de 2 minute, iar introducerea în formulă și aflarea rezultatului se realizează în alte 1-2 minute.

Exactitatea formulei a fost verificată pe mostre de hirtie cu suprafețe cunoscute, la care calculul necesității de pastă s-a făcut atît prin produsul dintre suprafața de gol și greutatea/cm.², cit și pe baza formulei propuse, rezultatele fiind identice. O confirmare în plus o aduce și aplicarea formulei la datele furnizate de calculatorul electronic utilizat de francezi. Astfel, într-un exemplu dat de acești specialiști se spune că pentru restaurarea unei file cu greutatea de 4,91 grame și aducerea sa la o suprafață totală de 936 cm.p. sînt necesare 2,09 grame pastă. Deducînd din datele prezentate că fila este o hirtie cu grosimea $G = 0,15$ mm., necesarul de pastă calculat după formula noastră va fi de :

$$\frac{936}{20} \times 0,15 - 4,91 = 2,11 \text{ grame}$$

Prin urmare, valorile sînt identice prin ambele metode dacă admitem că diferența de 0,02 grame (20 miligrame), raportată la o suprafață totală de 936 cm.p. se datorează unor erori tolerabile de măsurare, care pot fi puse pe seama operatorului nostru sau a rotunjirilor operate de calculator la balanța electronică utilizată de francezi.

Greutatea volumetrică a hîrtilor moderne este mai mare de 0,5 grame/cm.c., ajungînd în general la valori de 0,58—0,61 g/cm.c. În aceste situații este necesară operarea în formula (3) a unui corectiv specific. Calculul matematic al acestui corectiv implică dificultăți mai mari, dar pe bază de măsurători practice asupra unui lot de 30 tipuri de hirtii moderne din ultimul secol s-a ajuns la concluzia că determinarea cantității de pastă celulozică în limite acceptabile sub aspectul aproximării se poate face după formula :

$$(4) \quad q = \frac{S}{20} G - w + \frac{w}{6}$$

De fapt corectivul $\frac{w}{6}$ este o variabilă cuprinsă între $\frac{w}{10}$ și $\frac{w}{3}$ în funcție de greutatea volumetrică a hirtiei cu care se lucrează.

Următoarele exemple ilustrează acceptarea condițiilor de aproximare furnizate de aplicarea formulei :

Exemplul 1 : Avem o mostră de hirtie cu următorii parametri cunoscuți :

Suprafața existentă	= 840 cm.p.
Suprafața de gol	= 80 cm.p.
Suprafața inițială	= 920 cm.p.
Grosimea	= 0,09 mm. (= 0,009 cm.)
Greutatea mostrei degradate	= 4,45 grame
Gramajul hirtiei	= 53 gr./mp.
Greutatea volumetrică	= 0,58 gr./cm.c.

Să se afle cantitatea de pastă mecanică necesară pentru completarea zonei de gol de 80 cm.p.

Soluții posibile :

a. Pornind de la gramajul și suprafața de gol ale hîrtiei existente, rezultă că partea de material care lipsește a avut greutatea

$$80 \times \frac{53}{10.000} = 0,42 \text{ grame}$$

În această greutate sînt incluse fără îndoială substanțele auxiliare folosite la fabricarea hîrtiei (de încliere, de umplere).

b. Pornind de la suprafața de gol corelată cu grosimea și greutatea volumetrică a pastei turnate, cantitatea reală de pastă necesară este de

$$80 \times 0,009 \times 0,5 = 0,36 \text{ grame}$$

c. Pornind de la formula propusă și corectată (4), cantitatea de pastă necesară este de

$$\frac{920}{20} \times 0,09 - 4,45 + \frac{4,45}{6} = 0,38 \text{ grame}$$

Valoarea obținută este suficient de apropiată de cea stabilită prin soluția de la pct. b.

Exemplul 2 : Avem o mostră de hîrtie cu următorii parametri cunoscuți :

Suprafața existentă	= 1.750 cm.p.
Suprafața de gol	= 250 cm.p.
Suprafața inițială	= 2.000 cm.p.
Grosimea	= 0,2 mm. (= 0,02 cm.)
Greutatea mostrei degradate	= 21,35 grame
Gramajul	= 122 gr./mp.
Greutatea volumetrică	= 0,61 gr./cm.c

Să se afle cantitatea de pastă necesară pentru completarea zonei de gol de 250 cm.p.

Soluții posibile :

a. Pornind de la gramajul și suprafața de gol ale hîrtiei existente, rezultă că partea de material care lipsește a avut greutatea de

$$250 \times \frac{122}{10.000} = 3,05 \text{ grame}$$

În această greutate sînt incluse și substanțele auxiliare folosite la fabricarea hîrtiei.

b. Pornind de la suprafața de gol corelată cu grosimea și cu greutatea volumetrică a pastei turnate, cantitatea reală de pastă necesară este de

$$250 \times 0,020 \times 0,5 = 2,50 \text{ grame}$$

c. Pornind de la formula propusă și corectată (4), cantitatea de pastă necesară este de

$$\frac{2.000}{20} \times 0,2 - 21,35 + \frac{21,35}{6} = 2,21 \text{ grame}$$

În exemplul nr. 1 hîrtia de completare calculată după formula propusă va fi cu 5 microni mai groasă decît originalul restaurat, iar în exemplul nr. 2 hîrtia de completare va fi mai subțire cu 40 microni față de originalul care are 200 microni.

Erorile ni se par tolerabile sub aspect practic.

VI. TEHNICA TURNĂRII

După curățarea sitei și asigurarea bazinului de turnare se așează pe sita fixă o sită textilă mobilă cu rol de purtător al documentului. Peste sita mobilă se așează documentul hidratat, în plan orizontal, iar deasupra se așează grila antifloror care împiedică hîrtia să floteze liber în apă.

Se introduce apa în bazin pînă ce aceasta depășește cu 7—10 cm suprafața documentului, după care se toarnă cantitatea de suspensie celulozică pregătită din vreme și preluată direct din agitatorul—dezin-tegrator aflat în funcțiune. Turnarea se face cit mai împrăștiat, plimbînd recipientul de turnare deasupra întregii suprafețe a apei. De asemenea, pe tot timpul turnării, apa continuă să pătrundă în bazin prin sită, de jos în sus, avînd dublul rol de a omogeniza pasta turnată și de a crea un pat lichid lipsit de pastă, care va fi primul absorbit și care va direcționa curentul de pastă spre golurile de turnare.

După 10—15 secunde de la terminarea turnării pastei în bazin, se închide robinetul de pătrundere a apei și se apasă pe pedala de evacuare a acesteia, săltînd în același timp grila antifloror, care se scoate din bazin. Pedala se ține deschisă pînă cînd apa scade sub nivelul documentului, fapt vizibil prin dispariția luciului apei, dar marcat și de un zgomot specific de sucțiune a aerului prin fibra turnată. La 3—4 secunde după înregistrarea acestor semnale se eliberează pedala, iar fila se recuperează de pe sită cu suportul textil și se pune la uscat.

După uscare se îndepărtează sita purtătoare, se presează hîrtia, de preferință la cald, și se încheiază prin pensulare în suprafață pe ambele părți. După o nouă uscare, se presează a doua oară, se îndepărtează prin tăiere la foarfeca mecanică excesul de turnare pe linia marginală, dînd documentului aspectul dorit.

VII. SUCCESIUNEA PRACTICĂ A OPERAȚIUNILOR

În activitatea concretă de laborator operațiunile vor avea următoarea succesiune :

- Primirea filelor de laborator ;
- Desfacerea filelor din volume (dacă este cazul) ;
- Curățirea filelor, eventual scămoșarea conturului degradat ;
- Determinarea greutateii și grosimii fiecărei file și aflarea cantității de pastă necesară. Datele se atașează pe un fragment de hîrtie la

fiecare filă, pentru ca filele cu parametri de grosime și tip fizico-mecanic identice să poată fi introduse simultan pe aparat, în funcție de mărirea acestora.

- Supunerea filelor la hidratare;
- Prepararea suspensiei de celuloză 1%;
- Supunerea filelor la turnare pentru completarea golurilor, respectiv așezarea acestora pe aparat. Filele aparținând unor fascicule se așează pe aparat în perechi, la distanța care să corespundă montării în caiete-fascicule.

- Uscarea preliminară;

- Încleiere;

- Presare—netezire;

- Fasonare marginală prin îndepărtarea excesului de turnare;

- Ordonarea filelor după numerotare;

- Predarea la depozit sau la atelierul de legătorie pentru legare.

La operațiunea de uscarea trebuie ținut cont de faptul că hîrtia umedă, fără exces de apă, se dublează în greutate. De pildă, 100 file \times \times 6 grame apă = 0,6 litri care trebuie degajați prin uscarea, ceea ce înseamnă circa 75 ml. apă/oră. În aceste condiții, un uscător electric cu ventilație dirijată este necesar pentru păstrarea condițiilor de lucru.

VIII. PRODUCȚIE PRELIMINATĂ

Se preliminează că 2 lucrători pot asigura operațiunile pregătitoare pentru 50 turnări pe zi, la fiecare turnare putînd fi introduse cel puțin două file. Prin urmare, se scotează o normă pe aparat de cel puțin 100 file/zi față de 8—10 file cît pot realiza cei doi lucrători prin metoda clasică. În aceste condiții, se poate restaura o carte în 3—4 zile, ceea ce implică posibilitatea restaurării a 70—80 volume pe an. Dacă aparatul de turnare permite montarea pe sită a 4 file în loc de 2, se ajunge la restaurarea a circa 150 de volume pe an, ceea ce constituie într-adevăr o performanță față de practica actuală, prin care la o carte se lucrează circa 6 săptămîni.

IX. CONSUMURI PRELIMINATE

La o producție de circa 25.000 file/an, admițînd că necesitățile de completare a golurilor, plus pierderile tehnologice impuse de pasta ce acoperă la fiecare turnare spațiile libere de pe sită, se cifrează la aproximativ 20% din suprafața totală, rezultă un necesar de pastă de circa 5 kg/an, cu o derulare a consumului zilnic de 20 grame pastă uscată.

În afară de aceasta, este necesară cantitatea de aproximativ 2 kg/an adeziv pentru încleiere și 20—30 mp. sită textilă, utilizată ca purtător al documentelor degradate. Pe lîngă acestea sînt necesare hîrtii absorbante, cartoane, hîrtii hidrofobe și alte materiale utilizate în mod curent în laboratorul de restaurare.

În concluzie, putem spune că restaurarea hîrțiilor prin turnare de pastă celulozică pentru completarea golurilor constituie o metodă rapidă

pentru înlocuirea unor operațiuni care în prezent se execută manual și cu mare dificultate. Față de randamentul de 2—3 file/zi executate în prezent de un lucrător, metoda permite un randament de circa 50—100 file/zi/lucrător, ceea ce reprezintă o creștere de peste 16 ori.

Principalul impediment de concepție în aplicarea metodei, respectiv calculul cantității specifice de pastă necesară pentru fiecare filă în parte, a fost depășit printr-o formulă de calcul originală și rapidă, bazată pe măsurători sumare — grosimea și greutatea filei ce trebuie restaurate.

Formula de calcul propusă constituie o noutate în literatura de specialitate, utilizarea sa oferind rezultate comparabile ca exactitate și durată de calcul cu cele realizate de sistemele electronice de calcul experimentate și puse în lucru în străinătate.

Avantajul utilizării acestei formule este reprezentat de eliminarea cheltuielilor și personalului calificat necesitat de utilizarea sistemelor de calcul electronic, precum și de evitarea afectării unor spații suplimentare pentru asemenea sisteme. În plus, metoda de lucru a cărei tehnologie este propusă în acest studiu elimină utilizarea unor hirtii speciale aprovizionate din import.

BIBLIOGRAFIE

- 1 Niukša, J.P.U., *Polocinaia liniia dlia restavrații knig*, în „Dezinfeckia i restavrația bibliotecinih materialov. Sbornik rabot'”, pod re. D. M. Fliata. Leningrad, Gosud, bibl. im. Saltikova—Scedrina, 1959, 67 p. 111.
- 2 Alkalay, Stela, *The chemical laboratory for hygiene. Conservation and restoration of damaged written materials in the National Library „Cyril and Methodius”*, în „Restaurator”, 1, (2), Sofia, 1969, p. 87—91.
- 3 Trobas, K., *Papierrestaurierung in Archiven, Bibliotheken und Sammlungen. Probleme und Methoden*, Akademische Druck — u. Verlagsanstalt, Graz/Austria, 1980, 307 p.
- 4 Favier, Lucie, *Le colmatage des lacunes des papiers anciens aux Archives Nationales. Automatisation du calcul de la quantité de pâte à papier à utiliser*, în „Archives et bibliothèques de Belgique” LVIII (1987), nr. 1—2, p. 111—120.
- 5 Flieder, Francoise, *Méthodes mécanique utilisées en France pour la restauration du papier*, în „Archives et bibliothèques de Belgique”, LVIII (1987), nr. 1—2, p. 135—144.
- 6 Röckl, F., *Vom Blattbildner zum Ansfaserungsgerät*, IADA — Tagungsbericht, Biblos, Bd. 69, Wien, 1973.
- 7 Haupt, W., *Möglichkeiten und Grenzen der partiellen Ansfaserung im Spritzendruckverfahren*, IADA — Mitt., Heft 4 Bd. 3, 1974 und Maltechnik. 3/1976.
- 8 Alkalay, Stela, *Das Labor der National Bibliothek in Sofia*, IADA — Mitt. Heft 31/32, 1969.
- 9 Alkalay, E.B., *The history and development of leaf casting*, în „International Conference on the conservation of library and archive materials and graphic arts”, Cambridge, London, Society of archivists, Institute of Paper Conservation, 1980, p. 187.
- 10 Laursen, P.M., *Mass-scale leaf-casting*, în *The Institute of paper conservation. 10th Anniversary Conference. New Directions in paper conservation*, 14—18 april 1986, Oxford, England, D78—D79.
- 11 Pourtales, L., Leclerc, F., Flieder, F., Bulle, F., Barbier, G., *Le colmatage des papiers détériorés*, în *Les documents graphiques et photographiques: Analyse et conservation. Travaux du Centre de recherches sur la conservation des documents graphiques 1984—1985*, Paris, Archives Nationales, 1986, p. 11—52.

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Diplomați români: Grigore Gafencu (IV)

Primul text pe care-l publicăm în acest număr este un articol al lui Grigore Gafencu, cuprinzând comentariul acestuia vis-à-vis de cartea lui Winston Churchill *Memorii de război*, ca pretext pentru a relata întvederea pe care marele om politic a avut-o cu Stalin la Moscova la 9 octombrie 1944. Respectivul moment, așa cum vom vedea, este una din etapele *vinzării* Europei de est către Uniunea Sovietică. Deși, în ultimul timp, subiectul a fost deseori abordat, modul în care Gafencu reușește cu finețea, unui adevărat analist, să pîtrundă jocurile de culise ale marilor puteri care au participat la împărțirea Europei după al doilea război mondial, ne-a condus la publicarea articolului.

Reiterînd una din ideile sale de bază, în studiul *Statele răsăritene și declarația d-lui Bevin în favoarea Europei Unite*, Grigore Gafencu demonstrează că numai o Europă Unită poate însemna sfîrșitul regimului de ocupație sovietic și o garanție pentru pace.

MILIANA ȘERBU

L'ACCORD CHURCHILL—STALINE *

L'état actuel de l'Europe et la prolongation indéfinie de la guerre froide entretenaient certaines craintes quant à la façon dont avaient été réglés à la fin des hostilités les problèmes européens, et tout spécialement les problèmes de l'Europe de l'Est. Mais il a fallu que l'un des hommes les plus glorieux et les plus admirés de ces temps nous prît par la main et nous guidât à travers les méandres de la politique d'après guerre, pour nous faire saisir les aspects vraiment angoissants de cette politique. Et nous voyons avec une douloureuse surprise comment l'ombre qui recouvre tant d'illusions arrive à ternir jusqu'à la renommée la plus authentique.

Sir Winston CHURCHILL dans ses *Mémoires de Guerre* relate ainsi l'entrevue qu'il eut avec STALINE à Moscou le 9 Octobre 1944 (vr. le „Figaro” du 3 Novembre 1953) :

„Dès le début de la réunion, je jugeais que le moment était venu d'agir. C'est pourquoi je déclarais : réglons nos affaires des Balkans. Évitions de nous heurter pour des questions qui n'en valent pas la peine. En

* Acest articol, se păstrează la Arh. St. București, în cadrul fondului personal Grigore Gafencu, sub formă de copie dactilografiată, în limba franceză. Nu sînt menționate data și locul.

ce qui concerne la Grande Bretagne et la Russie, que diriez-vous d'une prédominance de 90% en Roumanie pour vous, d'une prédominance de 90% en Grèce pour nous, et de l'égalité, 50% à 50% en Yougoslavie et en Hongrie ?

Pendant que l'on traduisait mes paroles, j'écrivis ces chiffres sur une demi-feuille de papier. Je poussais le papier devant STALINE. Il eut un léger temps d'arrêt. Puis il prit son crayon bleu, y traça un gros trait en manière d'approbation et nous le rendit. Tout fut réglé en moins de temps qu'il ne faut pour l'écrire...

Il y eut ensuite un long silence. Le papier, rayé de bleu, demeurait au contre de la table. Je dis finalement : Ne trouvera-t-on pas un peu cynique que nous ayons l'air d'avoir réglé ces problèmes dont dépend le sort de millions d'êtres d'une façon aussi cavalière ? Brûlons ce papier.—Non, gardez-le, dit STALINE."

Et c'est ainsi, en effet, que fut réglé le sort de millions d'êtres, que tous les pays de l'Est furent rayés de la carte de l'Europe, et que leurs peuples furent réduits à l'esclavage.

Après quoi : „STALINE vint dîner à l'Ambassade de Grande Bretagne..." nous apprend Sir Winston et il conclut son compte-rendu sur la Conférence de Moscou (où il fut question également du sort de la Pologne) avec ces mots : „À la fin de cette quinzaine d'un intérêt considérable, nous nous trouvions plus proches de nos alliés soviétiques que nous ne l'avions jamais été auparavant, et que nous ne devons jamais l'être à l'avenir".

Ces révélations suggèrent les observations suivantes :

I) Ce qui semble avoir particulièrement surpris et satisfait Sir Winston c'est la rapidité avec laquelle cet accord au sujet du partage des Balkans a été conclu : „Tout fut réglé en moins de temps qu'il ne faut pour l'écrire."

Pourquoi s'en étonner ? Ce genre de choses se font toujours très vite. Ce qui est plus difficile — et plus long — c'est de rétablir ou de créer *un ordre* susceptible de servir de fondement à une paix durable.

L'évocation du marché conclu le 9 Octobre 1944 rappelle inévitablement celui du 23 Août 1939.

Lorsque Von RIBBENTROPP arriva à Moscou le 23 Août 1939, „tout fut réglé" presque aussi vite. Il fallu juste le temps de signer, et tout l'Est Européen se trouvait partagé de la Baltique à la Mer Noire. HITLER abandonnait à STALINE 100% des États Baltes ; il partageait avec lui la Pologne „fifty-fifty", et lui cédait la Bassarabie roumaine (c'est à dire approximativement 15% de la Roumanie). Le reste, il le gardait pour lui.

Le résultat de cet „accord" fut la guerre ; d'abord la guerre de l'Allemagne contre la Pologne et contre l'Europe Occidentale—HITLER ayant obtenu à Moscou les „mains libres" pour agir à sa guise ; puis la guerre à l'Est entre les deux empires qui venaient de s'accorder, mais dont les convoitises et les ambitions rivales avaient été déchainées par cet accord même.

Le même accord décida du sort des pays „partagés", en les poussant malgré eux dans la tourmente. La Roumanie qui avait réussi à garder une neutralité favorable aux Puissances Occidentales aussi long-

temps que le front de l'Ouest tenait, fut contrainte de participer aux démêlés, puis à la guerre germano-soviétique. Et elle ne pouvait le faire que selon la ligne de partage établie de commun accord par HITLER et STALINE, — ligne qui avait placé la Bassarabie du côté soviétique, et le reste du pays du côté allemand.

Le partage de l'Europe de l'Est a toujours conduit à la guerre. Ainsi les guerres qui ont suivi les partages de la Pologne. Ainsi la Campagne de Russie qui suivit au Traité de partage de Tilsitt, conclu entre Napoléon et le Tsar Alexandre Ier.

2) Il est vrai que Sir Winston n'a tiré aucun profit de son „accord” de Moscou. Il ne s'était réservé que des charges en Grèce, qu'il a repassées à la première occasion aux États-Unis.

Il est vrai également, qu'il n'entendait pas conclure un accord définitif. Il le dit expressément : „... Nous ne nous occupons que d'accords concernant le temps de guerre. Tous les problèmes plus vastes étaient réservés, de part et d'autre, pour ce que nous espérons alors devoir être une conférence pacifique après la victoire.” Mais le doute que ce „temps de guerre” allait pouvoir se prolonger l'a tout de même effleuré, puisque par crainte de paraître „un peu” cynique il a voulu brûler le corps du délit. Moins scrupuleux, et plus prudent, STALINE a refusé de brûler le papier compromettant. Ce papier, en effet, représentait pour lui plus qu'un important pourcentage de territoire européen ; c'était l'argument péremptoire qui lui permettait d'écarter, dans l'avenir, *les principes gênants*, tels que ceux contenus dans la Charte de l'Atlantique, et dans les déclarations des Alliés au sujet de leurs buts de guerre. STALINE avait désormais les mains libres : il pouvait, au gré de son désir de conquête, ajouter au % qui lui avait été accordé, d'autres % qu'il s'attribuerait lui-même, et cela, sans que l'Occident put s'opposer à l'invasion soviétique au nom du droit et des principes.

Le petit papier que Sir Winston avait glissé à STALINE assurait donc à ce dernier un triple bénéfice :

Il contribuait au désarmement moral de l'Occident.

Il autorisait STALINE de démembrer „provisoirement” l'Europe en s'appropriant l'Est, et en gardant l'Ouest sous la menace constante des positions qu'il avait occupées en Europe.

Il incitait STALINE à faire durer le „provisoire” en entretenant le trouble et en empêchant le retour à un état de paix ordonné.

Une fois de plus le partage de l'Europe de l'Est avait ouvert les portes à la guerre. Sir Winston CHURCHILL se doutait-il, en rappelant cet épisode de son dernier voyage à Moscou, qu'il revendiquait *la paternité de la guerre froide* ?

3) Après de tels résultats, qui démontrent ce que peut donner une conversation „au plus haut échelon” avec les Soviétiques, il est naturel que l'idée de M. CHURCHILL de retourner à Moscou pour y avoir un libre échange de vues au même échelon, soulève dans toute une partie du monde le plus justifié effroi. Sir Winston ne risque-t-il pas de trouver, au bout d'un si long voyage, le petit papier que STALINE n'a pas brûlé ?

Il est toujours dangereux de reprendre une conversation *mal engagée*. Pour atteindre à une paix de durée dans les circonstances actuelles

les, il est plus important de la préparer soigneusement que de la „négocier” en toute hâte. Une telle paix nécessite un esprit constructif et un plan d'ensemble. Comme il s'agit en premier lieu de la paix de l'Europe, elle demande une conception claire et précise de ce que devrait être l'Ordre Européen.

Ce n'est peut-être pas la voie la plus facile ni la plus immédiate pour arriver à un accord avec Moscou, mais c'est la voie qui mène à la vraie paix. Il n'y en a pas d'autre.

4) Faut-il insister sur l'effet déplorable que les révélations de Sir Winston CHURCHILL provoqueront dans tout l'Est Européen? *Ces révélations sont de nature à ébranler la confiance des peuples de l'Est dans les Puissances démocratiques et dans le principe même de la démocratie.* Lorsqu'il sera connu (et les Soviets seront les premiers à répandre cette nouvelle) que les souffrances de la moitié de l'Europe sont dûes à un „arrangement” et à un partage, suggérés par un des hommes les plus représentatifs de l'Occident, le *découragement* des peuples qui résistent encore à ce qu'ils considèrent être une tyrannie imposée arbitrairement et par la seule volonté de la Russie Soviétique, sera *sans limites*. Les seuls bénéficiaires d'un tel découragement seront les adversaires de la démocratie : les communistes d'une part, qui exploiteront à leur profit la carence de l'Occident, et les „fascistes” qui ont toujours faussement accusé l'Occident de connivence avec Moscou.

Traducere :

ACORDUL CHURCHILL—STALIN

Starea actuală a Europei și prelungirea fără limită a războiului rece au întreținut anumite temeri privind modul în care, la sfârșitul ostilităților au fost puse la punct problemele europene și cu precădere problemele Europei de Est. Dar a trebuit ca unul dintre oamenii cei mai glorioși și cei mai admirați ai acestor timpuri să ne ia de mină și să ne conducă prin meandrele politicii de după război, pentru a re face să sesizăm aspecte cu adevărat îngrijorătoare ale acestei politici. Și astfel vedem, cu o dureroasă surpriză, că umbra care acoperă atâtea iluzii ajunge să întunece pină și gloria cea mai autentică.

Sir Winston Churchill, în ale sale *Memorii de război*, relatează întredederea pe care a avut-o cu Stalin la Moscova în 1944, pe 9 octombrie (vezi „Le Figaro” din 3 noiembrie 1953), astfel : „De la începutul reuriniii, mă gândeam că era momentul să acționez. De aceea am declarat : să punem la punct afacerile noastre din Balcani. Să evităm a aborda probleme care nu merită osteneală. În ceea ce privește Marea Britanie și Rusia, ce ați spune de o predominantă de 90% în România pentru voi, de o predominantă de 90% în Grecia pentru noi și de egalitate 50 la 50% în Iugoslavia și în Ungaria ?

În timp ce cuvintele mele erau traduse, am scris aceste cifre pe o jumătate de foaie de hirtie. Am împins hirtia în fața lui Stalin. Acesta s-a oprit pentru puțin timp. Pe urmă și-a luat creionul albastru și a tras o linie groasă pe foaia de hirtie, în semn de aprobare, după care ne-a înapoiat-o. Totul s-a aranjat în mai puțin timp decît e necesar pentru a reda în scris.

A urmat apoi o lungă tăcere. Hirtia, marcată cu albastru, rămânea în mijlocul mesei. Spun în sfârșit : „—Nu găsiți puțin cam cinic că pentru a pune la punct aceste probleme de care depinde soarta a milioane de oameni, abordăm totul într-o manieră atât de cavalească? Să ardem această hirtie. —Nu, păstrați-o, spune Stalin.”

Și astfel, într-adevăr, a fost pecetluită soarta a milioane de oameni și ca urmare, toate țările din Est au fost șterse de pe harta Europei și popoarele lor reduce la robie.

După care : „Stalin a venit să cineze la ambasada Marii Britanii ...” ne informează Sir Winston și concluzionează raportul său asupra Conferinței de la Moscova (în cadrul căreia s-a discutat, în același fel, destinul Poloniei) cu aceste cuvinte : „La sfârșitul acestor două săptămâni de un interes considerabil, ne găseam mai aproape de aliații noștri sovietici decât fusesem vreodată pînă atunci și cum nu ar trebui să mai fim niciodată în viitor.”

Aceste dezvăluiri sugerează următoarele observații :

1) Ceea ce pare să-l fi surprins și satisfăcut în mod special pe Sir Winston este rapiditatea cu care acest acord privind împărțirea Balcanilor a fost încheiat : „Totul s-a aranjat în mai puțin timp decît e necesar pentru a reda în scris.”

De ce să ne mirăm ? Acest gen de probleme se rezolvă întotdeauna foarte repede. Ceea ce este mai dificil — și necesită mai mult timp — este de a restabili sau a crea o ordine capabilă de a servi drept fundament pentru o pace durabilă.

Evocarea afacerii încheiată la 9 octombrie 1944 amintește inevitabil pe aceea din 23 august 1939.

Cînd Von Ribbentrop a sosit la Moscova la 23 august 1939 „totul s-a aranjat” aproape la fel de repede. A fost necesar doar timp pentru semnare și tot estul Europei era împărțit de la Baltică pînă la Marea Neagră. Hitler abandona în favoarea lui Stalin statele baltice, în proporție de 100%. Împărțea cu el Polonia „jumătate-jumătate” și îi ceda Basarabia (adică aproximativ 15% din teritoriul României). Restul îl păstra pentru el.

Rezultatul acestui „acord” a fost războiul; mai întii războiul Germaniei împotriva Poloniei și împotriva Europei occidentale — Hitler obținînd la Moscova „mină liberă” pentru a acționa după placul său; apoi războiul din est între cele două imperii care tocmai căzuseră de acord, dar ale căror aviditate și ambiții rivale au fost declanșate de însuși acordul existent între ele.

Același acord decise soarta țărilor „împărțite”, împingîndu-le, în ciuda voinței lor în toată această agitație. România, care reușise să păstreze o neutralitate favorabilă Puterilor Occidentale atîta timp cît frontul de vest rezista, a fost constrînsă să participe la evenimente, pe urmă la războiul germano-sovietic. Și ea nu putea face aceasta decît conform liniei de împărțire stabilită de comun acord de Hitler și Stalin, — linie care plasa Basarabia de partea sovietică și restul țării de partea germană.

Împărțirea Europei de Est a condus întotdeauna la război. Așa au fost războaiele care au urmat împărțirii Poloniei. Așa a fost Campania din Rusia care a urmat tratatului de împărțire de la Tilsitt, încheiat între Napoleon și țarul Alexandru I.

2) Este adevărat că Sir Winston n-a obținut nici un profit de pe urma „acordului” său de la Moscova. El nu și-a rezervat decît obligații în Grecia, pe care le-a trecut cu prima ocazie Statelor Unite.

Este la fel de adevărat, că el nu înțelegea să încheie un acord definitiv. O spune în mod clar : „... Nu ne-am ocupat decît de acorduri privind perioada de război. Toate problemele mai vaste erau rezervate, de o parte și de alta, pentru ceea ce noi speram atunci că va fi o conferință de pace după victorie”. Dar îndoiala că această „perioadă de război” se putea prelungi l-a atins totuși, atunci cînd, de teamă de a nu părea „puțin” cinic, a vrut să ardă corpul delict. Mai puțin scrupulos, dar mai prudent, Stalin a refuzat să ardă hirtia compromițătoare. Această hirtie de fapt, reprezenta pentru el ceva mai mult decît un important procentaj din teritoriul european; era argumentul de netăgăduit care îi permitea să înlătore, în viitor, punctele de vedere jenante, cum erau acelea conținute în Charta Atlanticului și în declarațiile Alianților privind scopurile lor de război. Stalin avea de acum înainte miinile libere: el putea să cucerească după propria dorință; să adauge la procentajul care îi fusese acordat alte procentaje pe care și le va atribui singur, și asta fără ca Occidentul să se poată opune invaziei sovietice în numele dreptului și al principiilor.

Mica hirtie pe care Sir Winston i-a strecurat-o lui Stalin îi asigura deci acestuia din urmă un beneficiu triplu :

Contribuia la dezarmarea morală a Occidentului.

Îl autoriza pe Stalin să dezmembreze „provizoriu” Europa însușindu-și Estul și ținînd Vestul sub amenințarea constantă a pozițiilor pe care el le ocupase în Europa.

Îl determina pe Stalin să facă să dureze acest „provizorat” întreprinzînd confuzia și împiedicînd întoarcerea la un statut normal, de pace.

O dată în plus, împărțirea Europei de Est deschidea porțile războiului. Sir Winston Churchill se îndoia oare, amintind acest episod al ultimei călătorii la Moscova, că-și revendica de fapt paternitatea războiului rece ?

3) După astfel de rezultate, care demonstrează ce poate să rezulte dintr-o conversație „la cel mai înalt nivel” cu Sovietele, este normal ca ideea d-lui Churchill de a se reîntoarce la Moscova pentru a avea un schimb liber de vederi la același nivel, înapămintă în mod justificat o parte a lumii : Sir Winston nu riscă oare să găsească, la capătul unei călătorii atît de lungi, mica hirtie pe care Stalin n-a ars-o ?

Este întotdeauna periculos să fie reluată o conversație începută prost. Pentru a se ajunge la o pace durabilă, în actualele circumstanțe, este mai important ca aceasta să fie pregătită cu grijă, decît „negociată” în mare grabă. O asemenea pace necesită un spirit constructiv și un plan de ansamblu. Cum este vorba în primul rînd de pacea Europei, această cere o concepție clară și precisă asupra a ceea ce ar trebui să fie Ordinea Europeană. Nu este calea cea mai ușoară și poate nici cea mai rapidă pentru a se ajunge la o înțelegere cu Moscova, dar este calea care conduce spre adevărata pace. În acest sens nu există alta.

4) Mai trebuie insistat asupra efectului deplorabil pe care aceste destăinuiri ale lui Sir Winston Churchill îl vor provoca în Estul Europei ?

Ele sînt de natură să zguduie din temelii încrederea popoarelor din Est în Puterile democratice și chiar în principiul democrației.

O dată cunoscut (și Sovietele vor fi primele care să răspundească această veste), faptul că suferințele unei jumătăți din Europa se datorează unui „aranjament” și unei împărțiri, sugerate de unul din oamenii cei mai reprezentativi ai Occidentului, descurajarea popoarelor care rezistă încă în fața a ceea ce ele consideră a fi o tiranie impusă arbitrar prin singura voință a Rusiei Sovietice, va fi fără limite. Singurii beneficiari ai acestei dezamăgiri vor fi adversarii democrației: de-o parte comunistii, care vor exploata în favoarea lor carența Occidentului, și „fasciștii” care au acuzat întotdeauna în mod fals Occidentul de complicitate cu Moscova.

STATELE RĂSĂRITENE ȘI DECLARAȚIA D-LUI BEVIN ÎN FAVOAREA EUROPEI UNITE**

Declarația d-lui Bevin cu privire la Europa Unită a stîrnit cel mai viu interes printre toți Europenii, — cei din Apus și cei din Răsărit. Toți își dau seama că neorînduiala cumplită care dăinuiește în lume nu mai poate fi înlăturată aci prin măsuri de ordin național; nu mai sînt cu putință „soluții” franceze, engleze sau germane; o singură soluție e mîntuitoare: soluția europeană, adică înfăptuirea Europei Unite.

De aceea, toți Europenii care își dau seama de gravitatea stărilor de azi, au aflat cu mulțumire că guvernul Marii Britanii a hotărît să pună politica britanică în slujba ideii de unitate europeană. Aceiași Europeni își amintesc cu recunoștință că cea dintîi chemare, cea dintîi poruncă pentru a privi refacerea vechiului Continent în lumina intereselor comune europene a pornit din Statele Unite și că Secretarul de Stat George Marshall a muncit și a luptat cu acest prilej ca cel dintîi dintre Europeni.

Mai e oare nevoie ca să însemn aci înțelesul precis pe care cuvîntul „Europa” — svirlit în frămîntarea de azi — l-a și luat în mintea atîtor popoare, dornice de a-și salva drepturile și libertatea?

În Apus, acest cuvînt a ajuns să fie o lozincă, neapărat trebuincioasă pentru apărarea așezămîntelor și al valorilor unei foarte vechi civilizații.

În Europa răsăriteană, însemnătatea cuvîntului e și mai mare: Europa e o nădejde și o răgăduință de eliberare; e prevestirea mult doritului sfîrșit al actualului regim de ocupație, de siluire și de teroare.

Iată de ce popoarele răsăritene au dat declarației d-lui Bevin închinată Europei Unite, un înțeles mai larg, mai cuprinzător decît acela care reiese din formulele pe care ministrul de externe britanic s-a simțit nevoit să le întrebuițeze.

Dl. Bevin s-a mărginit să pomenească de nevoia de unire a Europei apusene; politica lui nu depășește, pare-se, acea Cortină de Fier, dincolo de care ar dăinui — după spusele lui — un „fait accompli”, o faptă împlinită. Prin această dureroasă expresie, dl. Bevin nu s-a gîndit să îndreptățească, nici să legitimizeze ceea ce se petrece în dosul „Cortinei”;

** Este vorba tot de o copie dactilografiată, în limba română, după cit se pare, incompletă. Nu sînt menționate data și locul.

el a voit, cel mult, să deslușească astfel o jalnică stare de fapt. Adevărul e însă că nu poate fi vorba de o „faptă împlinită”, fiindcă nu e popor, nu e bărbat întreg și liber care să fi acceptat regimul impus azi în țările răsăritene. Istoria ne învață că nu e faptă care poate fi și poate rămâne împlinită împotriva voinței și a conștiinței popoarelor. În zilele de azi, nu e putere în lume, oricât de mare și de necruțătoare ar fi, care s-ar putea împotrivi, vreme îndelungată, ideii de Unire Europeană, dacă această idee va ajunge să fie ceea ce trebuie să fie: o credință.

În adevăr, ideea europeană nu poate înfățișa numai o atitudine de resemnare, o luare de poziție defensivă, un plan îngrădit pentru refacerea unui Continent trunchiat — și acceptarea implicită a tuturor nelegiuirilor care tulbură întreg Răsăritul. O asemenea politică nu ar putea ține piept năvalnicului asalt al acelei puteri ale cărei pofte sînt neîngrădite și ale cărei năzuinți sînt universale.

Numai printr-o politică deopotrivă de universală, urmărind împlinirea, pretutindeni, a unei ordini de drept, mai poate fi mîntuită, ceea ce ne place să numim, civilizația europeană.

Înfăptuirea unei „Europe Unite” e un pas, cel dintîi, și cel mai însemnat, pe calea împlinirii unei asemenea ordini.

Firește că această Europă Unită nu poate răsări dintr-odată. Începutul trebuie făcut în Apus, acolo unde popoarele își pot împlini voința în libertate.

E nevoie însă, neapărat ca politica de unire a Europei să însemne, de la început, o faptă pozitivă, un principiu activ și dinamic de ordine, menit să pornească din Apus spre Răsărit, ca mai toate principiile politice care au liberat și au cîrmuit Europa în veacurile din urmă.

În rezumat: Europa trebuie privită azi ca un tot; numai astfel va putea fi mîntuită.

Nu poate fi liniște și siguranță politică în Apus, dacă libertatea se pierde la Răsărit. Nu e refacere economică cu putință, dacă bariera blestemată care rupe Europa în două și desparte cele două jumătăți de continent, economiceste complementare, nu e dărîmată. Nu poate fi progres, nici dreptate socială, atîta vreme cit, într-un continent rupt în bucăți, munca și producția nu pot fi deplin valorificate; Cortina de Fier e pricină de sărăcie și de necaz atît pentru muncitorii apuseni cit și pentru țărani din România, din Polonia și din Balcani.

De altfel, linia care taie în două continentul european e trasă în nisip, ea poate fi împinsă spre Apus prin voința fără astîmpăr a Moscovei, după cum poate fi dată îndărăt printr-o voință potrivnică. Acolo unde se află, nu va rămîne, fiindcă nu are greutatea unui hotar legitim. Ea nu are nici caracterul unui asemenea hotar; nu e o frontieră geografică, nici politică, ci e doar linia unde s-au oprit de nevoie, în fața ostașilor apusului, neîngrăditele ambiții ale Imperiului din Răsărit. Deși oprite vremelnic, ambițiile au rămas neîngrădite. Zona de ocupație, dincolo de Cortina de Fier nu e pentru aceste ambiții un loc de oprire, ci un loc de pornire înainte. De-alungul liniei de despărțire, un conflict poate oricînd izbucni. În zilele de azi, totul e în mișcare și va rămîne astfel pînă cînd legea va învinge voința arbitrară, pînă cînd o politică urmărind o temeinică și întinsă rînduire va învinge, pretutindeni, forțele nelegiuite care dezbină, despart și tulbură lumea.

Iată de ce bărbații, care pot vorbi liber în numele națiunilor răsăritene, țin să declare azi, când problema Europei Unite e la ordinea zilei, că Europa trebuie privită în întregimea ei, și că singura soluție care poate asigura ordine și pace e aceea care prevede aceeași dreaptă rînduială pentru toată Europa.

Documentul istoric—Izvor de cultură

MARIN R. MOCANU

Produs ce se constituie ca rezultat al practicii omului de transformare a mediului natural și social¹, cultura a evoluat, ca noțiune, pe un drum de-a dreptul sinuos, cu nenumărate meandre. Epoca modernă a operat *delimitări* categoriale între noțiunea de cultură și cea de *civilizație*. Astfel, din ambele noțiuni cu un fond comun, constituit din ansamblul cunoștințelor și al experienței omenesti², cea de *civilizație* reprezintă cultura *in actu*, realizarea, sub cele mai diverse și concrete forme ale valorilor culturale, a modului de viață al omului, *cultura* presupunând nu atât o *totalitate*, un *sumum* de produse materiale și spirituale, cât, mai ales, *creația*, ca factor dinamizator al progresului.

Prin urmare, dacă noțiunile în discuție nu sînt sinonime, o civilizație nu presupune (neapărat) o identitate de cultură³, înfloritoarea civilizație romană, de pildă, nu se susținea pe o cultură echivalentă, ca la greci. Cu toate acestea, drumul de la cultură la civilizație nu e ireversibil, bunurile materiale, determinînd condițiile vieții noastre, ne intră în deprinderi și se prefac cu timpul, prin adaptare, în valori sufletești, civilizația transformîndu-se astfel, în cultură⁴. Această reversibilitate se degajă și din caracterul sincronic al civilizației și culturii, viața socială pe o anumită arie geografică neputînd fi studiată izolat, ci în conexiunile și legăturile ei reciproce, din acel spirit al veacului (saeculum)⁵.

Independența și interdependența formării civilizației române moderne „dominată de un spirit unic, pot fi înglobate într-o singură lege: în legea sincronismului vieții moderne, care lucrează în chip nivelator și nu de diferențiere”⁶, cu condiția păstrării conținutului original național al culturilor și civilizațiilor. *Unirea și Independența*, privitye în acest *context*, sînt rezultatul îmbinării ideale a cunoașterii vii a trecutului istoric și spiritual al poporului nostru cu acțiunea forțelor progresiste, *pașoptismul* nefiind manifestarea pasiunii de a innoi, grăbit, în disprețul tradiției, de a schimba, demonstrativ, stările orientale cu cele europene, ci o *sinteză* a tot ceea ce era trecutul și prezentul, naționalul și universalul⁷.

Vitalitatea și originalitatea unei culturi sînt exprimate prin modul de comportare față de *strămoșii spirituali*⁸, nefiind (obligatoriu) vorba

¹ *Mic dicționar filozofic*, ed. II, București, 1973, p. 122.

² *Ibidem*, p. 87.

³ Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, București, 1972, p. 365.

⁴ *Ibidem*, p. 371.

⁵ *Ibidem*, p. 379—380.

⁶ *Ibidem*, p. 394.

⁷ Dan Zamfirescu, *Istorie și cultură*, București, 1975, p. 19.

⁸ *Ibidem*, p. 46.

de un cult al morților, ei mai degrabă de sentimentul dialogului neîntrerupt între cei de azi și cei ce au trăit în trecut; prin acest dialog, personalitățile cele noi, ale celui *azi*, se structurează la dimensiunile colective ale culturii căreia le aparțin.

Această *transmitere* a spiritului culturii se face în forme și ipostaze diferite, între care *documentul scris și tipărit*⁹ ocupă locul *semnului semnifiant*, astfel încît istoria culturii noastre moderne ar fi luată drept un fenomen miraculos, de nu s-ar face apel la temeuriile *genezei*¹⁰. Așadar, timpul se statuează în axa verticală pe care se structurează evolutiv orice cultură, determinînd omul ca ființă istorică în măsura în care acesta este și o ființă culturală¹¹. Privite individual sau grupate după anumite criterii, mărturiile scrise dau posibilitatea studierii mai multor fenomene și aspecte ce țin de evoluția unor forme de limbă, a unor genuri literare și concepte filozofice.

Se poate spune, prin urmare, că orice istorie autentică a unei culturi scrise prezintă viața operelor și se reprezintă prin ele¹². Tratatate cronologic, de pildă, și cantitativ, mărturiile scrise conțin pentru prezent informații și semnificații despre oamenii care le-au gîndit și scris, despre starea lor de spirit și viziunile lor asupra lumii și a mersului ei. Privită din acest unghi, *opera* reflectă atît mentalitatea autorului, precum și pe aceea a grupului social căruia îi aparține și a grupurilor sociale căroră li se adresează.

În reliefaarea caracterului omogen al culturii române de pînă în secolul al XIX-lea, trebuie atribuit *documentului* (mai generic, în accepțiunea modernă, Arhivelor) locul de prim plan în evoluția interpretării și contribuției celor trei categorii de mărturii (scrise, figurative și orale), cu atît mai mult cu cît, în afara unor studii asupra anumitor perioade istorice, nu s-au întreprins cercetări de ansamblu în care fenomenul cultural să fie abordat prin studierea variatelor categorii de documente emanate în societatea românească de la formarea poporului român și pînă astăzi¹³.

Cercetînd cultura scrisă de la mijlocul secolului al XVII-lea și pînă la jumătatea celui de-al XIX-lea, se constată o evoluție a literaturii în limba română, legată organic de cea orală și de pictură, elementul autohton fiind preluat de limbajul specific din sectorul oral și figurativ și amplificat în cel scris¹⁴.

Sfîrșitul secolului al XIX-lea, cînd se afirma A. D. Xenopol și își începe activitatea de istoriograf N. Iorga, aduce cu sine *curentul istoric*, curent care lărgeste substanțial baza documentară a cercetării și tratării culturii române. Traietoria spirituală a lui N. Iorga l-a făcut să meargă de la istoria și cultura universală către istoria și cultura națională, de la cunoașterea istoriei Europei, la cunoașterea istoriei țării, de la cerce-

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 48.

¹¹ Dan Cruceru, *Diacronismul culturii*, București, 1984, p. 5.

¹² Al. Duțu, *Sinteză și originalitate în cultura română*, București, 1972, p. 5.

¹³ *Ibidem*, p. 7-8.

¹⁴ *Ibidem*, p. 212.

tarea arhivelor și bibliotecilor străine, la cele aflate în țară¹⁵. Aceasta nu l-a împiedicat să clădească un *ideal național* pentru spiritualitatea română de sfârșit și început de veac, ideal văzut din perspectiva istoricului și în primul rînd a istoricului culturii.

„Spuneți compatriotului meu — scria el în „Viața intelectuală” — că în România există instituții de cultură mai vechi decît în țările de dincolo de Dunăre, o limbă ale cărei monumente literare datează din secolul al nouăsprezecelea, o continuitate perfectă a tradiției literare”¹⁶. Manifestînd încă din tinerețe o pasiune devoratoare de cercetător al arhivelor, al tuturor locurilor care adăposteau documente, N. Iorga a intrat în marea istorie prin istoria culturii, cu studii monografice și studii de sinteză.

Este absolut necesar să reliefăm, în acest context, aportul benefic al „zăcămintelor arhivistice” la întronarea spiritului critic în istoriografie, la fundamentarea istoriei ca știință, mai ales că, după cum se va vedea, acest spirit a generat o întreagă emulație și atmosferă culturală în pragul vieții moderne a societății românești.

Organizarea instituțională se deplasează în această perioadă către domeniul *cercetării*, eforturile individuale, oricît de notabile, dovedindu-se insuficiente pe tărîmul faptelor istorice, iar izvoarele arhivistice, inepuizabile. Încă la 1838 se publica un apel pentru constituirea unei societăți cu scopul de a tipări manuscrise și cărți referitoare la istoria românilor¹⁷, iar la 1856 se proiectează editarea unei colecții de documente privitoare la aceeași istorie¹⁸.

O serie de proiecte vizînd instituții și secții care să se ocupe de culegerea, publicarea și studiul critic al documentelor, din punct de vedere istoric și filologic, preocupă și pe G. Sion, I. Maiorescu, D. A. Sturdza, Al. Odobescu, V. A. Urechia, acesta din urmă reușind să înființeze la Iași, în 1860, din îndemnul lui Kogălniceanu, „*Societatea Ate-neului Român*”, iar în Transilvania, G. Barițiu, T. Cipariu, I. Pușcariu și A. Șaguna făceau eforturi interminabile pentru înființarea unei Asociații culturale, urmărind ridicarea culturală a românilor din această provincie istorică, luînd astfel ființă Astra¹⁹.

În 1866, stăruințele lui V. Boerescu și N. Crețulescu se concretizează în fondarea *Societății Academice*, cu misiunea de a organiza și îndruma studiile lingvistice și istorice. Societatea Academică, din care se va naște Academia Română (1879), s-a preocupat metodic de culegerea, organizarea și valorificarea izvoarelor arhivistice, acestea constituind o constantă a activității istoriografice a lui Kogălniceanu, Hurmuzaki, Hașdeu, Urechia, Tocilescu, Xenopol, precum și pentru noua generație de istorici care va constitui, la începutul secolului nostru, *școala critică*

¹⁵ Valeriu Râpeanu, *Cultură și istorie II*, N. Iorga, Gheorghe Prătianu, Eucurești, 1981, p. 71.

¹⁶ *Ibidem*, p. 25.

¹⁷ „Muzcul Național”, II, București, 1837–1838, p. 47–49.

¹⁸ Al. Zub, *De la istoria critică la criticism*, București, 1985, p. 66.

¹⁹ *Ibidem*, p. 67.

a istoriografiei românești: D. Onciul, I. Bogdan, N. Iorga, V. Pârvan, C. Giurescu ș.a.²⁰.

Apărută din necesitatea valorificării istoriografice și filologice a izvoarelor de arhivă și a celor bibliografice, Academia a devenit în scurt timp centrul de iradiere și propagare culturală și științifică, în jurul căruia au gravitat toate personalitățile vieții cultural-științifice românești.²¹

Procesul de integrare a cunoștințelor în științele sociale se desfășoară în ultimul timp mai intens decât în științele naturii, pe măsură ce omul se așază tot mai mult în centrul activității de cercetare, dezvoltându-se și ca *obiect* al întregii activități de cunoaștere²². Având în vedere această inevitabilă tendință de întrepătrundere în continuă creștere, de contopire a științelor sociale, delimitarea *teoretică* a tuturor domeniilor științelor sociale, pentru a putea crea logica întregii științe despre societatea în ansamblu, apare ca de neînlocuit.

Atribuirea caracterului de știință disciplinei istoriei se datorează, în mare măsură, dezvoltării accelerate a cercetărilor istorice din secolul al XIX-lea, care a fost numit, pe drept cuvânt, „veacul științelor istorice”²³, al progreselor mari atit în latura izvoarelor, cit și în cea a utilizării informațiilor documentare — înregistrate de științele istorice. Stabilirea acestui caracter, a acestui statut științific se datorează, explicabil, celor ce s-au ocupat (și se ocupă) de filozofia istoriei — disciplină care, de mai multe decenii, se autoconstituie într-o disciplină științifică de sine stătătoare, în vastul câmp al cercetărilor filozofice.

Istoricul adevărat nu poate ignora *natura* istoriei și *condiția cunoașterii* în istorie, deoarece știința istorică nu poate fi redusă la descrierea empirică a unor fapte ale evoluției umane²⁴. Cercetarea (și cunoașterea) trecutului nu se limitează pur și simplu la *narațiune*, la o reconstituire literară. Istoria, ca știință, se definește prin *adevărul* pe care-l stabilește, reconstituindu-l, ea fiind opusă prezentărilor, tratărilor imaginare ale trecutului. Obiectul istoriei, câmpul ei de investigații s-a definit, de asemenea, greoi, de aici și lipsa ei de considerare pe plan științific, manifestă o bună perioadă din contemporaneitate.

„Cea dintii mare groșeală comisă de toți învățații — afirma A. D. Xenopol — este aceea de a privi istoria ca o știință singulară, alături de dreptul, morala, psihologia etc. S-a luat însă aminte încă de mult că istoria este o știință foarte vastă, ce s-ar aplica aproape la toate cunoștințele omenești. În realitate istoria nu e o știință sigulară și anume o știință a faptelor spiritului, cum este ea definită de obicei, ci o dis-

²⁰ *Ibidem*.

²¹ N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor. Rolul și misiunea Academiei Române*, în *Prinos lui D. A. Sturdza la împlinirea celor șaptezeci de ani*, București, 1903, p. 77, 87, 96, 98—100, 111—115, 126—127.

²² N. G. Volcov, *Sociologia științei*, București, 1969, p. 258—259.

²³ N. Bagdasar, *Filozofia contemporană a istoriei*, București, 1930, p. XXVIII.

²⁴ Al. Tănase, *Despre natura faptului istoric*, în *Filozofia istoriei*. Studii, București, 1969, p. 10.

ciplină ce se indeletnicește cu dezvoltarea atât a lumii materiale, cât și a celei spirituale”²⁵.

În definirea istoriei ca știință, o contribuție esențială au avut-o dezbaterile asupra faptului istoric, a datului istoric, care au demonstrat că orice fapt istoric se referă la existența reală, petrecută, realizată, că orice fapt are o determinare spațio-temporală concretă, în raport cu alte fapte, constituind o părțică din fluxul existenței.

Relatările în jurul obiectului și legității istoriei, al devenirii ei ca știință, al metodei dialectice de cercetare au fost invocate aici deoarece definirea domeniului istoric și perfecționarea metodologiei istoriei s-au făcut, în mod practic și teoretic, în strinsă legătură cu dezvoltarea și constituirea disciplinelor auxiliare care concură la adâncirea cercetării istorice.

Critica istorică — munca de analiză și sinteză a cercetătorului pentru extragerea și verificarea datelor ce vor servi la reconstituirea faptelor și evenimentelor istorice — se împarte în critica exterioară și critica interioară sau critica faptelor²⁶. Aceste critici — cărora li se mai spune și „critica originii” — determină împrejurările exterioare și condițiile alcătuirii izvorului, avînd drept scop stabilirea valorii istorice a mărturiilor cuprinse în izvorul cercetat și a autorității științifice a acestuia.

Această etapă a cercetării științifice — critica istorică (căreia îi urmează „construcția istorică” — munca de sinteză a istoricului pentru reconstituirea fenomenelor istorice), cercetătorul o străbate, în mod obligatoriu, cu ajutorul disciplinelor auxiliare ale istoriei (paleografia, diplomatica, sigilografia etc.). La definirea caracterului științific al activității arhivistice, paleografia, diplomatica, sigilografia ș.a. aduc o contribuție de *substanță*, operînd ca niște *discipline* „tehnice” asupra izvoarelor documentare.

Caracterul științific al activității arhivistice constă în *siguranța* cu care operează asupra documentului, așezîndu-l în *spațiul, timpul și adevărul* lui, în puterea de *adaptabilitate*, la cerințele legico-obiective ale cercetării științifice în general și istorice în special, precum și în generalizarea practicii dobîndite de-a lungul timpului, materializată în criterii, principii și norme.

Știința arhivistică este, prin *conținutul* ei, *unitară* și în același timp, singura *știință* „de arhivă” auxiliară a istoriei, știință care se constituie într-unul dintre cele mai importante elemente în definirea istoriei ca știință²⁷. Apărută și dezvoltată ca o necesitate a științei istorice, a acțiunii legii adevărului istoric, știința arhivistică este *angrenată* tot mai evident ca o *parte* a unui *întreg* în sistemul științific general. Din acest motiv, știința arhivistică, căutînd să țină pasul cu cercetarea științifică pluridimensională, își dezvoltă, firese, acele laturi care converg plusul direcțional al cercetării științifice în ansamblu.

Studiînd cu rigurozitate specifică omul de știință numeroasele piese arhivistice, pe care le arhitecturalizează creator într-o viziune unitară,

²⁵ A. D. Xenopol, *Scrieri sociale și filozofice*, București, 1967, p. 218.

²⁶ C. I. Andreescu, *Știință și tehnică în istorie*, în „Hrisovul”, IV, 1944, p. 34.

²⁷ A. Sacerdoțeanu, *Științele auxiliare ale istoriei*, în „Raze de lumină”, X (1938), p. 303.

autorul cărții *Convergențe spirituale*, Victor Neumann, reușește să creioneze o imagine integratoare a universului spiritual central-sud-est european, obținând o cunoaștere „mai profundă a relațiilor și interferențelor culturale dintre români, sîrbi, maghiari, sași, svabi, evrei. și aceasta pentru că spiritualitatea întregii zone . . . nu s-a afirmat izolat, ci printr-un efort colectiv, ceea ce a și oferit șansa unei mai rapide descoperiri a vocației europene a Centrului și Sud-Estului”²⁸. Din această ambianță culturală multidimensională, autorul se întoarce străluminat în propria-i cultură românească, redându-i adevărata-i dimensiune valorică, ca o voce distinctă a corului european al spiritualității.

Experiența a dovedit — și celor din afara preocupărilor acestui domeniu — că pentru a *profesa* știința arhivistică este necesar omul de *erudiție științifică*, cu pregătire specializată în acest domeniu, capabil să ieoretizeze, de la particular la general și invers, fenomenul arhivistic pe care să-l substituie, apoi, creator, celui istoric. Și, ca orice *creator*, istoricul este, alături de oricare om de știință, om de litere și de artă, un făuritor de cultură.

²⁸ V. Neumann, *Convergențe spirituale*, București, 1987, p. 13.

Al XVII-lea Congres Internațional de Științe Istorice

Manifestare științifică de prestigiu, cel de al XVII-lea Congres Internațional de Științe Istorice, reunind un mare număr de participanți veniți din Europa ca și din alte continente, s-a desfășurat în vara acestui an în capitala Spaniei. Deschiderea lucrărilor a avut loc pe data de 26 august, prin cuvântul adresat participanților de reprezentantul Comitetului Național al Istoricilor Spanioli, ca și de președintele și secretarul Comitetului Internațional de Științe Istorice. Festivitatea deschiderii a fost urmată de conferința profesorului Miguel Angel Zadiro Quesada, referitoare la „Mediul hispanic al lui Cristofor Columb”, temă menită a releva faptul că, desfășurat nu întâmplător la Madrid, Congresul se înscria în acțiunile ce pregătesc sărbătorirea, în 1992, a 500 de ani de la descoperirea „Noii Lumi”.

Conform reglementărilor Comitetului Internațional de Științe Istorice, pentru a se asigura abordarea unei problematice cât mai largi din punct de vedere tematic, al zonelor de referință și al epocilor istorice, lucrările au fost structurate pe secții. La secția „Mari teme” s-a dezbătut și de această dată o problemă de larg interes. Primul raport susținut în cadrul acestei acțiuni, datorat lui Charles Verlinder (Belgia), referitor la „Descoperirea Americii de către europeni și consecințele sale”, a fost urmat de câteva corapoarte care, prezentând punctul de vedere al diferitelor școli istorice care au detaliat unele aspecte privind „modul în care descoperirea și consecințele ei explică unele trăsături ale societății americane de astăzi” (coraportor Frédéric Mauró—Franța); „Raportul dintre descoperire și sclavaj” (Jurgen Helle — R. D. Germană); „Repercursiunile descoperirii în zonele Atlanticului și Pacificului”, etc. Celelalte subiecte abordate la această secție s-au referit la „Megalopolisul în istorie. Aspecte economice, social-culturale și politice” (raportor T. C. Barker—Anglia) și „Revoluțiile și reformele. Influența lor asupra istoriei societății” (raportor Joachim Herrmann — R.D.G.).

Secția Metodologie a avut pe ordinea de zi următoarele teme: 1. „Concepții europene și asiatice asupra timpului în istoriografie”

(raportor — Masaki Miyake — Japonia și Aleksander Gieysztor — Polonia); 2. „Antropologie, istorie socială și istorie culturală” (raportori V. Bromley și V. A. Tishkov—U.R.S.S.); 3. Bibliografie istorică, având la rindu-i patru subsecții: a. „Genurile bibliografiei istorice și problemele sale teoretice”; b. „Bibliografia în istoria medievală și modernă”; c. „Bibliografia în istoria secolelor XIV—XX”; d. „Bibliografii colective și de colectiv, bibliografii necunoscute”. Secția cronologică a fost structurată în cinci grupe. La prima dintre acestea (antichitatea), s-au dezbătut două teme: 1. „Migrațiile de populație în America precolumbiană” și 2. „Miturile și simbolurile ca surse ale istoriei în lumea mediteraneană”.

La Secția de istorie medievală s-au abordat probleme în legătură cu 1. „Sistemele feudale în Asia”; 2. „Lumea rurală și mișcările comunale”.

În subsecția istoria modernă, specialiștii s-au referit la: 1. „Cerealele și istoria mondială” și 2. „Modernizarea lumii arabe”. Au trezit interes și temele dezbătute în Subsecția istorie contemporană: 1. „Formarea și școlile tehnice în societatea modernă”; 2. „Evoluția profesională a femeii și statutului său după revoluția industrială”; 3. „Noile cercetări asupra tratatelor din preajma și din timpul celui de al doilea război mondial”; 4. „Progresul în pace, regresul în război, un model de interpretare din secolul al XX-lea”; 5. „Politica socială în secolele XIX—XX”; 6. „Conștiința națională, unitate și mișcări populare în Asia și în Africa”.

Alte comunicări, a căror abordare a necesitat urmărirea obiectivelor respective pe o perioadă mai lungă, au fost grupate sub genericul „Teme care se referă la mai multe secții cronologice”: 1. „Nașterea și difuzarea științei; mișcări și schimbări intelectuale”; 2. „Strategii pentru menținerea la putere”; 3. „Organizarea muncii”; 4. „Relația evrei, creștini și musulmani”; 5. „Boala și societatea”; 6. „State și imperii din Africa înainte de 1800”; 7. „Centre și periferii, metropole și colonii”.

Ordinea de zi a organismelor internaționale afiliate a diversificat și mai mult problematica dezbătută, facilitând totodată a-

profundarea cunoașterii istorice într-un domeniu sau altul: Comisia Internațională de Istorie Militară comparată („Influența ginirii militare asupra războiului în ultimele cinci secole”); Societatea Internațională pentru Didactica Istoriei („Schimbarea conștiinței istorice prin stabilirea spațiului mondial al istoriei”); Asociația Internațională pentru Studii Bizantine (1. „Boala și societatea în lumea bizantină”; 2. „Nonconformismul după Iustinian”); Institutul Pan-american de Geografie și Istorie (1. „Cartografia și istoria”; 2. „Istoria ideilor despre descoperire”); Federația Internațională a Societăților și Institutelor pentru Studiul Renașterii („Reforma”); Asociația Internațională de Istorie a Dreptului și a Instituțiilor și Comisia Internațională pentru Istoria Universităților („Puterile politice și lumea universitară”); Comisia Internațională de Studii Istoric Slave („Contactele între țările iberice și lumea slavă din secolul al XVI-lea până în zilele noastre”); Comisia Internațională de Studii Latino-Americane și a Caraibilor („Continuitate și discontinuitate în istoria Americii Latine”); Asociația Internațională de Istorie Economică („Comerțul internațional cu produse alimentare din evul mediu timpuriu”); Comisia Internațională de Istorie a Istoriografiei („Istoriografia occidentală și neoccidentală. Tradiții, contacte, noi apropieri”); Comisia Internațională de Istorie Ecleziastică Comparată. 1. („Biserica și naționalitatea”; 2. „Biserica în oraș”); Comisia Internațională de Istorie a Mișcărilor Sociale și a Structurilor Sociale („Tineretul și mișcările sale din secolele XIX—XX”); Comisia Internațională pentru Istoria Adunărilor de Stat; (1. „Jusțitionalizarea parlamentară a cuceririlor insurecționale sau revoluționare”; 2. „Revoluțiile și dreptul constituțional”; 3. „Adunările de Stat, parlamentele și grupurile de presiune”); Asociația Internațională de Studii Sud-Est Europene (1. „Lumea balcanică și din sud-estul Europei în lumina miturilor, legendelor și literaturii sale istorice”; 2. „Sud-estul Europei și marile drumuri comerciale, aspecte politice, economice și social-culturale”); Comitetul Internațional al Istoriei Celui de-al Doilea Război Mondial („Drumul spre război”); Comisia Internațională pentru Istoria Orașelor („Reglementarea formării de noi orașe și cartiere în secolele XIV—XVIII”); Asociația Internațională de Istorie Comparată a Europei („Opiniile publice europene și decolonizarea după cel de al doilea război mondial”); Uniunea Istorică arabi („Contribuția arabă și musulmană la civilizația mondială”).

Variate și interesante teme au reținut atenția membrilor comisiilor interne, respectiv: Comisia Internațională de Diplomatică („Falsul în domeniul diplomatic”); Comisia Internațională pentru Istoria Revoluției din Octombrie (1. „Sovietele și organizările sociale în Revoluția din Octombrie”; 2. „Omul în Revoluția din Octombrie”); Comisia Internațională de Demografie Istorică (1. „Mișcările la distanțe lungi începând din secolul al XV-lea”; 2. „Rolul statului și al opiniei publice în legătură cu comportamentul sexual și demografic”); Comisia Internațională de Istoria Revoluției Franceze („Bilanțul activităților ocazionate de bicentenarul revoluției”); Societatea pentru Istoria Crucielor și a Orientului Latin („Musulmanii sub puterea creștină — 1100—1300”); Comisia de Bibliografie („Informația metodică și tehnică în științele istorice”); Comitetul Internațional pentru Metrologie Istorică („Greutățile și măsurile în manualele de comerț și în cărțile de contabilitate”); Asociația Internațională pentru Mijloace Audio-Vizuale în Cercetarea Istorică și în Educație („Istoria la televiziune”); Federația Internațională pentru Cercetarea Istoriei Femeii („Schimbări în ciclul de viață al femeilor într-o perspectivă socio-economică și politică”).

O altă modalitate de dezbateră a unor probleme de larg interes pentru participanți a constat în organizarea unor mese rotunde, având ca subiect: 1. „Surse manuscrise din epoca lui Marco Polo”; 2. „Epoca luminilor. Comparație între Europa și Asia”; 3. Protecția civililor și a prizonierilor de război în timpul primului război mondial”; 4. „Examen prin filosofi istoriei. Un dialog între filosofii istoriei și istorici”; 5. „Romanitatea orientală și romanitatea occidentală”; 6. „Comenius în știință și cultura mondială”; 7. „Istorici, politicieni și ideologie”; 8. „Istoricii și salvarea moștenirii culturale a umanității”; 9. „Noile cercetări asupra istoriei serviciilor de învățământ în secolul XX”; 10. „O comparație între Budapesta și New-York”; 11. „Aspecte tehnice ale industrializării în țările mediteraneene în secolele XIX—XX”; 12. „Informatica și istoria”; 13. „Istoria țiganilor și sursele sale”.

La lucrările forumului istoricilor desfășurat la Madrid au participat desigur și istoricii din România. Deși ei nu au constituit o delegație, în sensul că fiecare a acționat după propria voință și preocupări în conformitate cu obiectivele instituției pe care o reprezintă, aceștia s-au străduit să facă cunoscut pe plan mondial rezultatele istoriografiei românești. Au fost prezente la Madrid cadre didactice din învățământul superior venite din București, Cluj și Iași, ca și cercetători științifici, printre care îi mențio-

năm pe: Dan Berindei, Ligia Birzu, Constantin Bușe, Stelian Brezeanu, Virgil Cindea, Paul Cernovodeanu, Costache Codrescu, Eugen Denize, Maria Dogaru, Mircea Dogaru, Vasile Gionea, Sergiu Iosipescu, Zoe Petre, Grigorie Ploieșteanu, Aurel Pop, Andrei Pippidi, Cristian Popișteanu, Dumitru Preda, Dumitru Protase, Alexandru Savu, Ștefan Ștefănescu, Pompiliu Teodor, Răzvan Theodorescu, Vasile Vesa, mitropolitul Nestor Vornicescu, Mihail Zahariade, Alexandru Zub.

Participanții români au constituit, o prezență activă, în sensul că unii au întocmit corapoarte sau intervenții la temele dezbătute în diferitele secțiuni, alții au susținut comunicări și au luat parte la discuții în cadrul organismelor afiliate ori al comisiilor interne. În volumele cuprinzând lucrările congresului se află inserate corapoartele și intervențiile domnilor Dan Berindei („Fără-rile din sud-estul Europei sub impactul revoluției și al reformelor în secolul al XIX-lea”); Stelian Brezeanu („Lumea europeană în comparație cu alte continente și culturi”); Paul Cernovodeanu („Impactul epidemiei de holeră pentru societatea românească în secolul al XIX-lea”); Ștefan Pascu („Ideologii, revoluții și reforme în sud-estul Europei în epoca de trecere de la feudalism la capitalism”); Zoe Petre („Miturile și istoria geto-dacilor”); Cristian Popișteanu („Impactul european în legătură cu evenimentele din România din vara anului 1944”); Andrei Pippidi („Centrul și periferia în sud-estul Europei în epoca medievală și premodernă”); Ștefan Ștefănescu („Aspecte ale strategiei menținerii la putere în Europa centrală și de sud la sfârșitul veacului al XVI-lea”); Alexandru Zub („Perceperea timpului în sud-estul Europei”).

În desfășurarea mesei rotunde „Romanitatea orientală și romanitatea occidentală” un rol important l-au avut profesorii Dumitru Protase de la Universitatea din Cluj, Răzvan Theodorescu, conferențiar Ligia Birzu ș.a., în timp ce profesorului Virgil Cindea i s-a încredințat conducerea lucrărilor Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene. Cercetătorii români care au luat parte la lucrările Comisiei Internaționale de Istorie Militară (general Costache Codrescu, colonel Alexandru Savu, Mircea Dogaru, Mihail Zahariade și Dumitru Preda) au susținut de asemenea comunicări și intervenții apreciate.

Semnatară acestor rinduri a participat la lucrările desfășurate la Arhivele Naționale din Spania ale Comisiei Internaționale de Diplomatie, a cărei membră este. Încadrându-se tematicii anunțate, a susținut aici comunicarea „Falsul în diplomacia românească”, lucrarea fiind reținută pentru

a fi introdusă în volumul ce urmează a se edita în curând. A participat de asemenea la dezbaterile celorlalte probleme aflate pe ordinea de zi a acestui organism internațional de specialitate (fixarea obiectivelor de viitor, elaborarea unor norme pentru transcrierea și descrierea diferitelor categorii de documente, elaborarea de bibliografii). A reușit totodată să obțină promisiunea Biroului Comisiei ca în Dicționarul internațional de diplomatie să fie incluși și termeni românești. Participând apoi la una din ședințele Comisiei Internaționale pentru Istoria Revoluției Franceze, a susținut o intervenție privind modul în care s-a reflectat acest eveniment crucial din istoria omenirii în heraldica românească.

Privit în ansamblu, cel de al XVII-lea Congres Internațional de Științe Istorice se remarcă prin câteva trăsături caracteristice: — s-a desfășurat într-un climat politic nou, când suflul innoierilor sociale a favorizat dezvoltarea colaborării și a dialogului; — a exprimat prin tematica abordată preocupările vizând utilizarea mai intensă a istoriei în slujba dezvoltării societății contemporane;

— a relevat mai direct rolul istoricilor în viața social-politică;

— problematica abordată a fost deosebit de actuală, răspunzând unor comandamente ale evoluției comunităților sociale contemporane.

Într-adevăr, prin rapoarte, corapoarte și discuții, s-a pus un accent mai mare decît în trecut asupra rolului important pe care îl au istoricii în perioada pe care o străbatem. Apreciați a fi „legitimi interpreți ai trecutului”, istoricii sînt chemați să-și asume o mai mare responsabilitate în viața socială, încît faptele din trecut, aduse la cunoștința marelui public, să devină o pildă pentru generația de astăzi. S-a relevat totodată responsabilitatea omului de știință, a istoricului în special, față de tezaurul spiritual al fiecărui popor. Cercetînd experiența omenirii, istoricii trebuie să descifreze cauzele fenomenelor ce se produc și să identifice căile posibil de urmat pentru rezolvarea lor în viitor.

În acest context, s-a subliniat necesitatea perfecționării sistemelor de informare asupra rezultatelor cercetărilor istorice întreprinse într-o țară sau alta, ca și asupra documentelor de arhivă. Referirile în legătură cu sursele istorice au adus în discuție importanța arhivelor fiecărui stat, problema liberalizării accesului cercetătorilor la unele fonduri pînă acum inaccesibile, necesitatea găsirii unor noi soluții în vederea grăbirii ritmului de inventariere, astfel ca mărturiile istorice deținute în depozitele publice să

fie puse în circuitul științific cât mai grabnic. Printre rapoartele care s-au referit la astfel de probleme îl menționăm pe cel datorat lui Charles Keskemeti, director executiv al Consiliului Internațional al Arhivelor, intitulat „Pentru o politică a arhivelor în marile sisteme interguvernamentale”. Subliniind faptul că „arhivele unei țări fiind proprietatea inalienabilă și imprescriptibilă a statului respectiv”, beneficiind de reglementări legislative care asigură conservarea și valorificarea documentelor respective, autorul trage un semnal de alarmă asupra faptului că arhivele organismelor internaționale necesită o mai mare preocupare din partea forurilor competente.

Ca și în 1985 la Stuttgart și în 1980 la București, pe toată durata Congresului a funcționat la sediul central un stand de carte, în cadrul căruia participanții au prezentat noutățile editoriale din țara pe care o reprezentau, unele din publicații fiind tipărite special pentru acest eveniment științific. În standul Ungariei cea mai reprezentativă lucrare s-a referit la Istoria Transilvaniei (*Kurze Geschichte Siebenbürgens*) fiind o formă prescurtată a celor trei volu-

me apărute în 1986 în această țară sub auspiciile Ministerului Culturii. Imprimată în condiții tehnice deosebite, pe hirtie cretă, ilustrată cu numeroase reproduceri color lucrarea a reținut atenția participanților, cu atât mai mult cu cât un pliant, având aceeași calitate, era distribuit tuturor celor care vizitau standul. Deși nu s-au putut compara din punct de vedere al aspectului cu volumul menționat mai sus, lucrările afișate și oferite de participanții români, cea mai mare parte datorate Comisiei de Istorie Națională Militară, altele fiind rezultatul activității Comisiei de Istorie Bisericească, condusă cu competență de mitropolitul Nestor Vornicescu, la care se adaugă un volum imprimat sub egida Academiei Române (*Nouvelles études d'histoire*), fiind dedicat expres acestei manifestări științifice internaționale (desigur toate acestea fiind imprimate în limbi de circulație internațională), au fost privite cu interes, dar au fost insuficiente pentru a umple golul resimțit de mult timp în ceea ce privește informarea promptă și corectă a istoricilor din alte țări asupra istoriei țării noastre.

MARIA DOGARU

Congresul Comisiei Internaționale pentru cercetarea istoriei Ordinului Teutonic

Una dintre manifestările de interes arhivistic pe plan internațional a avut loc la Nürnberg la sfârșitul lunii iunie—respectiv începutul lunii iulie 1990.

Împlinirea existenței de 800 de ani a Ordinului Cavalerilor Teutoni (transformat în anul 1923 în ordin monahal) a prilejuit, printre altele, deschiderea unei mari expoziții retrospective și a unei sesiuni științifice. În cadrul sesiunii au fost prezenți istorici din R.F.G., Polonia, Austria, Italia și România. Dintre comunicări, amintim următoarele:

— Dr. Udo Arnold—Bonn : „Începuturile Ordinului Teutonic (pînă la 1309)”.

— Dr. H. Z. A. Nowak—Torun (Polonia) : „Structurile dezvoltării statului Ordinului Prusian în secolul al XIV-lea”.

— Dr. Mariah Biskuf—Torun : „Teritoriile și Ordinul. Probleme ale stăpînirii ordinului în Prusia în secolul al XV-lea”.

— P. dr. Bernhard Demel (Viena) : „Ordinul Teutonic ca factor al Imperiului romano—german 1494—1805”.

— Dr. Heinz Nollatscher—Bolzano (Italia) : „Casa imperială a Habsburgilor și Ordinul Teutonic”.

Comunicările au atins și unele probleme legate de relațiile țării noastre cu Ordinul Teutonic, care încă așteaptă o clarificare de ansamblu. După cum se știe, în ultima vreme au fost publicate noi materiale inedite în acest sens în reviste românești, inclusiv în „Revista Arhivelor”. Și la sesiune au fost comunicate date de acest fel, ca de exemplu planul de a așeza cavaleri teutoni la granițele de vest ale Transilvaniei (1570) pentru consolidarea apărării antiotomane (H. Nollatscher).

În cadrul Muzeului Național German a fost deschisă o expoziție privind istoria ordinului (1190—1990), cuprinzînd peste o mie de piese, adunate temporar din 20 țări,

respectiv 203 surse. Dintre numeroasele manuscrise expuse, remarcăm câteva de interes deosebit pentru istoriografia românească. Astfel, amintim statutele ordinului, atît de puțin cunoscute, copiate în 1440 (originalul se află în arhiva centrală a ordinului la Viena), cronica lui Ian Dlugosz intitulată „Bandieria Prutenorum” din 1448 (originalul se păstrează la „Biblioteca Jagiellonka”—Cracovia) sau „Die Jüngere Hochmeisterchronik” din 1492 (actualmente în pro-

prietatea ramurii calvine a ordinului, cu sediul la Utrecht—Olanda). În general, va trebui acordată o anumită atenție cronicilor ordinului, avînd un spectru teritorial mai larg.

Sperăm că în viitorul apropiat problematicile de mai sus vor fi abordate mai nuanțat în istoriografia noastră.

EUGEN GLÜCK

Centenar Vasile Alecsandri

În cadrul manifestărilor prilejuite de comemorarea centenarului morții poetului Vasile Alecsandri, la Casa de cultură a Ministerului de Interne a avut loc, pe data de 20 septembrie 1990, vernisajul expoziției și un simpozion organizate de Direcția Generală a Arhivelor Statului și gazde, sub genericul „Omagiul lui Vasile Alecsandri”. Au participat cadre din conducerea Ministerului de Interne și a D.G.A.S., profesori, cercetători, arhiviști, ofițeri, reprezentanți ai agenției „Rompres” și ai Televiziunii Române.

În expoziție au fost prezentate documente familiale, corespondență, afișe, programe, diplome, rapoarte, manuscrise, material iconografic care evocă personalitatea complexă, politică și mai ales literară a marelui Alecsandri, uimitoarea zestre pe care a transmis-o urmașilor. Documentele expuse provin din fonduri și colecții aparținînd Direcției Arhivelor Centrale, filialelor Arhivelor Statului Iași și București, Academiei Române și Muzeului Literaturii Române.

Vasile Alecsandri a fost contemporan și participant la principalele evenimente ale istoriei neamului românesc din frământatul veac al XIX-lea. Cea mai convingătoare descriere a crezului politic o face însuși Alecsandri într-o scrisoare către G. Bengescu: „Amice, eu pot să mor fericit, deoarece am văzut realizate toate visurile tinereții mele: Unirea, prințul străin, Independența, Regatul. Un singur lucru mai doresc, deși nu sînt chemat a-l privi cu ochii: e ca la bătrînețe, generația dumitale să vadă scumpă noastră Românie încă și mai mare, încă și mai puternică, încă și mai considerată de cit astăzi”.

Între documentele familiale, două atrag atenția în mod deosebit. Primul face parte

din colecția de Documente a F.A.S. Iași și este o mitrică, eliberată de Mitropolia Moldovei în 1835 iulie 12, prin care atestă ca dată a nașterii poetului Vasile Alecsandri, anul 1818 iunie 14 și nu 1821 cum este în genere cunoscută. „Vasilică este născut la 14 iunie 1818 în tirgul Bacăului, botezat în legea pravoslavnică de preotul Ioan, de la biserica Precista din Bacău”. Al doilea este testamentul lui Vasile Alecsandri, păstrat de asemenea în colecția de Documente a F.A.S. Iași. Cu sufletul său generos, pînă în ultimele clipe ale vieții, Alecsandri s-a gîndit la cei mulți și obidiți. Astfel, el lasă prin dispoziție testamentară soției sale, Paulina, sarcina construirii unei școli primare pentru copiii sătenilor din Mircești și întărește dreptul de proprietate asupra pămîntului dăruit de el aceluiași săteni. Manuscrisele operelor literare erau dăruite Academiei Române, iar celebra luncă a Mirceștilor, care l-a inspirat în crearea pastelurilor, trebuia să rămînă indivizibilă și inalienabilă.

Din multitudinea documentelor referitoare la activitatea profesională a poetului, ca director al Teatrului Național din Iași, arhivist al statului, ministru de externe, la loc de cinste trebuie menționat cel intitulat „Proiect pentru organizarea Arhivei Statului”, înaintat de Vasile Alecsandri în luna ianuarie 1851 Ministerului de Justiție al Principatului Moldovei. Acest proiect reflectă principiile sale despre arhive, principii ce sînt valabile și astăzi: „Arhiva unui stat este averea publică care merită cea mai aproape îngrijire a ocîrmuirii. Ea este colecția tuturor actelor publice, atît administrative cit și judecătorești și politice, care slujesc de temelie legiuirilor țării”. Alecsandri propunea înființarea unui depozit secundar, în care specialiști ai Arhivelor Statului să

selecționeze documentele preluate de la instituții. Propunerea sa este o anticipație pentru idealul a ceea ce înseamnă o arhivă modernă, cu o evidență corespunzătoare pentru toate genurile de documente.

Prezența lui Vasile Alecsandri în viața politică a țării este din plin reliefată de exponate. Anul revoluționar 1848 apare marcat, între altele, printr-un manifest în care Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Laszăr Rosetti, cheamă poporul Moldovei la dețronarea domnitorului Mihail Sturdza, la restabilirea drepturilor cetățenești.

Unirea Principatelor Române este redată printr-un grup de documente, atestând rolul de primă mărime jucat de Alecsandri în înfăptuirea și recunoașterea acesteia de către marile puteri europene. Astfel, două plingeri din anul 1857 adresate Înaltei Comisii de la Focșani și semnate de : Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu și Rallet, demascau abuzurile și falsificarea alegerilor de către caimacamii Teodor Balș și Nicolae Vogoride. Originalele ambelor documente se păstrează la Muzeul Literaturii Române.

Pildă de înalt patriotism, spirit de înțelegere și înțelepciune o constituie scrisoarea lui Vasile Alecsandri din 1859 ianuarie 20, către fratele său Iancu, agent diplomatic al Moldovei la Paris, prin care îi comunică renunțarea sa la domnie în favoarea lui Alexandru Ioan Cuza. Alături de aceasta este o altă scrisoare, adresată în 1861 aprilie 27 domnitorului Alexandru Ioan Cuza, în care îi relatează misiunea ce a îndeplinit-o în calitate de agent diplomatic al Principatelor Române la curtea împăratului Napoleon al III-lea, pentru recunoașterea Unirii.

Complexul om de cultură — poet, scriitor, dramaturg, critic literar, conferențiar, publicist — care a fost Vasile Alecsandri este prezentat în diverse ipostaze prin documentele și fotografiile expuse.

Mai puțin cunoscute sau de cele mai multe ori ignorate au fost relațiile sale cu poeta Carmen Sylva (regina Elisabeta). Cu titlu de informație menționăm un document din fondul Casa Regală, o scrisoare a Elisabetei către Vasile Alecsandri din 1880 noiembrie 25, privind traducerea în limba franceză a poeziilor lui. Între altele, îi scria : „Să-mi dea Dumnezeu puterea să arăt Europei ce poet sînteți. Uneori mă sperie gîndul că eu sînt cea care va arăta Europei capodoperele dumneavoastră”.

Alături de manuscrisele unor poezii și poezii, este bogat reliefată dramaturgia sa, pe care Nicolae Iorga o caracteriza astfel : „Teatrul lui Alecsandri e patriotic fiindcă întii a fost o școală, pe urmă o armă”. Gama documentelor privind activitatea tea-

trală a lui Vasile Alecsandri este extrem de variată : manuscrisele unor piese de teatru cu dedicații pentru prietenii săi Mihail Kogălniceanu și Ion Ghica, afișele și programele unor piese ale sale jucate pe scena Naționalului bucureștean, precum și proese verbale, invitații, corespondență atestînd rolul jucat de Alecsandri în teatrul românesc.

Un spațiu important în cadrul expoziției se acordă corespondenței cu mari personalități ale vieții politice și culturale românești, între care amintim pe Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica, Nicolae Bălcescu, Al. I. Cuza, Titu Maiorescu, Iosif Vulcan, V. A. Urechia ș.a. Menționăm o scrisoare din 7 mai 1870 adresată de Vasile Alecsandri editorului Socec, prin care a donat drepturile de autor provenite din vânzarea poemului „Dumbrava Roșie” în contul ajutorului acordat de România poporului francez.

Persistența robiei țiganilor în Principatele Române îl preocupa intens pe Alecsandri. Astfel, într-un memoriu din 28 iunie 1855 adresat Sfatului Administrativ al Moldovei, el propune dezrobirea țiganilor, precum și împroprietărirea lor, după modul cum a procedat împreună cu fratele său Iancu pe moșiile Pătrășcani și Mircești.

Pentru vasta sa operă literară, pentru întreaga sa activitate politică și culturală, Vasile Alecsandri ocupă un loc de frunte în galeria marilor eroi ai neamului românesc. Elogiul națiunii adus lui cu ocazia cîștigării cupei concursului literar de la Montpellier sau pentru piesa „Fintina Blanduziei”, îl reîntîlnim în documentele expoziției. Diplome, corespondență, afișe, programe pentru inaugurarea monumentelor sale din Bacău și București, precum și versurile lui Leon Cerchez închinată memoriei sale sînt tot atîtea mărturii ale omagiului adus lui Vasile Alecsandri. Fotografiile expuse întregesc impresiile produse de documente. Cunoaștem astfel un Alecsandri în plină maturitate, așa cum probabil arăta cînd a scris capodoperele sale „Ovidiu” și „Fintina Blanduziei” sau inegalabilele pasteluri, cunoaștem pe părintii săi, vornicul Vasile Alecsandri și soția sa Elena, pe fratele său Iancu și pe cea care i-a fost tovarășe de viață, înțeleapta și harnica Paulina.

Din galeria marilor personalități îi revedem pe Cuza și Kogălniceanu, pe Carol I și poeta Carmen Sylva. Vom identifica clădirea Teatrului Național din Iași, avînd în față statuia poetului, precum și cabinetul de lucru al poetului și mausoleul din Mircești. Actorul Matei Millo, prietenul de o viață al dramaturgului este prezentat prin fotografii ilustrînd rolurile jucate în piesele „Coana Chirița”, „Piatra din casă”, „Barbu Lăutaru” etc.

În cadrul simpozionului, cuvîntul de deschidere a fost prezentat de Ioana Burlacu, șefa Serviciului documentare, valorificare și publicații arhivistice, care a reliefat multilateralitatea și complexitatea personalității lui Vasile Alecsandri. În program s-au prezentat următoarele comunicări: 1. Ileana Ene, muzeograf principal la Muzeul Literaturii Române — „Correspondență inedită între Vasile Alecsandri și Lascăr Rosetti”, cu prezentarea manuscrisului „Hora de la Răducăneni”; 2. Ionuț Niculescu, directorul Muzeului Teatrului Național „Vasile Alec-

sandri” — „Zorile repertoriului național”; 3. Mihaela Bădescu, arhivist principal în D.G.A.S. — „Vasile Alecsandri și Arhivele Statului”; 4. Virgiliu Z. Teodorescu, arhivist principal în D.G.A.S. — „Vasile Alecsandri în conștiința urmașilor”.

Apreciate pozitiv de cei prezenți, atît comunicările cit și expoziția au constituit, în contextul comemorării centenarului Vasile Alecsandri, un omagiu adus aceluia care spunea: „Toți românii au fost buni pentru mine, incît opera mea este și a lor”.

MIHAELA BĂDESCU

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Florin Marinescu, ÉTUDE GÉNÉALOGIQUE SUR LA FAMILLE MORUZI, Athènes, 1987, 176 p. + tabel arbore genealogic. Centre de recherches néohelléniques

Lucrarea, concepută ca un preambul la ediția unui corpus de documente privitoare la familia Moruzi provenite din arhive particulare, prezintă evoluția uneia dintre cele mai însemnate familii fanariote, care a jucat un rol activ în viața politică și socială a sud-estului european în a două jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor.

Informația culeasă în arhivele românești și în cele din Grecia, întregită prin consultarea unei bibliografii ample (p. 137–158) și ilustrată cu ajutorul a 37 de planșe alb-negru și color, între care unele deosebit de interesante pentru iconografia românească (portretele domnilor Constantin și Alexandru Moruzi) prin valoarea lor documentară, este sintetizată și prezentată cursiv și atrăgător.

Studiul lui Florin Marinescu se încadrează într-un șir de scrieri consacrate genealogiilor principalelor familii neobizantine, și deschis de lucrarea banului Mihai Cantacuzino cu mai bine de două veacuri în urmă și întregit de operele unor istorici de renume ca Émile Legrand sau N. Iorga, umplind o lacună în acest domeniu ca primă lucrare ce abordează genealogia familiei Moruzi.

În partea introductivă a lucrării se face o trecere în revistă a principalelor evenimente politice și sociale la care membrii familiei Moruzi au participat în mod activ, ca urmare a înalțelor funcții deținute în ierarhia otomană, fără a trece cu vederea contribuția acestei familii la dezvoltarea vieții spirituale în calitate de sprijinitori ai învățământului pe întreg teritoriul locuit de greci, dar și în Principate, interesul pentru dezvoltarea așezămintelor spitalicești și protecția acordată bisericilor.

Însușind ideea conform căreia patronimicul familiei derivă de la localitatea din care aceasta își avea originea, localitate situată în Asia Mică, în apropiere de Canios, în fosta themă a Trebizondei, autorul reușește să reconstituie șirul ascendenților pe baza unor date sigure, pină la un oarecare Kiriacos din Trapezunt, ai cărui fii sînt atestați do-

cumentar la 1613. Urmașii acestora se stabilesc către sfîrșitul secolului al XVII-lea la Constantinopol, unde, prin înrudiri cu familii bogate și influente, se ridică pe scara ierarhiei sociale de la negustori la rangurile marii boierimi din Moldova și Țara Românească. Cu ajutorul platformei create în Principate, al legăturilor de rudenie și nu în ultimul rînd al banilor, doi membri ai familiei, respectiv Constantin și fiul acestuia Alexandru reușesc să ocupe primul tronul Moldovei iar al doilea să domnească, de cinci ori în Principate. În mod firesc, prezentarea personalității celor doi domni beneficiază de o atenție deosebită, favorizată de complexitatea informațiilor asupra activității desfășurate de aceștia, prezentîndu-se detaliat poziția lor în relațiile cu Poarta și cu cele două imperii vecine, politica internă, aspecte legate de viața economică, nu fără a se sublinia fiscalitatea excesivă, preocupările în domeniul juridic și administrativ, ca și interesul pentru dezvoltarea învățămîntului în țară, dar mai ales în teritoriile locuite de eleni.

Alți membri ai familiei au ocupat locuri de vază în ierarhia societății grecești constantinopolitane, îndeplinind funcții însemnate în viața publică, ajungînd la cea mai înaltă treaptă a ierarhiei otomane accesibilă unui ortodox, aceea de mare dragoman al Porții. Ajuși la apogeul puterii politice într-un moment de mari tensiuni, atît pe plan european cit și în interiorul Imperiului otoman, Moruzi vor plăti cu viața aderența la cauza națională și creștină. Cu toate acestea, serviciile îndelungate aduse Porții vor determina pe sultan să desemneze familia lui Dimitrie III Moruzi între cele cinci care aveau dreptul să ocupe tronul Principatelor (amănunt care a scăpat atenției autorului).

Represiunea singeroasă abătută asupra familiei Moruzi înainte ca și în momentul izbucnirii insurecției grecești a făcut ca aceasta să fie lipsită de personalități capabile să se implice în evenimentele revoluționare. Mai mult decît atît, plecarea forțată în exil a dus la ruperea de viața politică a vremii,

fapt ce se va repercuta asupra destinului ulterior al descendenților familiei, care nu au mai jucat roluri atât de importante în epocă, furnizând totuși oameni politici, militari și oameni de știință de marcă. Activitatea acestora este urmărită și prezentată pînă în contemporaneitate.

Înțelegerea legăturilor de rudenie, a succesiunii generațiilor este mult ușurată de complexul arbore genealogic prezentat în anexă, precum și de indicele onomastic și toponimic. Un glosar minim familiarizează cititorul neavizat cu termenii românești. O bibliografie bogată, în care figurează numeroase contribuții românești, completează cit se poate de util informația din textul propriu-zis.

Eugen Drăgoi, IERARHI ȘI PREOȚI DE SEAMĂ LA DUNĂREA DE

JOS, 1864 -- 1989, Galați, 1990, 354 p.

Cu această carte, preotul Eugen Drăgoi, consilier cultural al Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, își continuă, la un nivel superior, cercetările pe care le întreprinde de mai mulți ani asupra istoriei Bisericii Ortodoxe Române, axate îndeosebi pe trecutul eparhiei al cărei slujitor este. Lucrarea a apărut în editura Arhiepiscopiei, cu binecuvîntarea I.P.S. Antim Nica, arhiepiscop al Tomisului și Dunării de Jos, fiind dedicată împlinirii a 125 de ani de la înființarea acestei eparhii.

În primul capitol se face un scurt istoric al Episcopiei Dunării de Jos de la creare (1864) și pînă în anul 1989. Este reprodus textul Decretului domnesc din 17 noiembrie 1864, emis de Alexandru Ioan Cuza, în care, la primul articol, se prevedea următoarele: „Se încuviințează înființarea unei noi eparhii ortodoxe în România, sub denumirea de Episcopia Dunării de Jos...” Autorul arată că scopul principal al acestei hotărîri a fost readucerea sub jurisdicția Mitropoliei Moldovei a celor trei județe din sudul Basarabiei, Cahul, Bolgrad și Ismail, retrocedate de către Imperiul rus prin Tratatul de pace de la Paris din 18/30 martie 1856, care punea capăt războiului Crimeii. Este preluată aprecierea marelui istoric N. Iorga, după care întemeierea noii eparhii s-a făcut fără nici un tomos patriarhal (al Patriarhiei Ecumenice) și fără convocarea vreunui sinod, așadar pe cale pur laică.

În capitolul următor sint prezentați ierarhii Episcopiei Dunării de Jos și colaboratorii

Lucrarea reușește să realizeze o imagine amplă și exactă asupra familiei Moruzi, privită atît în ansamblul ei cit și în contextul general în care reprezentanții acesteia și-au desfășurat activitatea. Materialul, reunit în acest studiu la care sperăm să se alăture cit de curînd volumul de documente anunțat, constituie un ajutor prețios pentru cercetătorul preocupat de istoria sud-estului european și mai ales pentru cel interesat de relațiile româno-elene în secolele XVIII-XIX.

PAVEL MIRCEA FLOREA

lor apropiați. Se insistă, pe bună dreptate asupra primului dintre aceștia, episcopul Melchisedec Ștefănescu, care a fost nu numai un distins slujitor al bisericii, ci și un strălucit om de cultură. Este scos în evidență aportul fiecăruia la bunul mers al eparhiei, la ridicarea, în cuprinsul acesteia, a noi lăcașuri ortodoxe, la îmbogățirea literaturii religioase etc. În continuare sint înfățișați episcopii—vicari și arhieriei—vicari, apoi arhimandriții de scaun (vicarii administrativi), alți „sfetnici de seamă”, protopopii, clericii de mir, monahii ș.a. Este relevantă, de asemenea, sprijinirea de către ierarhii și preoții din eparhie a Războiului pentru independență, ca și participarea lor directă la unele evenimente importante din istoria țării, îndeosebi la primul război mondial. Capitole separate sint dedicate contribuției acestora la viața cultural-științifică.

Un bogat material ilustrativ completează, în mod fericit, textul propriu-zis. De asemenea, indicele de nume facilitează foarte mult consultarea lucrării. La sfîrșit, în anexă, este redat „Tabelul preoților slujitori de la parohiile din Arhiepiscopia Tomisului și Dunării de Jos la data de 1 octombrie 1989”, o listă alfabetică, pe județe, care, deși nu se încadrează temei enunțate în titlu, ni se pare destul de utilă.

Lucrarea se bazează pe o documentare foarte largă, avînd meritul de a fi utilizată, pe lîngă un număr mare de lucrări de spe-

cialitate, și documente inedite aflate în arhiva Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, ale protoierilor Galați și Tulcea, ca și de la filialele județene ale Arhivelor Statu-

lui Galați și Tulcea. Este vorba de o scriere meritorie, pe măsura rivnei și strădaniilor preotului Eugen Drăgoi.

TUDOR MATEESCU

„Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, nr. 1–2/1989; „Siebenbürgische Familienforschung”, nr. 1–2/1989

La 8.X.1840 se constituie la Mediaș societatea culturală Verein für Siebenbürgische Landeskunde, care editează în același an un periodic intitulat „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde”. Alături de această publicație apare din anul 1878 și „Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde”, care își schimbă denumirea în „Siebenbürgische Vierteljahrsschrift” din 1931. Ambele periodice își încetează activitatea în anul 1941. Cele 54 de volume (seria veche și seria nouă), ale periodicalului „Archiv für Siebenbürgische Landeskunde” și cele 64 de serii ale revistei „Korrespondenzblatt” respectiv „Siebenbürgische Vierteljahrsschrift” sînt mărturia unor realizări meritorii. După o întrerupere de două decenii, societatea culturală a fost reînființată, la data de 3 ianuarie 1962, cu sediul la Heidelberg (Germania), sub denumirea Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde. Numita societate a editat în perioada 1971–1977 cea de a 3-a serie a revistei „Korrespondenzblatt des Arbeitskreises für Siebenbürgische Landeskunde”, care apare din anul 1978 sub denumirea „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde” (seria a IV-a). Colegiul de redacție este format din: Balduin Herter, Gisela Richter și Ernst Wagner. Revista este o apariție bi-anuală, tipărită la editura Böhlau (Köln – Wien) și se bucură de o largă colaborare internațională. Din punct de vedere structural aceasta cuprinde: referate, recenzii, bibliografie, rapoarte și comunicări. Specificul revistei rezidă în publicarea unor lucrări științifice, care să contribuie la cunoașterea Transilvaniei sub diverse aspecte, indiferent de perioada istorică.

Nr. 1/1989 cuprinde următoarele lucrări științifice: Michael Kroner, *Sate săsești iobage situate între cele două Tîrnave* (p. 1–9); Rolf Kutschera, *Contribuții la sistemul de administrație a Transilvaniei. Retrospectivă istorică* (p. 10–15); Dirk Likas Kisch, *Hramul bisericilor din Transilvania* (p. 15–20); Michael Kroner, *O sentință tirzie în procesul lui Stephan Ludwig Roth* (p. 20–23); An-

ne în studierea portului popular (p. 24–29); Karin Braisch, *Samuel Kräuter și Petrus Sigerus, doi farmaciști de seamă din Sibiu* (p. 29–42); Arnold Huttmann, *Michael Ascanius, medic care a activat în Transilvania în sec. al XVII-lea* (p. 43–49); Rudolf Rösler, *Jderul și Canis aureus în fauna Transilvaniei și a ținuturilor învecinate* (p. 49–53).

La rubrica recenzii sînt prezentate un număr de 19 lucrări apărute între anii 1986–1988 în diferite edituri din Germania, România și Ungaria, iar enumerarea unor studii publicate în reviste de specialitate vine să completeze bibliografia referitoare la Transilvania.

„Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, nr. 2/1989, cuprinde următoarele articole: Hannes Schuster, *Gesturi de ocrotire și simptome de pierdere* (p. 105–111); Hans Bergel, *Viata cotidiană și universal în opera narativă a lui Andreas Birkner* (p. 112–117); Georg Aeschel, *Creativitate și admirație. Contribuții la proza scurtă a germanilor din România din perioada 1962–1973*; (p. 118–123) Walter Roth, *Bogăția în expresivitate a dialectului săsesc din Transilvania* (p. 124–130); Helga Fessler, *Contribuții la denumirea plantelor de cultură importate din America: cartoful, porumbul și tomata în dialectul săsesc din nordul Transilvaniei* (p. 130–143); Glynn Custred, *Încercarea unei cercetări socio-lingvistice privind uzul vorbirii în sașii din Transilvania* (p. 144–151); Ludwig Binder, *Documentare pentru monografia locală: istoria bisericii* (p. 152–157); Gheorghe Măndrescu, *Contribuții privind participarea meseriașilor din Bistrița la realizarea proiectelor de construcții din Moldova în sec. al XVI-lea* (p. 157–175).

La rubrica recenzii sînt prezentate un număr de 20 de lucrări apărute între 1986–1988 în edituri din Austria, Germania, România și Ungaria. Alte 126 de titluri vin să îmbogățească lista bibliografică asupra lucrărilor apărute de sine stătătoare sau în reviste de specialitate în perioada și țările menționate mai sus.

Secțiunea pentru genealogie a societății culturale Arbeitskreis für Siebenbürgische

Landeskunde editează sub îngrijirea lui Balduin Herter revista „Siebenbürgische Familienforschung”, o apariție bianuală. Nr. 1/1989 cuprinde următoarele articole: Irmgard Josephi—Lingner, *Sofia Maria Elisabeth Rosenauer născută Roth, cea de a doua fiică a lui Stephan Ludwig Roth* (p. 1—17); Erwin Julius Kasper, *Învățătorul și rectorul Petrus Casper 1875—1902* (p. 19—34); Georg Kloess, *Familia Steege în Transilvania, Moldova și Vechiul Regat* (p. 35—38); Gerhardt Hochstrasser, *Cine a fost „Paulus monetarii es Riulo”?* (p. 39—41). Evidențiem în mod deosebit glosarul care cuprinde

vechea terminologie în limba latină pentru desemnarea unor meserii, ocupații, funcții, întâlnite în documentele medievale, precum și terminologia specifică registrelor de stare civilă (p. 42—47).

„Siebenbürgische Familienforschung”, nr. 2/1989 cuprinde următoarele studii: Rolf Binder, *Numele preotului brașovean Petrus Mederus în context onomastic* (p. 57—67); Friedrich Töpfer, *Numele de familie Gooss la Moșna* (p. 67—77); Hellmut Tartler, *Generali transilvăneni* (p. 77—79).

MONICA VLAICU

INSTRUMENTE DE LUCRU

Lista documentelor publicate în vol. LII

Nr. crt.	Rezumatul documentului	Nr. rev.	pag.
1	2	3	4
1	1480 ianuarie 31, <i>Baia Mare</i> . Sfatul oraşului <i>Baia Mare</i> aprobă blănarilor şi cojocarilor de acolo organizarea într-o breaslă, încuviinţind statutul de funcţionare al acesteia.	4	399
2	1562 (7070) septembrie <11>, <i>Suceava</i> . Despot voievod întăreşte lui Vartic seliştea Andreicăuţi din ţinutul Hotinului ocolul Buzovinţii.	1	49
3	1569 septembrie 15, <i>Suceava</i> . Bogdan Lăpuşneanu voievod întăreşte lui Vartic seliştea Andreicăuţi din ţinutul Hotinului, ocolul Buzovinţii.	1	49
4	1583 (7081) iunie 4. Petru Şchiopul voievod întăreşte unui slujitor seliştea Visterca de lângă satul Medveja.	1	50
5	1585 (7094) noiembrie 3, <i>Iasi</i> . Petru Şchiopul voievod porunceşte lui Bucium, pircălabul de Hotin, să cerceteze hotarul Andreicăuţi pentru care sînt în judecată Liciul, Marcu şi Moisi cu Vartic.	1	50
6	1606 (7154) august 7, <i>Iasi</i> . Vasile Lupu voievod întăreşte lui Dragoş a şasea parte din satul Hănţeşti, ţinutul Tecuci, cumpărată de la Drăgoi şi rudele sale, şi un loc de vie cumpărat de la Gheorghe Găteaiu în acelaşi sat.	1	50
7	1629 (7137) iunie 3, <i>Suceava</i> . Miron Barnovschi voievod judecă pricina dintre Lupul şi fratele său, feciorii lui Toader, nepoţii lui Tăutu mare logofăt, cu Gavril, feciorul Maricăi, nepotul lui Tăutu, pentru o bucată de loc în satul Bălileşti.	1	52
8	1707 mai 27, <i>Bucureşti</i> . Stolnicul Constantin Cantacuzino către comitele Lörincz Pekri informindu-l că a profitat de plecarea emisarului domnului Constantin Brîncoveanu la principele Francisc al II-lea Rákóczi spre a-i înmîna prezenta misivă. Îşi exprimă speranţa ca adresantul să-l slujească cit mai bine pe principe în conformitate cu interesele sale. Îşi exprimă devotamentul pentru cauza curuţilor şi-l asigură că de îndată ce va afla ceva interesant, îi va comunica, rugîndu-l ca la rîndul său cînd va avea de transmis ceva să nu pregete a o face.	1	60
9	1708 ianuarie 29, <i>Bucureşti</i> . Stolnicul Constantin Cantacuzino către principele Francisc al II-lea Rákóczi, aducîndu-i la cunoştinţă sosirea emisarului său Jakab Grabarics de instrucţiunile convenite în care este pomenită şi persoana expeditorului. Îl asigură de credinţa sa şi de înfăptuirea celor ce-a fost rugat. Răspunsul îl va da prin acelaşi emisar sus-amintit.	1	61
10	1708 septembrie 26, <i>Tirgovişte</i> . Stolnicul Constantin Cantacuzino către principele Francisc al II-lea Rákóczi scriîndu-i că profită de trecerea emisarului acestuia, János Papai la Tirgovişte spre a-i transmite omagiile sale devotate. Întrebă pe principe dacă i-au parvenit misivele sale cifrate trimise prin contele Mihály Mikes. Îl asigură de credinţa sa aşa cum a arătat şi prin viu grai emisarul sus-amintit.	1	62

1	2	3	4
11	1708 decembrie 22, <i>Tirgoviste</i> . Stolnicul Constantin Cantacuzino către principele Francisc al II-lea Rákóczi intervenind, ca și Brâncoveanu pentru eliberarea soției și copiilor nobilului Pál Teleki refugiat în Țara Românească și reținuți ostateci de principe. Își exprimă din nou devotamentul față de destinatar și speră să continue schimbul de scrisori dintre dinșii.	1	65
12	1709 mai 15, <i>București</i> . Stolnicul Constantin Cantacuzino către principele Francisc al II-lea Rákóczi confirmându-i primirea scrisorii sale din 23 februarie care l-a bucurat. Exprimă cele mai bune sentimente față de principe asigurându-l de credința sa, a fratelui său Mihai spătarul și a fiilor săi, Răducanu și Ștefan.	1	66
13	1709 decembrie 7, <i>Filipeștii de Pădure</i> . Stolnicul Constantin Cantacuzino către principele Francisc al II-lea Rákóczi exprimându-și speranța, la întoarcerea preotului ortodox Avram, că propunerile sale au fost agreate de principe și că persoana lui și a întregii familii se vor bucura de protecția și bunăvoința acestuia. Consolarea sa față de sentimentele binevoitoare manifestate de principe față de dînsul și cei ai săi.	1	66
14	1767 aprilie 1, <i>Viena</i> . Privilegiul împărătesci Maria Theresia prin care acordă comitatului Tirnava dreptul de a avea sigiliu propriu.	3	322
15	1777 iunie 12, <i>Sibiu</i> . Atanasie Șt. Pilenga solicită primirea sa în cadrul Companiei negustorilor greci din Sibiu.	4	406
16	1783 ian. 22, <i>Sibiu</i> . Gheorghe I. Marcu face însemnare în protocol că toți frații comunității și ai breslei au luat hotărârea să cumpere casa răposatului Brașoveanu numit și Benedict, ce stă situată pe ulița Fleisherilor nr. 100, pentru comunitate.	2	407
17	1783 martie 16, <i><Sibiu></i> . Conducerea Companiei grecești hotărăște în chestiunea deschiderii unei prăvălii de către Zamfir Preda, ca acesta să-și declare capitalul înaintea Companiei cu doi giganți de încredere, potrivit cu norma împărătească din 1772, pentru ca declarația sa să fie trimisă guvernului pentru aprobare.	4	407
18	1790 aprilie 1, <i>Sibiu</i> . Teodosie Constantin Cecherdechi, originar din Melenic, se obligă, cu prilejul intrării sale în Companie să se supună orînduieilor ei.	4	410
19	Fără dată, <i>fără loc</i> . Stolnicul Constantin Cantacuzino către principele Francisc al II-lea Rákóczi manifestându-și satisfacția pentru interesul și bunăvoința manifestate pentru biserica ortodoxă față de care binevoiește a-și arăta protecția. De acest fapt vor fi mulțumiți și sîrbii țînînd de asemenea de biserica Răsăritului. Declară principelui recunoștința celor vizați precum și a sa, fiind gata oricînd să-și dovedească credința.	1	67
20	<1815 post iunie 15 august – Iași>. Rapoartele trimise domnitorului Mihail Șuțu de către <Dimitrie Manu și Iacovache Rizu> în care este descrisă situația de la Iași și din țară în urma revoltelor din lunile iunie și iulie.	2	162
21	1819 iunie 15, <i>Focșani</i> , Raport în care este descrisă revolta populară de la Focșani, întocmit pentru Mihail Șuțu, domnitorul Moldovei, care urma să vină în țară în luna septembrie să-și ocupe tronul.	2	155
22	1819 iulie 2 <Focșani>. Raportul lui Dimitrie Manu și Iacovache Rizu, caimacanii domnitorului Mihail Șuțu trimiși în țară pentru a cerceta situația din Moldova, în urma tulburărilor petrecute la Iași.	2	158

1	2	3	4
23	<p>⟨1819 iulie, Putna⟩. Raport al lui ⟨Dimitrie Manu și Iacovache Rizu⟩ prin care aceștia încearcă să explice domnitorului Mihail Sutu cauzele care au provocat mișcarea populară din Moldova, din lunile iunie și iulie.</p>	2	159
24	<p>⟨1819 iulie, Focșani⟩. Raportul lui Dimitrie Manu înaintat domnitorului Mihail Sutu în legătură cu starea deplorabilă a comerțului și imposibilitatea stringerii birurilor din ținutul Putna.</p>	2	161
25	<p>1883 ⟨marție⟩. ⟨București⟩. Jalba locuitorilor satului Boholt, Transilvania, către Agenția austriacă prin care roagă să fie ajutați pentru a găsi în arhiva Mitropoliei Țării Românești documente privitoare la moșia acestui sat.</p>	1	17
26	<p>1833 ⟨iunie⟩. ⟨București⟩. Jalbă a locuitorilor satului Boholt, Transilvania, către Agenția austriacă, prin care roagă să fie ajutați pentru a găsi în arhivele mitropoliei, instituțiilor de stat și mănăstirilor din Țara Românească documente privitoare la moșia acestui sat.</p>	1	17
27	<p>1898 septembrie, ⟨Paris⟩. Memoriul profesorului D. G. Kiriac, dirigintele corului Capelei române din Paris prin care înaintază ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Spiru Haret schița de plan a lucrării <i>Cîntecul popular românesc și muzica bisericească orientală</i>.</p>	3	314
28	<p>1898 decembrie 7, ⟨București⟩. Referatul profesorului George Ștefănescu asupra lucrării <i>Cîntecul popular românesc și muzica bisericească orientală</i> de D. G. Kiriac.</p>	3	315
29	<p>1903 februarie 7, ⟨București⟩. Memoriul lui D. G. Kiriac înaintat ministrului Spiru Haret privind necesitatea elaborării unui studiu teoretic care să însoțească partea muzicală a lucrării <i>Cîntecul popular românesc și muzica bisericească orientală</i>.</p>	3	316
30	<p>1918 aprilie 2, Paris. Auguste Dorchain mulțumește, în scris, Anei Lahovari pentru placheta trimisă în dar pentru sprijinul acordat Comitetului de Asistență; mărturisește devotamentul său pentru România.</p>	1	90
31	<p>1918 aprilie 11, Paris. René Bazin trimite Anei Lahovari o carte de vizită prin care îi mulțumește pentru placheta trimisă.</p>	1	91
32	<p>1918 aprilie 15, Paris. Henry Béranger mulțumește Anei Lahovari pentru placheta trimisă.</p>	1	92
33	<p>1919 aprilie 6, Paris. Pichon, ministrul Afacerilor Străine al Franței, mulțumește Anei Lahovari pentru placheta trimisă, care perpetua amintirea fraternității de arme a României și Franței.</p>	1	92
34	<p>1920 iunie 14, Londra. M. Beza îi propune lui N. Iorga colaborarea la o istorie a popoarelor europene.</p>	3	301
35	<p>1921 ianuarie 6, Cromwell Place. M. Beza îl anunță pe N. Iorga de trimiterea drepturilor de autor.</p>	3	301
36	<p>1921 septembrie 6, ⟨București⟩. N. Iorga îl consultă pe M. Beza în privința a două lucrări în curs de tipărire la Londra.</p>	3	294
37	<p>1921 septembrie 17, ⟨București⟩. N. Iorga îl roagă pe M. Beza să se ocupe de recuperarea cărților luate de M. Gaster.</p>	3	294
38	<p>1921 septembrie 28, Paris. N. Iorga cere relații lui M. Beza despre constituirea cărților de către M. Gaster și unele drepturi de autor.</p>	3	295
39	<p>1921 octombrie 12, Londra. M. Beza către N. Iorga informându-l despre drepturile de autor și alăturînd un program al conferințelor sale.</p>	3	302

1	2	3	4
40	1921 octombrie 14, Paris. N. Iorga îi mulțumește lui M. Beza pentru trimiterea drepturilor de autor și-l felicită pentru lecțiile ținute la Universitatea King's College.	3	295
41	1921 noiembrie 14, <București>. N. Iorga către M. Beza cerându-i să insiste pentru lucrarea aflată sub tipar și pentru restituirea cărților de către M. Gaster.	3	296
42	1922 ianuarie 8, <Fontenay-aux-Roses>. N. Iorga insistă pe lângă M. Beza pentru noi intervenții pentru <i>Istoria românilor</i> .	3	296
43	1922 februarie <Londra> 6. M. Beza către N. Iorga în legătură cu drepturile de autor și viitoarele colaborări.	3	302
44	1922 decembrie 11, <București>. N. Iorga solicită lui M. Beza noi intervenții pentru publicarea <i>Istoriei românilor</i> .	3	296
45	1923 martie 17, Londra. M. Beza adresează lui N. Iorga invitația pentru Congresul PEN-Clubului, dându-i unele detalii.	3	303
46	1923 aprilie 16, Fontenay-aux-Roses. N. Iorga îl anunță pe M. Beza de sosirea sa la Londra, pentru Congresul PEN-Clubului.	3	297
47	1923 aprilie 22, Fontenay-aux-Roses. N. Iorga îi anunță lui M. Beza revenirea asupra deciziei de participare la Congresul PEN-Clubului.	3	297
48	1923 aprilie 23, Londra. M. Beza încearcă să-l convingă pe N. Iorga să participe la Congresul PEN-Clubului.	3	303
49	1923 august 24, Vălenii de Munte. N. Iorga insistă pe lângă M. Beza pentru intervenția pe lângă editorul Gleichen.	3	298
50	1923 septembrie 7, Londra. M. Beza anunță pe N. Iorga despre expedierea unor lucrări ale sale, publicate la Londra.	3	304
51	1923 septembrie 16, <București>. N. Iorga îi mulțumește lui M. Beza pentru cartea trimisă.	3	298
52	1924 ianuarie 23, Fontenay-aux-Roses. N. Iorga către M. Beza insistând pentru apariția <i>Istoriei românilor</i> .	3	298
53	1924 ianuarie 25, Fontenay-aux-Roses. N. Iorga îi propune lui M. Beza achiziționarea volumului VI din <i>Cambridge Medieval History</i> .	3	299
54	1924 februarie 6, Fontenay-aux-Roses. N. Iorga către M. Beza în legătură cu o traducere a sa.	3	299
55	1924 martie 26, <București>. N. Iorga protestează pe lângă M. Beza pentru denaturarea traducerii manuscrisului său în limba engleză.	3	299
56	1925 noiembrie 12, <București>. N. Iorga către M. Beza privind o nouă colaborare a sa la <i>Enciclopedia Britanică</i> .	3	300
57	1928 octombrie 22, Vălenii de Munte. N. Iorga către M. Beza exprimându-și opiniile în legătură cu <i>Enciclopedia Britanică</i> .	3	300
58	1929 aprilie 23, <București>. N. Iorga protestează pe lângă M. Beza pentru omiterea textului său din „Slavonic Review”.	3	301

MILIANA ȘE RBU

SOMMAIRE

ÉDITORIAL

ION MUNTEANU—Le 1er Décembre 1918 349

LA GRANDE UNION DU 1er DÉCEMBRE 1918

- ION FRĂȚILĂ—Les roumains de la région de Hunedoara en lutte pour la défense de leurs droits et libertés nationales sous le dualisme autrichien-hongrois 354
- IOAN RANCA—La stratégie dualiste pour la colonisation de la Transylvanie. 363
- IOAN PLEȘA—La contribution des roumains de la région d'Alba à l'acte historique du 1er Décembre 1918 . . 371

ÉTUDES ET EXPOSÉS

- ELVIRA CIULIN-IONESCU, GION IONESCU—La pénétration du grand domaine dans la propriété foncière de Teșani 380

DOCUMENTS

- COSTIN FENEȘAN—Le statut de 1480 de la corporation des fourreurs et des pelletiers de Baia Mare 396
- DAN LIVEZEANU—Documents concernant la structure et fonctionnement de la Société grecque de Sibiu . . . 405

PROBLÈMES D'ARCHIVISTIQUE

- TUDOR MATEESCU—Sur les limites chronologiques de la sélection des documents 412

LA TECHNIQUE DANS LES ARCHIVES

- FLOREA OPREA—La technologie de restauration pour les livres et les documents du patrimoine par coulage de pâte de cellulose 418

PRÉSENTATIONS DES FONDS ET DES COLLECTIONS

- MILIANA ȘERBU—Diplomats roumains: GRIGORE GAFENCU (IV) 428

OPINIONS

- MARIN RADU MOCANU—Le document—source de culture. 437

- CHRONIQUE 443

- PRÉSENTATIONS ET COMPTE-RENDUS 450

INSTRUMENTS DE TRAVAIL

- MILIANA ȘERBU—Liste des documents publiés dans le volume LII 454

CONTENTS

EDITORIAL

ION MUNTEANU—The 1st of December 1918 349

THE GREAT UNION FROM DECEMBER THE 1st, 1918

- ION FRĂȚILĂ—The Romanians from Hunedoara County and their fight in defence of their national rights and liberties during the Austrian-Hungarian dualistic regime 354
- IOAN RANCA—The dualistic strategy in Transylvania colonization . . . 363
- IOAN PLEȘA—The contribution of the Romanians from Alba County in carrying out the historical act of December the 1st 1918 371

STUDIES AND PAPERS

- ELVIRA CIULIN-IONESCU, GION IONESCU—The penetration of large landed property into the Teșani estate 380

DOCUMENTS

- COSTIN FENEȘAN—The Baia Mare furriers and skinnners corporation's Status from 1480 396
- DAN LIVEZEANU—Documents concerning the structure and functioning of the Greek Company from Sibiu 405

ARCHIVE KEEPING PROBLEMS

- TUDOR MATEESCU—On the chronological limits of documents selecting. 412

ARCHIVE TECHNIQUES

- FLOREA OPREA—The restoration technology for patrimonial books and documents, by mens of pulp moulding. 418

COLLECTIONS AND FONDS PRESENTATION

- MILIANA ȘERBU—Romanian diplomats: GRIGORE GAFENCU (IV) 428

OPINIONS

- MARIN RADU MOCANU—The historical document—culture source 437

- CHRONICLE 443

- PRESENTATIONS AND REVIEWS 450

WORKING INSTRUMENTS

- MILIANA ȘERBU—List of the documents published in volume LII . . 454

INHALTSVERZEICHNIS

LEITARTIKEL

ION MUNTEANU — Der 1. Dezember 1918 349

DIE GROSSE VEREINIGUNG VOM 1. DEZEMBER 1918

ION FRĂȚILĂ — Die Rumänen aus dem Gebiet von Hunedoara im Kampfe für die Verteidigung der nationalen Rechte und Freiheiten in der Zeit des österreichisch-ungarischen Dualismus' 354

IOAN RANCA — Die dualistische Besiedlungsstrategie von Siebenbürgen 363

IOAN PLEȘA — Der Beitrag der Rumänen aus dem Albenser Gebiet zur Verwirklichung des historischen Ereignisses vom 1. Dezember 1918 371

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

ELVIRA GIULIN-IONESCU, GION IONESCU — Die Durchsetzung des Grossdomänenwesens auf dem Gute Teișani 380

URKUNDEN

COSTIN FENEȘAN — Das Statut von 1480 der Kürschner- und Weisgerberzunft aus Baia Mare 396

DAN LIVEZEANU — Urkunden zur Geschichte der Organisierung und

Tätigkeit der Hermannstädter Griechischen Kompanie 405

FRAGEN DER ARCHIVWISSENSCHAFT

TUDOR MATEESCU — Über chronologische Grenzen bei der Bewertung von Archivgut 412

ARCHIVTECHNIK

FLOREA OPREA — Das Restaurierungsverfahren von Urkunden und Büchern besonderen Wertes durch den Guss zellulosischer Paste 418

BESTANDS- UND SAMMLUNGSVORFÜHRUNGEN

MILIANA ȘERBU — Rumänische Diplomaten: GRIGORE GAFENCU (IV.) 428

GESICHTSPUNKTE

MARIN RADU MOCANU — Das historische Dokument — eine Kulturquelle 437

CHRONIK DES WISSENSCHAFTLICHEN LEBENS 443

BUCHBESPRECHUNGEN UND-VORFÜHRUNGEN 450

ARBEITSINSTRUMENTE

MILIANA ȘERBU — Verzeichnis der im L.II. Band veröffentlichten Dokumente 454

Abonați-vă la

REVISTA ARHIVELOR

Abonamentele se fac la oficiile și agențiile P.T.T.R. din toată țara și la filialele județene ale Arhivelor Statului.

PREȚUL ABONAMENTELOR ESTE DE 25 LEI PE NUMĂR ȘI 100 LEI PE AN. REVISTA POATE FI CUMPĂRATĂ DE LA SEDIILE DIRECȚIEI GENERALE ȘI ALE FILIALELOR JUDEȚENE ALE ARHIVELOR STATULUI.

Revista Arhivelor publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat. Documentele trimise spre publicare trebuie să fie însoțite de reproduceri (fotocopii, xerox etc.).

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

Cititorii din străinătate se pot abona prin
RODIPET S.A., PO-BOX 33-57, telex 1195 sau
11034, fax 90-18.56.73 - București,
Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, România.

R.M. ISSN 0034-7043

Articles appearing in this journal are abstracted
and indexed in HISTORICAL ABSTRACT
and AMERICA - HISTORY AND LIFE

C. 3036 - Societatea Comercială „UNIVERSUL” S.A.
str. Brezoianu, nr. 23-25, București, România.

Din sumarul numărului următor:

- Boierimea în catagrafia oraşului Bucureşti.
- Refugieri ale românilor din Dobrogea, la stînga Dunării, în timpul războiului Crimeii.
- Românii din America şi Marea Unire.
- Arhivele arădene—izvoare ale cunoaşterii istorice.
- Drapelul armoriat al oraşului Craiova din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.
- Diplomaţi români: GRIGORE GAFENCU (IV).